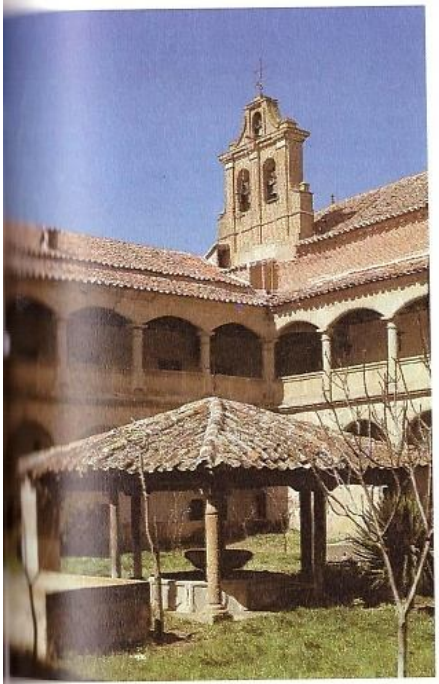

Madrigal de las Altas Torres, klooster

Málaga, kathedraal

Málaga
Málaga/Andalusië blz. 395 ☐ F11

De provinciehoofdstad met een modern aanzien aan de Costa del Sol gaat terug op een Fenicische stichting en was sinds de 4de eeuw ook bisschopszetel. De culturele en economische betekenis begon met de inneming door de Moren (711), die tot de verovering door de 'katholieke koningen' (1487) aan de uitbreiding van de stad werkten. Niettemin ging de Moorse invloed door tot de definitieve verdrijving van de Mohammedaanse bevolking in het begin van de 17de eeuw door Filips III. Door politieke perikelen (1931) en de Spaanse Burgeroorlog werden tussen 1936 en 1939 vele historische bouwwerken beschadigd of geheel verwoest.

Kathedraal. De bouw begon in 1528 naar de ontwerpen van beroemde architecten uit die tijd, maar werd in 1783 stopgezet. Een imposante *marmeren trap* leidt naar de westgevel van de machtige kerk. Twee torens, waarvan alleen de noordelijke voltooid werd (de andere wordt in de volksmond 'Manquita' genoemd, 'de ontbrekende'), flankeren de drie portalen. In het middenportaal een reliëf van de *Geboorte van Jezus* in beeld; op de zijportalen ziet men de *HH. Paula* en *Cyriacus*, de beschermheiligen van de stad. De indruk van het interieur (lengte 99 m, hoogte 52 m) wordt bepaald door drie even hoge schepen en een koepel, rustend op bundelpijlers van de Korinthische orde. In het midden het zeer fraaie *koorgestoelte* (100 zitplaatsen) met 40 prachtige, door Pedro de Mena gesneden heiligenbeelden (1658-1660); andere zijn gemaakt door Luis Ortiz en José Micael. Bijzondere aandacht verdient de uitvoering van de gewaden. In het trascoro staat een *Pietà*

Málaga, panorama (Madrid)

Malaga, kathedraal **1** Westfaçade **2** Noordtoren **3** Zuidtoren 'Manquita' **4** Koor **5** Capilla Nueva **6** Capilla del Rosario **7** Capilla de la Purísima Concepción **8** Capilla de Nuestra Señora de los Reyes **9** Capilla de Santa Bárbara **10** Sacristía Mayor

Malaga, Alcazaba **1** Ingang **2** Puerta de las Columnas **3** Torre de la Vela **4** Arco del Cristo **5** Arcos de Granada **6** Cuartos de Granada, 11de eeuw **7** Sala del Siglo, 16de eeuw **8** Palacios nazariës 13de-14de eeuw **9** Cisterne **10** Badgelegenheid **11** Torre del Homenaje **12** Verbinding met het castillo de Gibralfaro

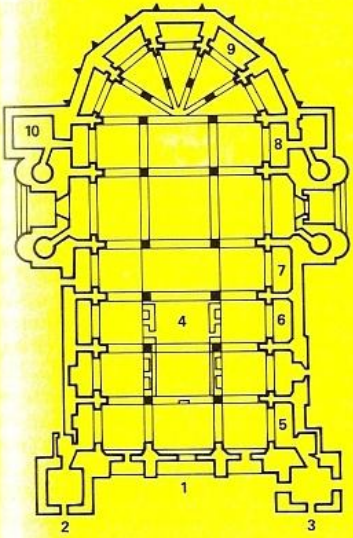
van Alonso Cano. In de eerste kapel van de kooromgang (rechts) de knielende *beeltenissen van de 'katholieke koningen'*, waarschijnlijk door Pedro de Mena, en een verguld *Mariabeeld*, dat bij de gevechten van de Reconquista buitgemaakt zou zijn. Van Montañés een *crucifix* (17de eeuw; eerste zijkapel rechts), van Alonso Cano *Maria met heiligen* (17de eeuw; derde zijkapel rechts); in dezelfde kapel ook twee sculpturen van Pedro de Mena. In de derde kapel van de kooromgang een gotische *retabel* (begin 16de eeuw). De *Capilla del Sagrario* (eveneens in de kooromgang, oostzijde) is ontworpen door Juan de Villanueva (18de eeuw).

Parochiekerk El Sagrario (naast de kathedraal). Gesticht in de 15de eeuw door de 'katholieke koningen' op de plaats van een voormalige moskee. Bijzonder mooi, laatgotisch portaal (wapenschild in een rijke, decoratieve vlakvulling) van Pedro López. Het platerescohoogaltaar met beelden en kleurige reliëfs wordt toegeschreven aan Alonso Berruguete of aan Juan de Balsameda.

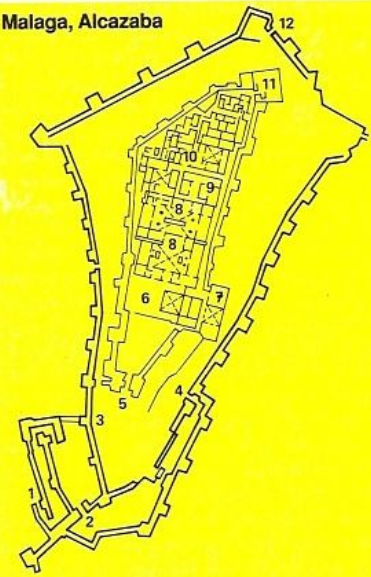
Nuestra Señora de la Victoria (Calle de la Victoria). De in 1487 gebouwde kerk is van historisch belang: de 'katholieke koningen' lieten deze na het zware beleg van Málaga oprichten op de plaats, waar hun tenten hadden ge-

Malaga, kathedraal

Malaga, Alcazaba

staan. Achter het altaar staat een Mariabeeld in een overdadig gedecoreerde *Camarín*.

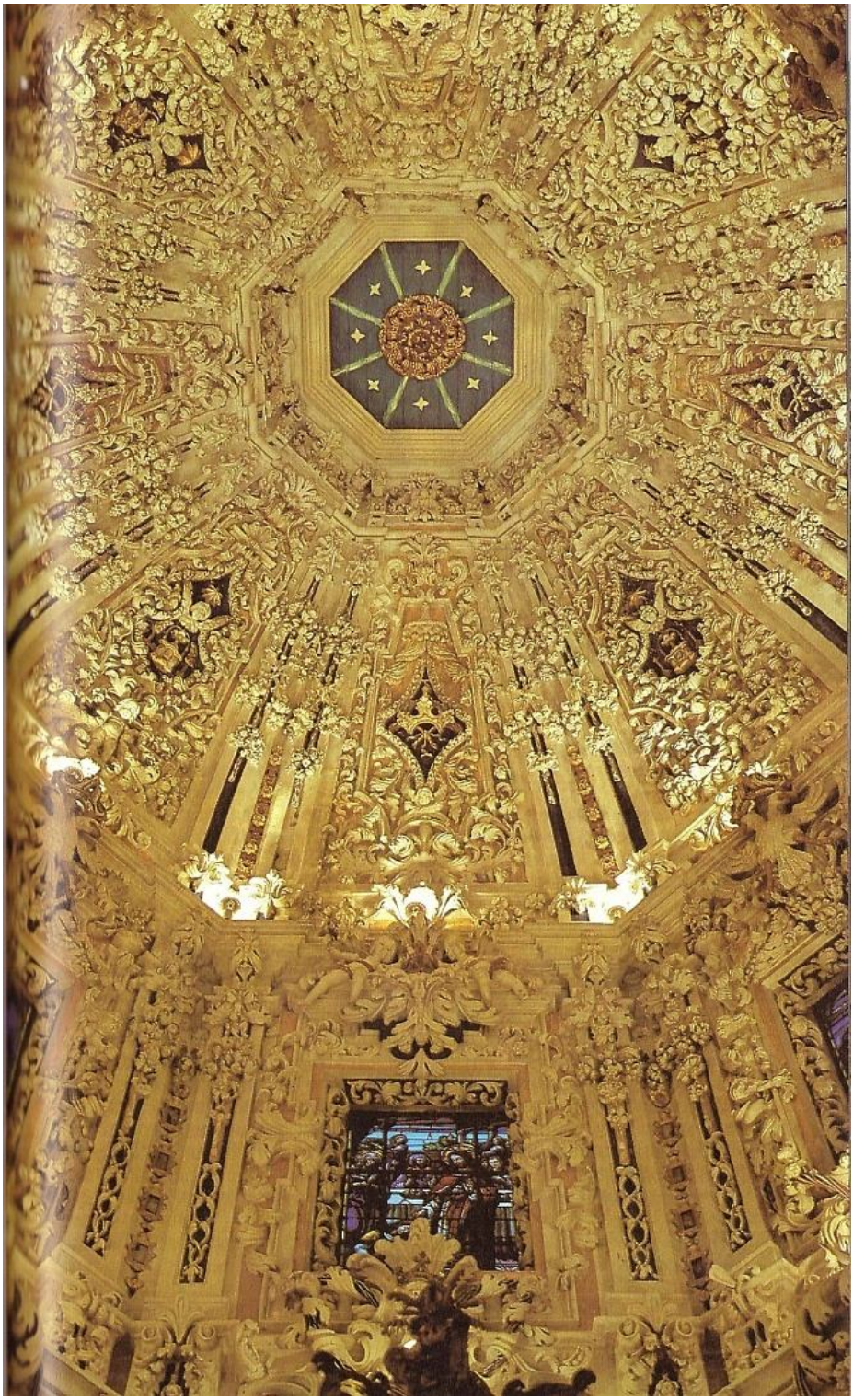
Alcazaba. Het Moorse kasteelcomplex met bijzonder mooie tuinen en vele binnenhoven gaat terug op een vesting van Romeinse oorsprong. Het werd herhaaldelijk verbouwd, vooral onder de heerschappij van de Nasriden (14de eeuw) en werd in 1933 ingrijpend gerestaureerd. Hier werd ook een **archeologisch museum** (Puerta de Granada) ingericht, met prehistorische en Romeinse bodemvondsten, sculpturen uit de Westgotische tot de Moorse tijd, kunstwerken uit de renaissance, een muntenkabinet, een verzameling inscripties en een bijzondere collectie Moors keramiek.

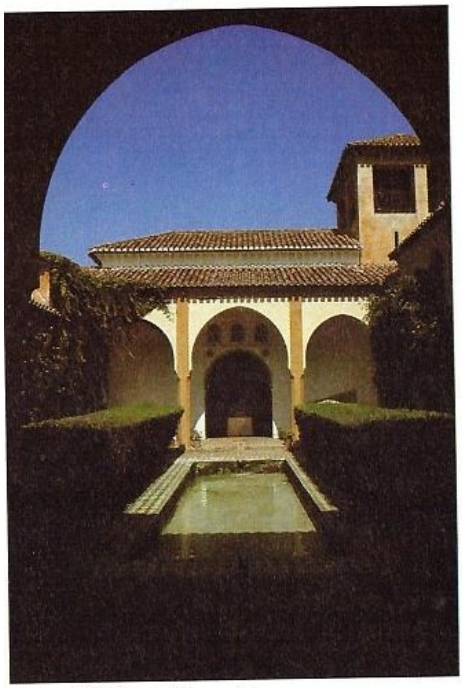
Romeins theater (Calle de la Alcazabilla). Dit dicht bij het Alcazaba liggende theater werd, met gebruikmaking van het geaccidenteerde landschap, gebouwd ten tijde van keizer Augustus. In de ruïnes zijn nog sporen van de marmeren versieringen te vinden.

Castillo de Gibralfaro. De naam van de 130 m hoog gelegen burcht is te herleiden tot de Moorse uitdrukking voor 'Berg van de vuurtoren'. Aan de Moorse burcht ging waarschijnlijk een Fenicisch bouwwerk vooraf. Het huidige aanzien werd echter verkregen onder de Nasridenvorst Yoesoef I (14de eeuw). In de muren is een mooie Moorse poort ingebouwd. De voormalige moskee ligt op het terrein van de burcht. Een dubbele muur vormde de verbinding met het Alcazaba.

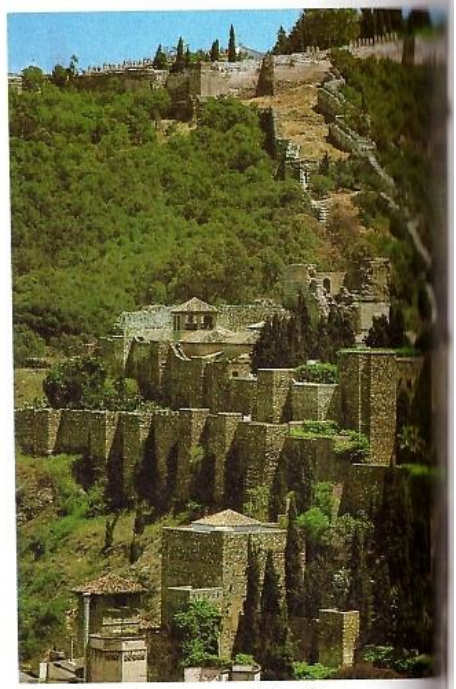
Kunsthistorisch museum (Museo Provincial de Bellas Artes; Calle San Agustín). Het museum is gevestigd in het mooie Palacio de Buenavista (17de eeuw) met twee binnenhoven (een in mudéjar-, het andere in renaissancestijl). De bezienswaardige verzameling is over twee verdiepingen verdeeld. Gelijkvloers zijn overwegend Spaanse kunstwerken uit de 16de en 17de eeuw, waaronder een keur van schilderijen, o.m. van Luis de Morales, *Mater Dolorosa*, en *Ecce Homo;* van Murillo de *H. Franciscus van Paula;* van Antonio del Castillo, een leerling van Zurbarán *De aanbidding door de herders;* werken van Zurbarán zelf, en van Ribera, die met het *Portret van een apostel*, de *H. Franciscus van Assisi* en de *H. Johannes* vertegenwoordigd is; van Alonso Cano is er de *Evangelist Johannes;* bovendien sculpturen van Pedro de Mena. Op de bovenverdieping zijn werken uit de 19de en 20ste eeuw tentoongesteld, in het bijzonder schetstekeningen van de jonge Picasso en schilderijen die hij als jongen van 10 tot 14 jaar maakte. Hij werd in 1881 in Málaga op de Plaza de la Merced (plaquette op de gevel van het huis) geboren. In het huis een kleine bibliotheek met literatuur over de schilder. Aan de werken van Picasso's leraar Muñoz Degrain is een aparte zaal gewijd.

Andere bezienswaardigheden. De *kerk Santiago el Mayor* (Calle de Granada) met toren in mudéjarstijl werd gebouwd in 1490. In de ronde *koepelkerk Santo Cristo* (Calle Compañia) uit de 17de eeuw staat het grafmonument voor de beeldhouwer Pedro de Mena. *Bisschoppelijk paleis:* 18de-eeuws, barokke gevel. De mooie, van Italiaans marmer gemaakte *Zwanenfontein* (ca. 1560) bevindt zich op de met marmer geplaveide Paseo del Parque. De ingang tot de *Mercado* (markthal; Calle Atarazanas) is een uit wit marmer opgetrokken portaalgebouw (13de eeuw) met hoefijzerbogen en inscripties, de *Puerta de Atarazanas*. De poort stond eens op de versterkte scheepswerf bij de Puente de Tetuán. *Casa del Consulado* (Plaza Jose Antonio): gebouwd in 1782, binnenplaats met arcaden. Het *museum van de Goede Week* (Plaza de San Pedro): eigendom van de broederschap 'Confradía del Santísimo Cristo de la Expiración; omvangrijke expositie van de in de processies meegevoerde

Málaga, Alcazaba

Málaga, Alcazaba en Gibralfaro

beelden en de daarbij behorende troonzetels.

Omgeving. Rinceon de la Victoria (7 km O.): in een boven de plaats gelegen park bevindt zich een grot, *Cueva del Tesoro,* met tekeningen uit het Paleolithicum. Deze diende als grafkamer en ook afwisselend voor christenen en Moren als schuilplaats. Klein *museum,* waarin de vondsten bezichtigd kunnen worden. **Fuengirola** (35 km Z.W.): ruïnes van het *kasteel San Isidoro* uit de 10de eeuw; in de 16de eeuw gerenoveerd. **Mijas** (9 km N. van Fuengirola): oude *parochiekerk* met Romaanse bouwfragmenten. Moorse *vestingmuren. Plaza de Toros,* zeer oude arena voor stieregevechten in een zeldzaam voorkomende, vierhoekige vorm. *Kapel Ermita de la Virgen de la Peña* (17de eeuw). **Vélez-Málaga** (34 km O.): in de Romeinse tijd heette de plaats 'Maenoba', bij de Moren 'Ballix'. *Kerk Nuestra Señora de la Encarnación:* vermoedelijk in oud-christelijke tijd gestichte kerk. Heeft ook nog als moskee gediend. Houten plafond in mudéjarstijl. *Kerk San Juan Bautista* (Plaza de España): laatgotisch. Prachtige gepolychromeerde sculpturen van Pedro de Mena en een kostbare miskelk, de 'Cáliz de las Esmeraldas' (begin 17de eeuw). *Bedevaartkerk Nuestra Señora de los Remedios,* 1640. *San Franciscokerk* met koepel en een in rococostijl gedecoreerde kapel; door arcaden in twee verdiepingen omgeven kloostergang. Historisch interessante *San Sebastiánkapel,* waarin koning Ferdinands stalmeester Sebastián Sánchez Pelao begraven is. In 1487 heeft hij de meerijdende koning in de strijd beschermd en daarbij het leven verloren. *Raadhuis* (1597), renaissancestijl. *Palacio de Veniel* (of Beniel): *Moors alcázar.*

Málaga, Picasso-monument (brons van Ortiz Berrocal)

Mallorca
Balearen/Balearen blz. 390 □ N/O6

Mallorca is het grootste eiland van de Balearen (3640 km²). Het 'eiland van de rust' heeft een zeer afwisselend landschap: hoge, steile bergen aan de noordkust, idyllische dalen en uitgestrekte vlakten; de kust heeft een lengte van 400 km. In de laatste jaren zijn er talrijke hotels en woonwijken gebouwd. Mallorca wordt jaarlijks door meer dan 1 miljoen mensen bezocht. Behalve op het toerisme is Mallorca vooral op de landbouw aangewezen (amandelen, abrikozen,olijven). De veeteelt is van weinig betekenis; industrie is er voornamelijk in Palma, Manacor en Felanitx (lederwaren, tegels,pottebakkerijen, sieraden, meubelen, likeur (palo), bloemen, wollen dekens en geweven stoffen).

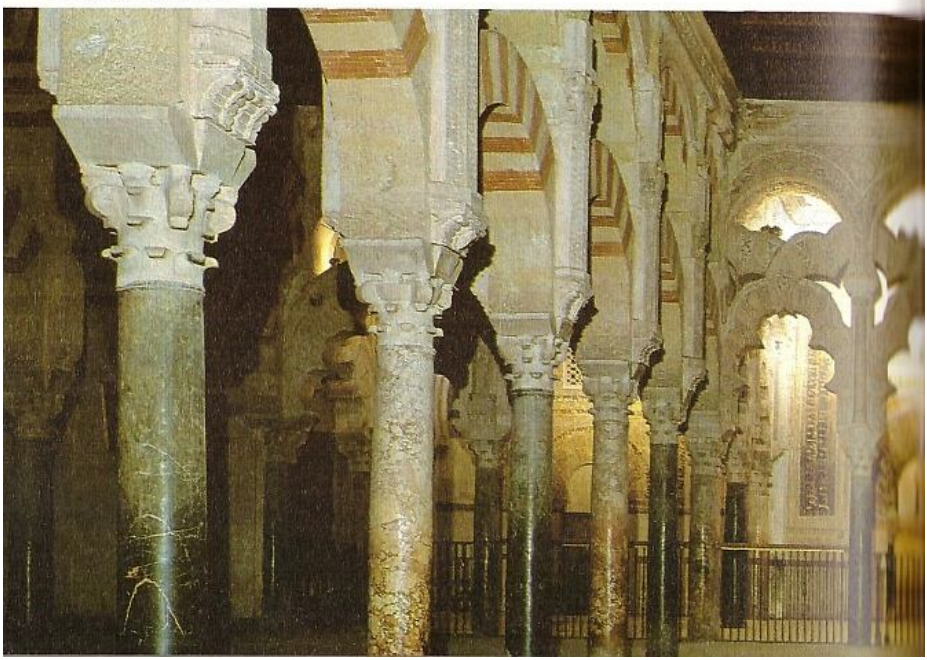
Geschiedenis. De talrijke resten van megalithische bouwsels (talayots) op Mallorca bewijzen, dat er reeds tegen het einde van het Neolithicum nederzettingen op Mallorca waren. Later lieten Feniciërs en Grieken sporen van hun beschaving op het eiland achter. In de 7de eeuw v.C. maakten de Carthagers zich meester van Mallorca en in 123 v.C. veroverden de Romeinen de eilanden. Er ontstond een aantal Romeinse nederzettingen (ook in de omgeving van Palma). Na de ondergang van het Romeinse keizerrijk waren de Vandalen korte tijd heer en meester van de Balearen; daarna was Mallorca een deel van het Oostromeinse rijk. Tegen het eind van de 8ste eeuw werden de Balearen door de Moren veroverd, die vijf eeuwen lang hun stempel op de eilanden drukten. In 1229 lijfde de koning van Aragón Mallorca in bij zijn grondgebied en verleende het eiland de titel van koninkrijk. Na een kortstondige

ruimten zijn uit de 17de eeuw.

Córdoba
Córdoba/Andalusië blz. 395 □ F9

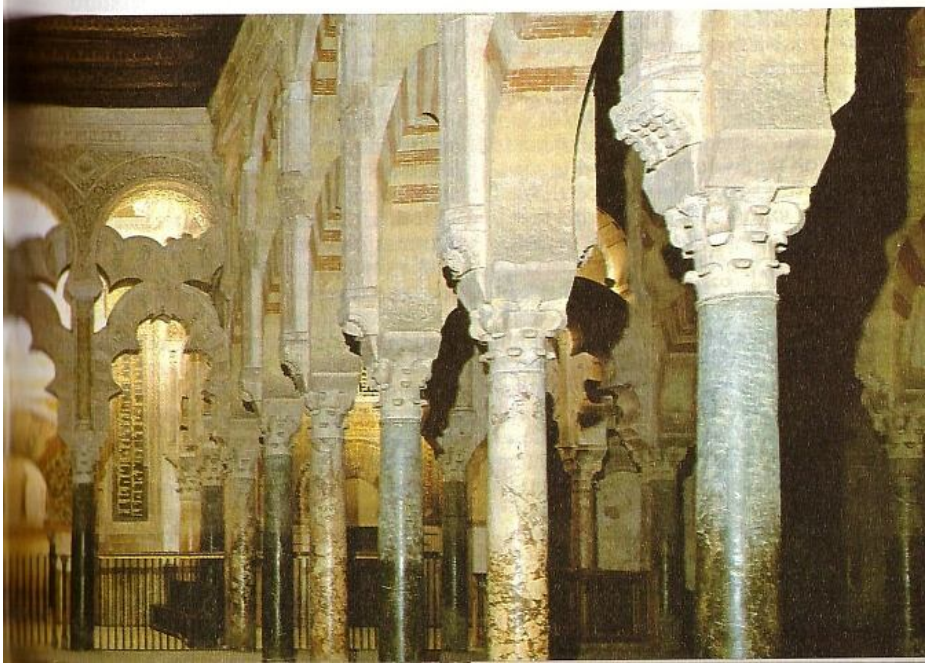
Deze provinciehoofdstad ligt aan de voet van de Sierra de Córdoba en aan de noordelijke oever van de Guadalquivir die hier een bocht beschrijft. De stad behoort met haar Moorse karakter tot de meest interessante steden van Andalusië en van geheel Spanje. Córdoba ontplooide zich tot een der schitterendste hoogtepunten van de Westeuropese cultuur. De plaats was reeds in de Iberische tijd bewoond, werd in 152 n.C. hoofdstad van de provincie Hispania Ulterior en bekleedde in de tijd van de keizers nogmaals een leidende positie in de provincie Baetica (Baetis was toen de naam van de Guadalquivir, die tot Córdoba bevaarbaar was), dat toen ongeveer hetzelfde gebied bestreek als het huidige Andalusië. In de stad werden rond het begin van de jaartelling vooraanstaande vertegenwoordigers van het Romeinse culturele leven geboren: de redenaar L.A. Seneca de Oude (geb. 55 v.C.) en vooral zijn zoon L.A. Seneca de Jonge, beroemd filosoof en opvoeder van Nero (geb. 4 v.C.), alsook een neef, de dichter M.A. Lucanus (geb. 39 n.C.). De heerschappij der Westgoten begon in het midden van de 6de eeuw en liet sporen achter, die door de islamitische veroveraars (711) in hun bouwkunstige bedrijvigheid opgenomen werden. Het waren de Moren, die Córdoba tot het middelpunt van een machtig rijk maakten, dat zich tot de Pyreneeën uitstrekte. Onder de Omajadenheerser Abd ar Rahman I werd Córdoba een emiraat (756) en onder Abd ar Rahman III (912-961) een kalifaat. Voor de stad betekende deze tijd (tot 1010) het hoogtepunt van haar geschiedenis en invloed. Zij was voorzien van een vernuftig irrigatiesysteem, telde ongeveer een half miljoen inwoners en steunde op een bloeiende economie, waaraan de leerindustrie (Corduanleer) een bijzonder aandeel had. De schitterende hoofdmoskee werd een centrum van Moorse pelgrimage; de stad telde bovendien nog driehonderd moskeeën en talrijke paleizen; de vele scholen, universiteiten en

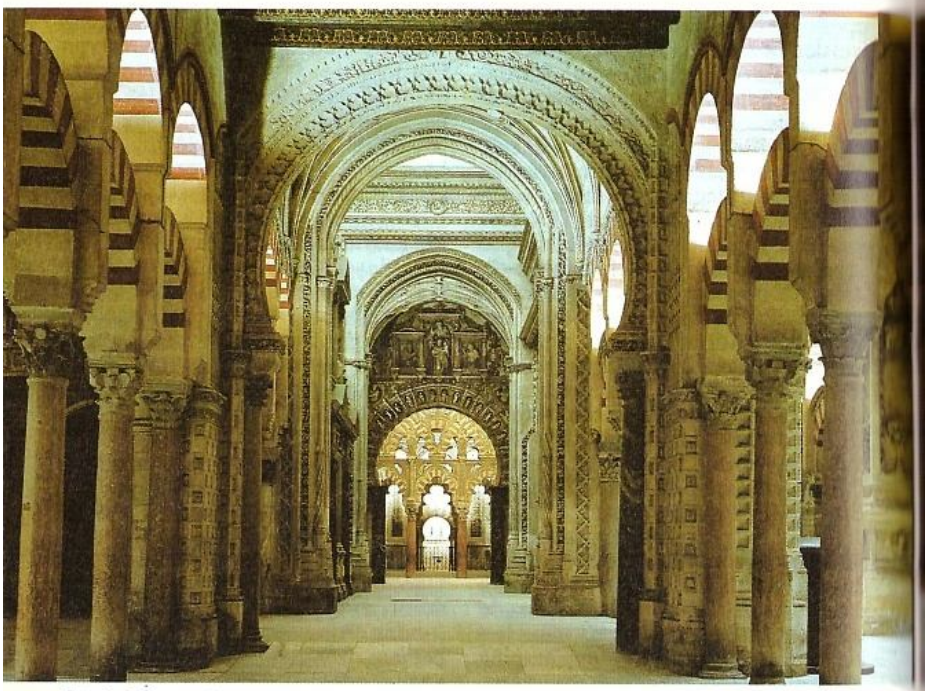
Córdoba, moskee

openbare bibliotheken konden gratis worden bezocht; bovendien waren er ziekenhuizen en badhuizen. Córdoba's culturele leven kreeg Europese betekenis. Het machtige kalifaat kwam in 1031 tot een einde; aan de strenge religieuze gezindheid van de Almoravidenheersers vielen vele schitterende gebouwen ten offer. Het verval zette in en had een geleidelijke verplaatsing van de macht naar Sevilla tot gevolg. Córdoba's culturele betekenis lichtte in de 12de eeuw nog eenmaal op door de grote islamitische filosoof Averroës die werd geboren in deze stad. Hij maakte werken van Aristoteles in het westen bekend. De beroemde joodse geleerde Maimónides was een tijdgenoot van hem. De overwinning van de verenigde christelijke koningen maakte als gevolg van de vorderingen van de Spaanse Reconquista in 1236 een einde aan de Moorse suprematie. Ferdinand III de Heilige veroverde de stad. Vooral het verval van het bevloeiingssysteem in de Campiña betekende een economische ruïne. Met het eind van Córdoba's grote tijd zette onder het Moorse geslacht der Nasriden de opkomst in van een andere grote Andalusische stad: Granada. Voor de stedelijke geschiedenis van Córdoba werd onder de Spaanse koningen Gonzalo Fernández de Córdoba, dicht bij de stad in 1453 geboren, van betekenis; hij streed tegen het Moorse Granada en werd later 'El Gran Capitán' genoemd.

Moskee/kathedraal. Het wereldberoemde gebouw, ook Mezquita genoemd, was de hoofdmoskee van de islam in het westen. Het is ongetwijfeld een der grootste en mooiste moskeeën ter wereld. Dit unieke kunstwerk van islamitische godsdienstzin ontstond in 785 (onder de regering van de eerste emier van Córdoba Abd ar Rahman, 756-778) op de fundamenten van een Romeinse Janustempel, gevolgd door een Westgotische kerk; van beide werden bouwelementen gebruikt. De aanvankelijk elfbeukige moskee werd herhaaldelijk vergroot, zodat deze zich eind 10de eeuw (onder Almanzor) met negentien beuken over een lengte van 179 m en een breedte van 129 m uitstrekte met inbegrip van de Patio de los Naranjos, de Hof der Sinaasappelbomen. Na de verovering van Córdoba in 1236

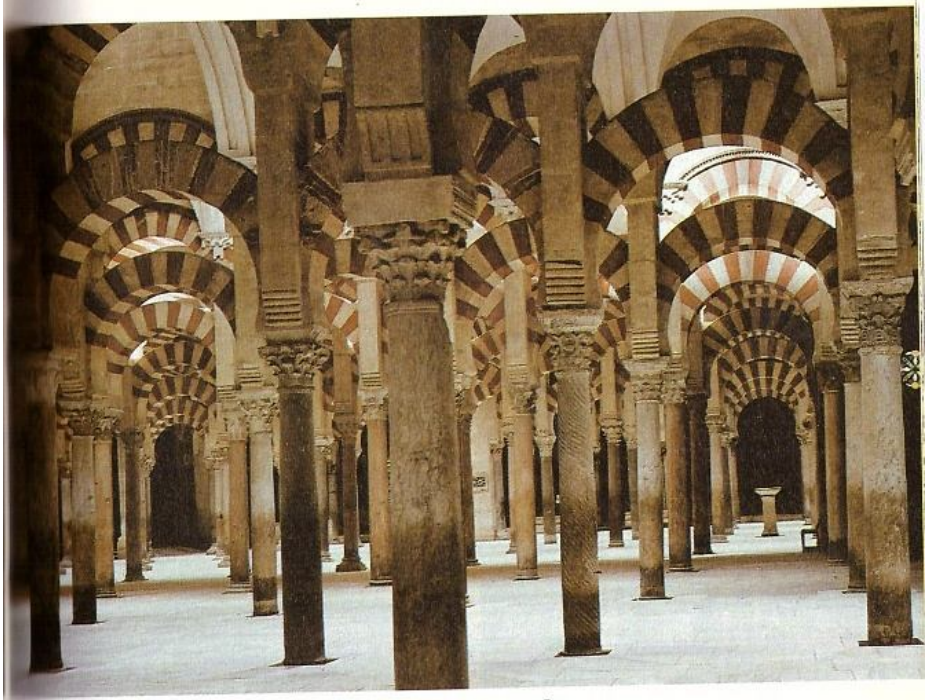

Córdoba, moskee, hoofdschip

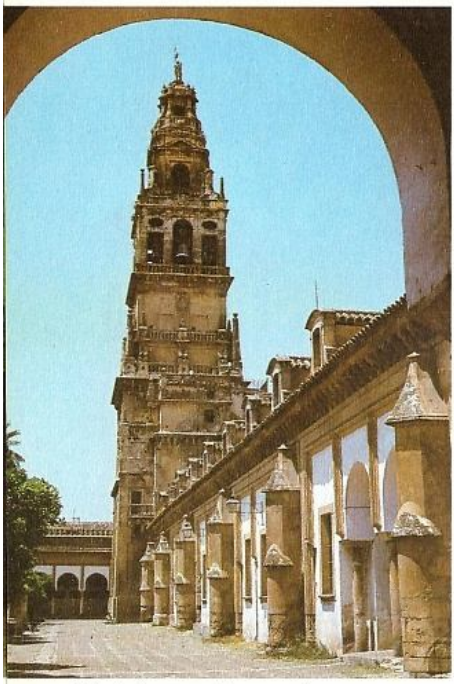
moest de moskee een katholieke kerk worden. De eerste inbouw van een kerk geschiedde eind 15de eeuw. Toen liet keizer Karel Veen grotere kerk inbouwen, hoog boven de Moorse moskee. De (weliswaar te laat) door Karel V betreurde ingreep werd in 1599 voltooid. Het gehele complex is omringd door een met tinnen bekroonde en door steunberen versterkte, vestingachtige muur, die door een aantal poorten onderbroken wordt. In de westelijke muur bevindt zich de enige bewaard gebleven Moorse poort, de *Puerta de San Esteban* (8ste eeuw). In het oosten de *Puerta de Santa Catalina* (renaissance) met reliëfs, afkomstig van de oude minaret bij de *Puerta del Perdón*. Deze poort vormt in het noorden de hoofdtoegang tot de moskee. Naast de 'Poort der genade' (mudéjarstijl 14de eeuw) met hoefijzerboog in de gebruikelijke, rechthoekige en rijk met reliëfs versierde omlijsting de 'Alfiz' verrijst in plaats van de in 951 gebouwde minaret of Alminar een *klokketoren* (uitzicht!) in renaissancestijl, zes verdiepingen, versierd met balustraden. Bekronende afsluiting is een beeld van de aartsengel Rafaël, de beschermheilige van de stad. In de noordmuur een van lantarens voorziene nis, de *Capilla de la Virgen de los Faroles*. De *Patio de los Naranjos* met palmen en sinaasappelbomen, met een vroegere inrichting voor de rituele wassingen (de vijf fonteinen zijn uit later tijd) was de verlenging van de noordzijde van de moskee, die open was, maar na de verovering van de stad werd dichtgemetseld. Op de muren van de Hof balken van het oude, van snijwerk voorziene plafond van de moskee.

Puerta de las Palmas (mudéjarstijl), met aan beide kanten Romeinse grensstenen, voert naar het inwendige van de moskee: de slechts 11,5 m hoge, dus naar verhouding lage gebedsruimte maakt een overweldigen-

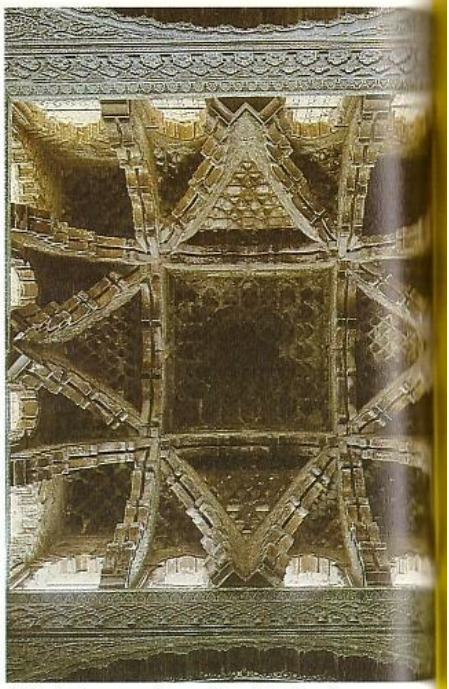

Córdoba, moskee, schip van Abd-ar-Rahman I

de indruk als een 'woud van zuilen' (ca. 850), die negentien dwars- en 36 hoofdbeuken vormen, zonder het idee te wekken een richting aan te geven, zoals dat bij christelijke kerken zo duidelijk het geval is. De meeste zuilen, van marmer, jaspis of graniet met hun weelderige en gevarieerde kapiteelversieringen zijn gehaald uit Romeinse en Westgotische bouwwerken. Op de zuilen rusten de zich boven elkaar kruisende ronde en hoefijzerbogen, die een bijzonder kleurige charme bezitten door het afwisselend gebruik van rood en wit marmer, een effect dat aanvankelijk bij de bouw van de moskee niet is nagestreefd. De nieuwere bogen in het zuiden en het oosten hebben een bijzonder rijke, deels waaiervormige uitvoering gekregen. Sierlijke pilaren tussen de arcadenrijen. Uitzonderlijk rijke ornamentiek op de boogwelvingen en -zwikken. Het van de Puerta de las Palmas uitgaande bredere schip (eens het middenschip van het elfschepige bouwwerk) leidt naar de *Capilla Villaviciosa,* de vroegere tweede *Mihrâb,* uitbreiding onder Abd ar Rahman II (midden 9de eeuw), met het architectonisch interessante gecanneleerde gewelf, dat men in christelijke kerken pas 200 jaar later aantreft. Daarnaast bevindt zich de *Capilla Real* (14de eeuw), die de grafkapel van de Castiliaanse koningen Ferdinand IV en Alfonso XI was. Het fraaie stucdecor in mudéjarstijl en het faiencewerk dragen het stempel van de kunst in Granada. In de zuidmuur van de aanbouw uit de 10de eeuw (onder Al Hakam II) ligt de prachtige *Mihrâb* (Nuevo), die ontstaan is op het hoogtepunt van de Moorse kunst in Córdoba. De Mihrâb was van oorsprong slechts een kleine nis, die de gelovigen wees in welke richting Mekka lag. De luister van deze ruimte weerspiegelt echter ook de roem van Córdoba, dat een belangrijk pelgrimsoord was

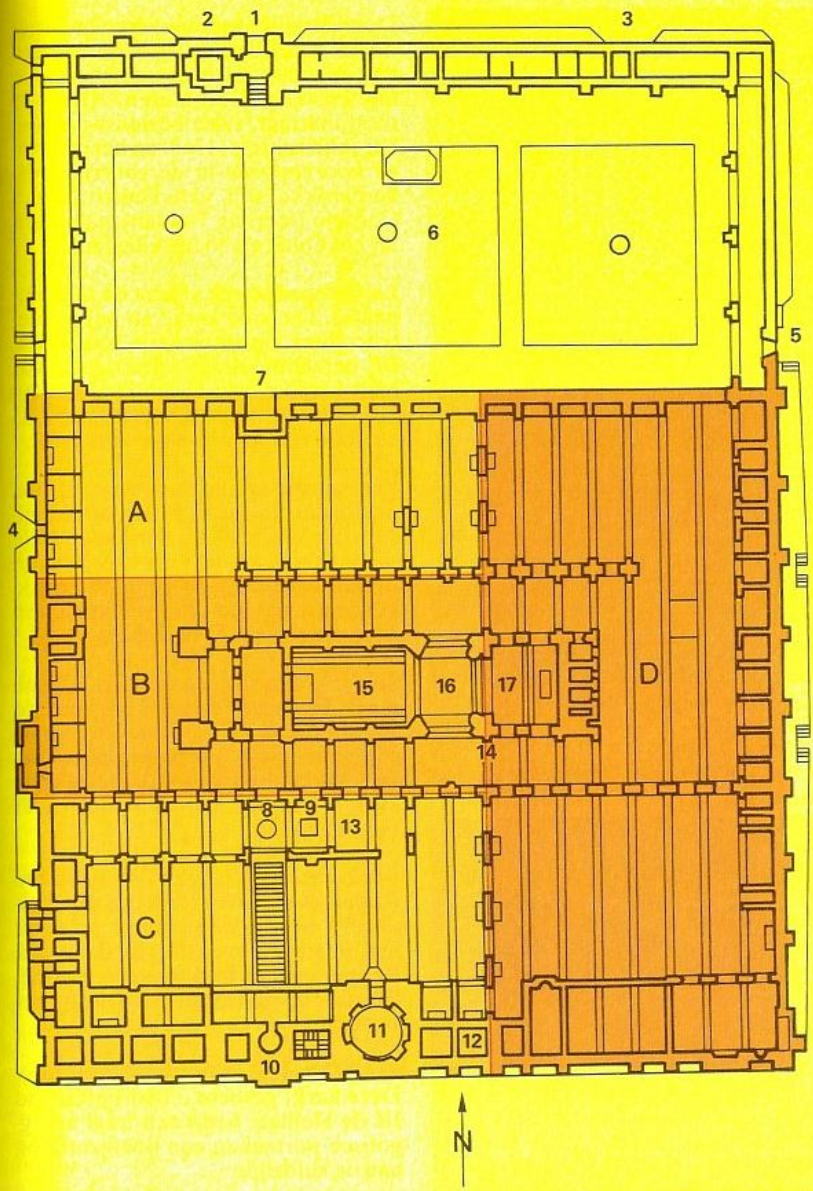

Córdoba, moskee, patio

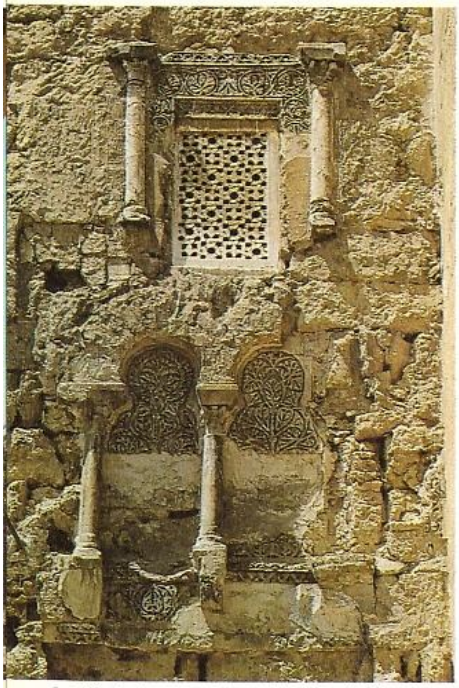

Córdoba, moskee, Capilla Real

geworden. De *Kebla* met achthoekige koepel, waarvan de kleurrijke mozaïekversiering getuigt van het hoge niveau van de oorspronkelijke Byzantijnse kunstvaardigheid, vormt een voorruimte. Ook muren en binnenwelvingen zijn bedekt met arabesken, blinde bogen en stucfiligraan. Op de friezen van de Alfiz staan teksten in Arabisch schrift. Een hoefijzerboog leidt naar de Mihrâb, waarvan de schelpvormige koepel uit een enkel blok marmer is gehouwen. De muren zijn met marmer bekleed. Aan de zijden waaiervormige blinde bogen. Links en rechts een met hekken afgesloten ruimte voor de kaliefen, de *Maksoura*. Links de barokke ronde *Capilla de Santa Teresa,* resp. de *sacristie*. In de schatkamer een zilveren gotische monstrans van Enrique de Arfe (1517), interessante *Arabische handschriften* uit de 9de en 10de eeuw, beelden van Alonso Cano, een fraaie reliekschrijn in mudéjarstijl, de 'H. Theresia' van José de Mora. In de *Capilla del Santo Cristo del Punto* (links van de sacristie) een schilderij 'Maria-Boodschap' van Pedro de Córdoba (1475). In de *Capilla de San Pablo* een retabel van Pablo de Céspedes; van dezelfde kunstenaar ook een beeld van St.-Paulus en fraaie hekken. Van de meer dan 30 kapellen dient nog genoemd te worden de *Capilla Nuestra Señora del Rosario,* met drie schilderijen van Alonso Cano. De ingebouwde *kathedraal* (16de eeuw), ook 'Crucero' genaamd, in overwegend platerescostijl waaraan 63 zuilen werden opgeofferd, verheft zich op het grondplan van een Latijns kruis. Deze gewelddadige inbouw werd tegen de wil van de magistratuur en van de burgers doorgezet en bestaat uit *Capilla Mayor, dwarsschip* en *koor.* De bouw begon onder Hernán Ruiz de Oude (1523-1539), voortgezet door Hernán Ruiz de Jonge El Moro en werd pas in 1599 voltooid.

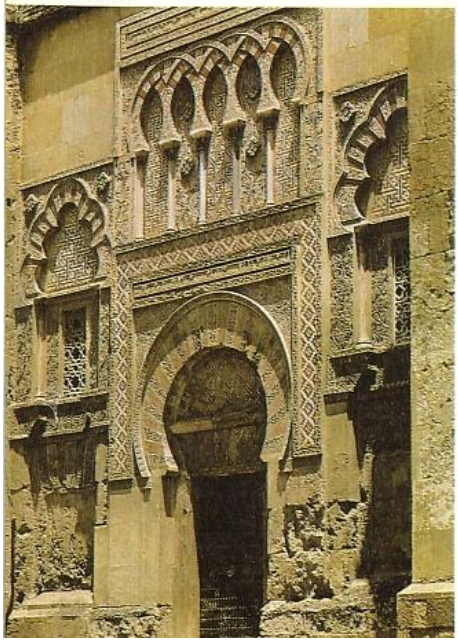

Córdoba, moskee **1** Puerta del Perdón **2** Klokketoren **3** Capilla de la Virgen de los Faroles **4** Puerta de San Esteban **5** Puerta de Santa Catalina **6** Patio de los Naranjos **7** Puerta de las Palmas **8** Capilla Villaviciosa **9** Capilla Real **10** Mihrâb **11** Sacristie respectievelijk Capilla de Santa Teresa **12** Capilla del Santo Cristo del Punto **13** Capilla de San Pablo **14** Kathedraal **15** Koor **16** Dwarsschip **17** Capilla Mayor **A.** Moskeegebouw onder Abd ar Rahman I **B.** Eerste aanbouw onder Abd ar Rahman II **C.** Tweede aanbouw onder Al Hakam II **D.** Derde aanbouw onder Almanzor

Córdoba, moskee, venster in de oostelijke façade

Córdoba, moskee, Puerta de Al Hakam II

De christelijke inbouw verenigt de gotische accentuering van de hoogte met de renaissancevormgeving in platerescostijl van de muren. Altaar in rood marmer, twee bezienswaardige barokke kansels (1760) en het prachtige *koorgestoelte* in de churrigueresque-barokke stijl van Pedro Duque Cornejo (leerling Roldán): taferelen uit het Oude en Nieuwe Testament.

La Compañíakerk (Plaza de la Compañía). Dit is de kerk van het jezuïetencollege, ontstaan in de 16de eeuw. Bij het hoofdaltaar (churrigueresque stijl) beelden van Pedro Duque Cornejo. In de patio (renaissancestijl) een buitentrap in zuivere barokstijl.

San Agustín (Calle San Agustín). De oorspronkelijk gotische kerk (middelste absis veelhoekig) werd in de 16de eeuw gerestaureerd. Interieur: muurfresco's, schilderijen van Nino de Guevara en Antonio de Castillo, een Mariabeeld van Juan de Mesa.

San Hipólito (Paseo del Gran Capitán). Gotische collegekerk uit de 14de eeuw, in de 18de eeuw in barokstijl vernieuwd. Marmeren sarcofaag van Alfonso XI van Castilië, die de kerk liet bouwen, en van zijn vader Ferdinand IV.

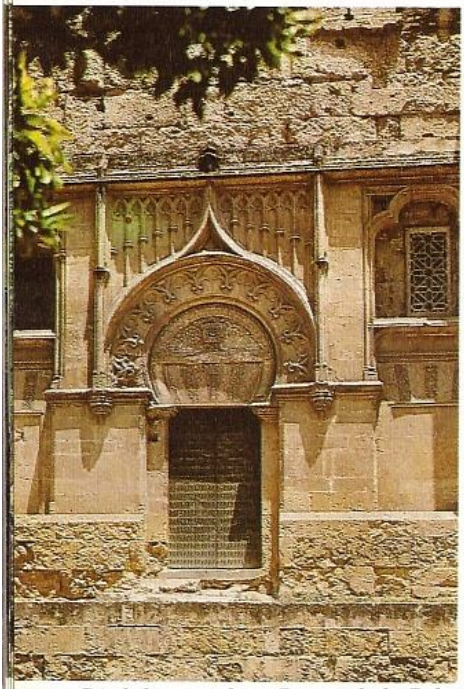
San Lorenzo (Plaza San Lorenzo). De Romaans-gotische kerk, die later veranderd werd (1687), munt uit door het fraaie roosvenster in de gevel. Binnen verdienen de fresco's met Lijdenstaferelen (15de eeuw) een bezichtiging.

San Miguel (Plaza de José Antonio). Deze kerk, gesticht onder Ferdinand III de Heilige, heeft een fraai vroeggotisch portaal en een hoefijzerboog aan de zuidzijde.

San Nicolás de la Villa (Paseo del Gran Capitán). De in de 15de eeuw gerenoveerde kerk (oorspronkelijk 13de eeuw) valt op door de mooie

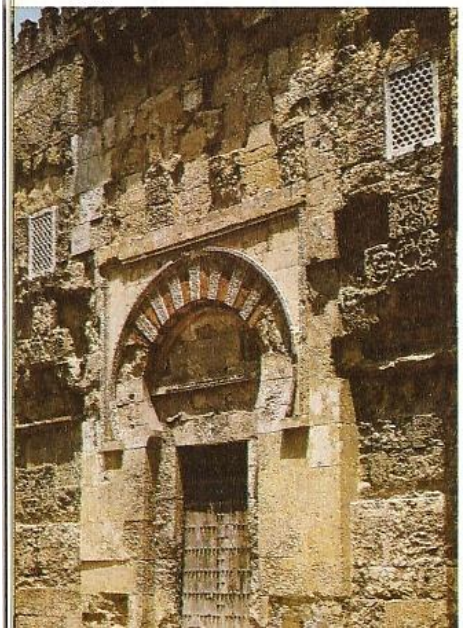
Córdoba, moskee, detail ▷

Córdoba, moskee, Puerta de la Paloma

Córdoba, moskee, Puerta de San Esteban

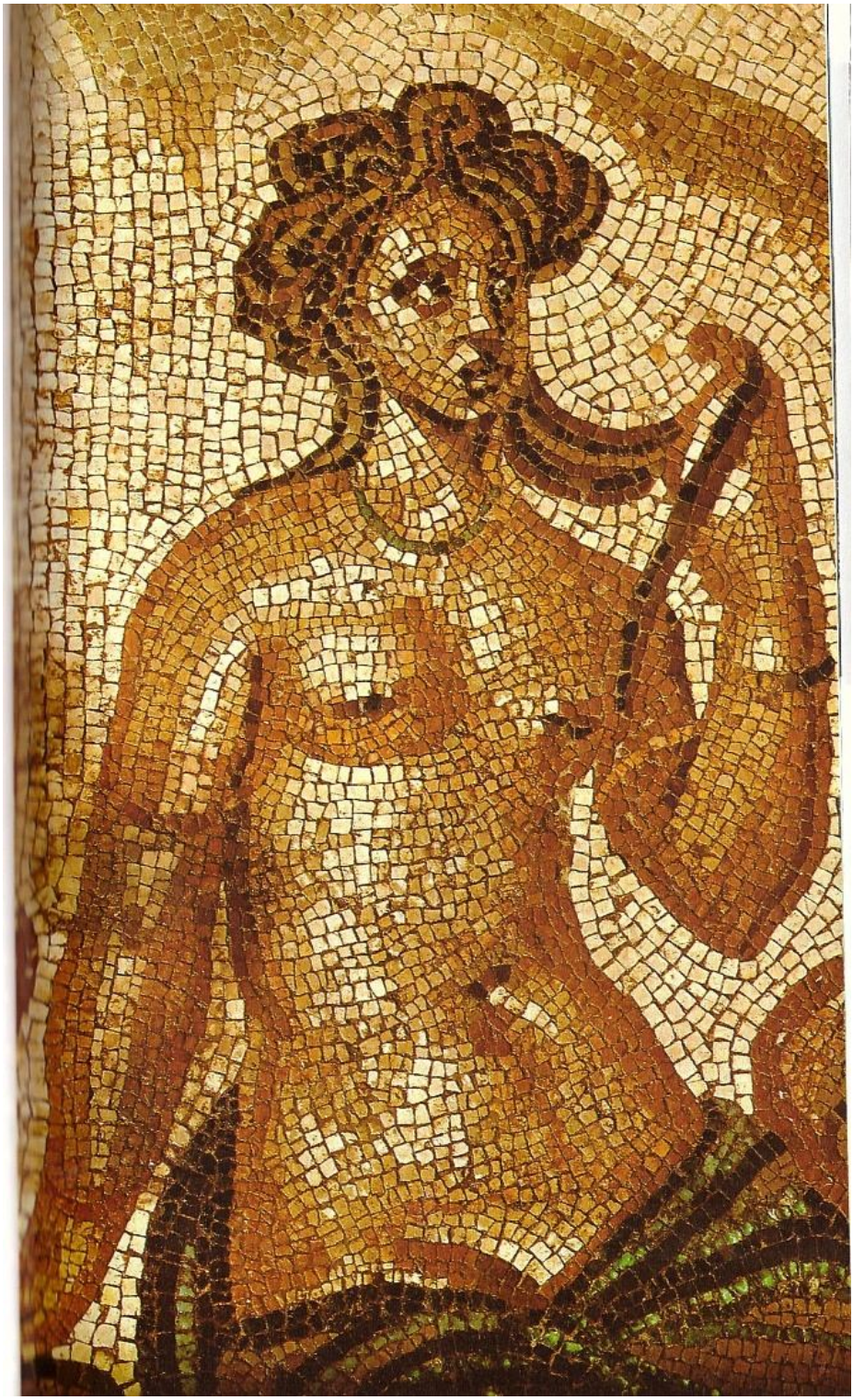
achthoekige *klokketoren*. In de kerk is een rijk gevulde schatkamer.

San Pablo (Calle de San Pablo). De mooie Romaans-gotische kerk werd onder Ferdinand III de Heilige in 1241 als kloosterkerk voor de dominicanen gesticht. Het hoofdportaal bevindt zich aan de Calle Salvo Sotelo. Talrijke uitbreidingen en verbouwingen in verschillende stijlen (zijportalen: barok) en de Moorse kapitelen (hoofdportaal en absissen) geven het bouwwerk een bijzondere aanblik. Zeer fraai is de *artesonado*, een stucplafond met decoratie in mudéjarstijl. De Moorse *koepel* herinnert aan het gewelf van de Mihrâb in de hoofdmoskee. De muren zijn versierd met azulejo's en ranken in stucwerk. Juan de Mesa maakte het *beeld* van de 'Virgen de las Angustias'. De *Capilla del Rosario* bevat beeldhouwwerk van Pedro Duque Comejo; barokke Camarín (schrijn).

San Pedro (Plaza de San Pedro). Dit gebouw was onder de islamitische overheersing de *kathedraal der Mozarabische christenen*. De absis en twee zijportalen dateren uit de 13de eeuw. Fraai cassettenplafond (artesonado) uit de 16de eeuw. In de Capilla Mayor een altaar uit de 18de eeuw in churrigueresque stijl.

Santa Marina (Calle Mayor de Santa Marina). Deze kerk is het oudste gotische bouwwerk van de stad (ca. 1236) met door steunberen gelede strenge façade en een renaissancetoren. Het driebeukige interieur werd in de 18de eeuw verbouwd. In de *Capilla de la Virgen del Rosario* schilderijen van Castillo de Jonge ('HH. Franciscus','Johannes de Doper'), van Fray Juan del Santísimo Sacramento en van A. Gómez de Sandoval. *Sacristie:* fraai mudéjardecor bij de ingang. Bij de westelijke toegang tot het plein staat een *bronzen gedenkteken* ter ere van de beroemde stierenvechter uit Córdoba *Manolete* († 1947)..

Córdoba, alcázar, Romeinse mozaïeken ▷

Santa Victoria (Plaza de la Compañía). Neoklassieke kerk (1761-1788) met koepel en zuilenfaçade.

Santiago (Calle Agustín Moreno). Van de voormalige moskee bleef de minaret (10de eeuw) bewaard. In de kerk: *artesonado* (stucplafond) (1635) van Alonso Muñoz de los Ríos.

Convento de San Francisco (Plaza del Potro). De stichting van het klooster (13de eeuw) vond plaats onder Ferdinand III de Heilige, wiens standbeeld de binnenhof siert. De kerk heeft een neoklassiek portaal; het binnendecor is churrigueresk. Van de *schilderijen* valt 'H. Andreas' van Valdés Leal op; beelden van Alonso Cano en een mooi werk van zijn leerling Pedro de Mena 'H. Petrus van Alcántara'.

Convento de Santa Clara (Calle del Rey Heredia). Klooster gesticht door Alfonso X (1262). Van de voormalige moskee zijn de machtige minaret (uit ca. 1000) met muezzintrap, de muren met kantelen en hoektorens behouden gebleven.

Convento de Santa Isabel (Cuesta del Rincón). Klooster gesticht door de graaf van Priego in 1491. Renaissanceportaal en rijke barokke decoratie van de kerk (met koepel), die gesticht werd door de familie Figueroa.

Synagoge (Calle de Maimónides). Het voor verwoesting gespaard gebleven gebouw werd in 1315 door Isaäc Mejeb in mudéjarstijl gebouwd en van binnen met fraai stucwerk gedecoreerd. Op de patio gedenkt een *plaquette* de joodse geleerde en geneesheer *Maimónides,* die in 1135 in Córdoba geboren werd. Op de plaats van de Casa de las Bulas (Plaza de las Bulas), thans Museo Municipal Taurino, zou zijn woonhuis hebben gestaan.

Romeinse brug (Puente Romano). Men betreedt de brug door de *Puerta del Puente,* een triomfboog, door Hernán Ruíz in 1571 in renaissancestijl opgericht. De 240 m lange brug over de Guadalquivir met zestien bogen is van Romeinse oorsprong en werd in de Moorse tijd vernieuwd. Deze leidt naar het machtige bruggehoofd van de *Torre de la Calahorra.* Stroomafwaarts ziet men de resten van oude *Moorse molens,* zoals de Al-

Córdoba, alcázar, park

bolafia, de papiermolen en de molen 'Enmedio'.

Torre de la Calahorra. Het zware vestingwerk is van oorsprong waarschijnlijk een Moors gebouw en is mèt de gekanteelde toren uit 1369 tot het huidige aanzicht ervan vergroot door de Castiliaanse koning Enrique. Nu bevindt zich hier het *stedelijk museum* met oorkonden betreffende de geschiedenis van de stad.

Alcazár de los Reyes Cristianos (Alcazár Nuevo; Calle de Amador de los Ríos). Het versterkte paleis, grenzend aan het Campo de los Mártires (hier ook een Moors badhuis), ontstond in de 14de eeuw onder Alfonso XI op de plaats van een vroeger Moors kasteel. Het prachtige park is in Moorse stijl. Het Alcázar diende in de 19de eeuw als gevangenis. Nu is hier een *museum* gevestigd: Romeinse mozaïeken, een zeer interessante grote Romeinse sarcofaag (3de eeuw n.C.) met figuratieve reliëfs enz.

Alminar de San Juan (Calle Barroso). De sterk vervallen *minaret* is een restant van een moskee, die na de verovering van de stad in eigendom werd gegeven aan de johannieterorde. Zeer mooie tweelingvensters, waarvan de kapitelen op marmeren pilaartjes uit de 9de eeuw dateren. Binnen: muezzintrap.

Palacio del Marqués de Viana (Calle San Agustín). Prachtig paleis met veertien wondermooie binnenhoven en tuinen, dat tot de schitterendste residenties van Córdoba behoort. Gebouwd op het fundament van een voormalig kaliefenpaleis. In de vertrekken interessante *verzamelingen:* Romeinse bodemvondsten uit de omgeving, Corduanlederwerk, zilversmeedwerk, wapens, porselein, schilderijen en een bibliotheek met werken betreffende de jacht.

Casa del Carpio (Calle de Romero de Torres). Het paleis dateert uit de 15de eeuw. Op de patio Moorse kapitelen. Romeinse mozaïeken.

Casa de los Ceas (ook Casa del Indiano; Plaza Ángel de Torres). Bijzondere aandacht verdient de façade (15de eeuw) in mudéjarstijl; bij de ingang decoratie in platerescostijl. Tweelingvensters.

Córdoba, alcázar

Córdoba, alcázar, provinciaal archeologisch museum

Casa de los Villalones (Plaza Orive). Schitterend renaissancepaleis (1560); portaal met fijne ornamenten. Opvallend is de *loggia* in Italiaanse stijl.

Casa del Marqués de la Fuensanta del Valle (Calle Angel de Saavedra). In dit paleis (bij de deur stucdecoratie in wafelpatroon) zijn thans het *conservatorium* en de *school voor dramatische kunst* gevestigd.

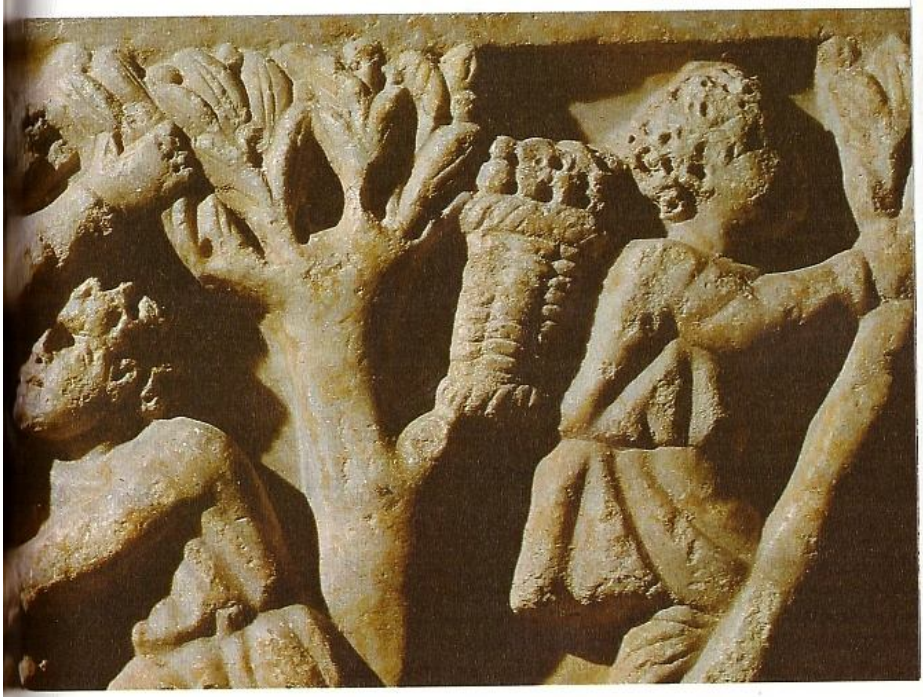
Palacio Episcopal (Calle de Torrijos). Het langgerekte paleis (gerestaureerd in de 15de eeuw en in 1745) is gebouwd op de plaats van het Moorse Alcázar. Tapisserieën uit de 16de eeuw. Op de Plaza de la Pacienca een fraai gotisch portaal. Vlakbij bevindt zich de mooie *poort San Jacinto* in gotisch-platerescostijl.

Ayuntamiento (Calle Claudio Marcelo). Het renaissancegebouw dateert uit het begin van de 17de eeuw. Een in zwart marmer uitgevoerde barokke trap voert naar de fraaie vertrekken. Groot *schilderij* van de patroonheilige van de stad 'Rafael' van Antonio del Castillo.

Romeinse tempel (1ste eeuw n.C.; nabij het Ayuntamiento). De gevel is getooid met Korinthische zuilen.

Torre de la Malmuerta (Plaza de Colón). De zware achthoekige met kantelen bekroonde toren (1406-1408) behoorde vroeger tot de stadsmuren, was gevangenis onder de 'katholieke koningen', en diende later als observatorium (18de eeuw).

Puerta de Almodóvar. Inspringende poort in de stadsmuur, die getrapte kantelen heeft; wordt door vierkante torens geflankeerd en geeft toegang tot de voormalige jodenwijk (in 1492 werden de joodse bewoners verdreven).

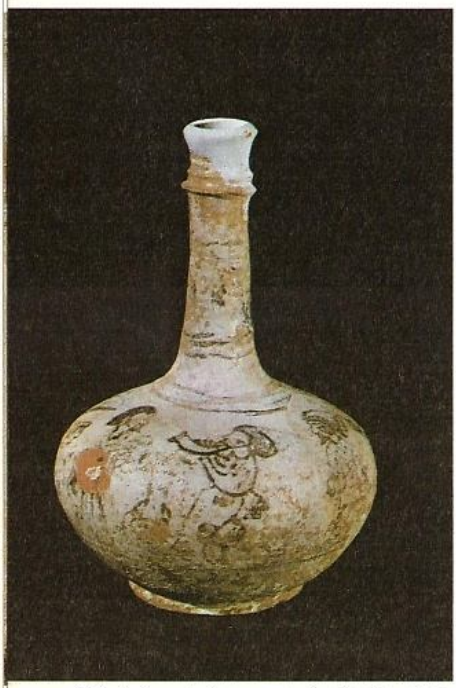
Barrio de la Judería (de jodenwijk). Het oosterse karakter van de stad is hier onverminderd bewaard gebleven. Schilderachtige straatjes, adellijke woonhuizen en fraaie pleinen. Het meest interessant zijn de Calle de Cabezas met talrijke adellijke woningen, de Calle de la Feria met de zgn. 'Portillo' en de Calleja de las Flores.

Plazuela de los Dolores. Het bekoorlijke pleintje met 'kinderhoofdjes' ademt een typisch Andalusische sfeer. Het wordt omringd door witte muren en de eveneens wit gekalkte gevel van het kapucijnerklooster. In het midden verheft zich het door acht smeedijzeren lantaarns omringde kruis met marmeren corpus van de *'Cristo de los Faroles'* (ook 'Cristo de la Agonía' genaamd).

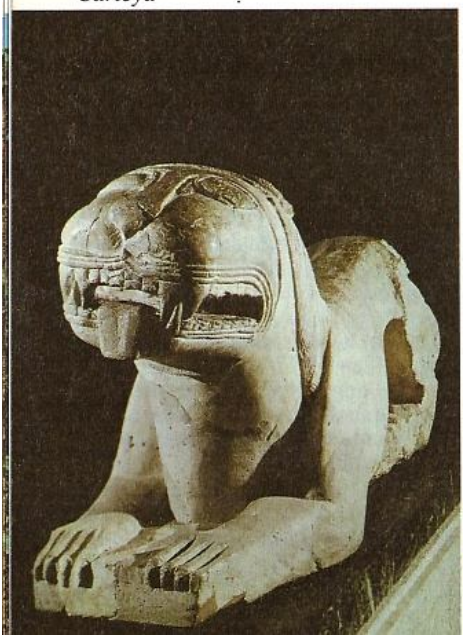
Plaza del Potro. Het eens voor veemarkten gebruikte plein roept herinneringen op aan *Cervantes,* die dit plein genoemd heeft in zijn 'Don Quijote'. In de oude *herberg* 'Mesón del Potro', waarvan het binnenhof voor het vee op een Arabische fondoek lijkt, zou de schrijver lange tijd verbleven hebben. Hier bevindt zich ook de oude hospitaalstichting 'La Caridad', thans *kunsthistorisch museum.* Het plein werd genoemd naar de uitbeelding van het drinkende veulen (Spaans: potro) bij het bassin van de sierlijke *fontein* (16de eeuw). Het *beeld* van de aartsengel Rafaël werd gemaakt door Michel Verdiguier (18de eeuw).

Plaza de la Corredera (ook Plaza Mayor, Plaza del Mercado). Het grote plein, omringd door met bloemen getooide, bakstenen huizen met arcaden, diende lange tijd als arena voor stieregevechten.

Provinciaal archeologisch museum (Plaza de Jerónimo Paez). De belang-

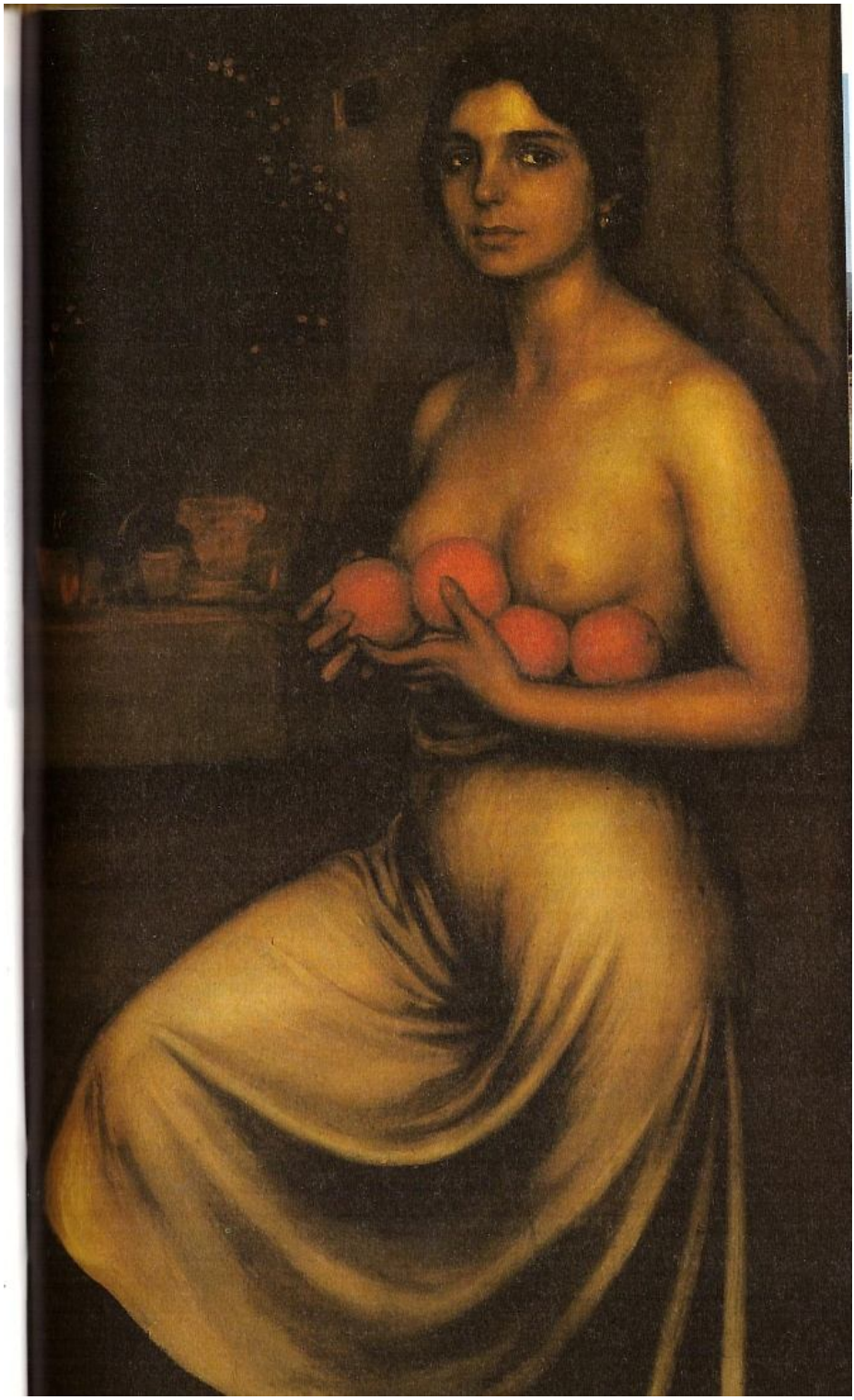
Córdoba, alcázar, provinciaal archeologisch museum
boven: Moorse vaas
onder: Iberische leeuw van Nueva Carteya

rijke, ook buiten Andalusië beroemde verzameling is ondergebracht in de *Casa Paez*, een renaissancegebouw uit de 16de eeuw (ontwerp Hernán Ruíz). Prehistorische en Iberische *vondsten* (reliëf van Almodóvar del Río), Romeinse en oudchristelijke opgravingsvoorwerpen (Mithrasvoorstelling, sarcofaag met taferelen uit het OudeTestament: in het tweede binnenhof); eveneens bezienswaardig is een bijzonder mooi bewerkt, geëmailleerd *bronzen hert* (10de eeuw), dat behoorde tot een fontein uit Medina Azahara. Dit was een geschenk van de Byzantijnse keizer Constantijn VII aan Abd ar Rahman III. Verder is interessant een verzameling van 'braseros', ijzeren kolenbekkens met Arabische inscripties als randversiering.

Museum der Schone Kunsten (Plaza del Potro). De *kapel* van dit voormalig hospitaal 'La Caridad' (15de eeuw) herbergt *schilderijen* uit de *Córduaanse School* 17de eeuw: o.a. werken van Agustín en Antonio del Castillo, Valdés Leal, en Bocanegra. Er is een aparte zaal voor de sculpturen van Mateo Inurria, beeldhouwer uit Córdoba (hij maakte het ruiterstandbeeld op de Plaza de José Antonio). Op de bovenste verdieping van het hospitaal is de *school van Córdoba* vertegenwoordigd door werken uit de 15de en 16de eeuw: triptiek, 1494; 'Geseling van Jezus' van Alejo Fernández; 'H. Nicolaas van Bari' van Pedro de Córdoba; beelden van Pedro Romano, schilderij van Murillo 'De Onbevlekte', idem van Francisco Pacheco e.a.; verder zijn Vlaamse en Italiaanse meesters vertegenwoordigd en Goya met twee portretten. Collectie grafieken en moderne schilderijen. Achter een barokke façade aan de overzijde van de *patio* het *Museo de Julio Romero de Torres* (1880-1930), die overwegend mensen en landschappen uit Andalusië heeft geschilderd.

Córdoba, alcázar, Museo de ▷
Julio Romero de Torres

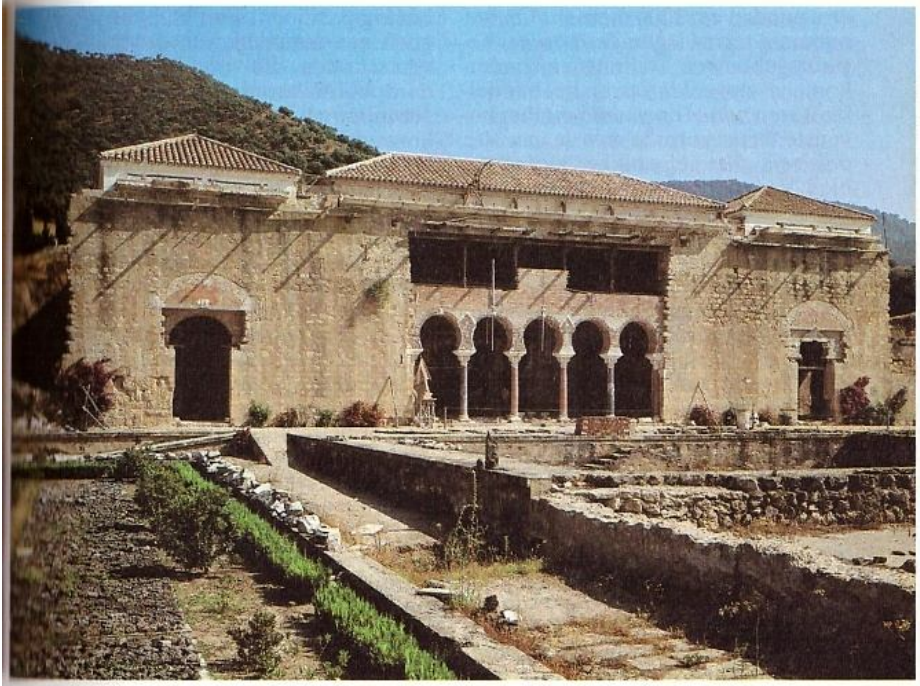

Córdoba, alcázar de los Reyes Cristianos, Romeinse sarcofaag (3de eeuw)

Museo Municipal Taurino (stierenvechtersmuseum; Plaza de las Bulas). Het bevindt zich in de Casa de las Bulas (16de eeuw): voorwerpen betreffende het stieregevecht en souvenirs van bekende torrero's uit de stad zoals Manolete, Lagartijo, El Córdobés e.a. Kunstnijverheid (leer en zilver).

Andere bezienswaardigheden. *San Andréskerk* (Calle San Andrés): 13de eeuw, verbouwd 18de eeuw; altaar begin 16de eeuw (kapel in het linkerdwarsschip). *Kerk San Pedro de Alcántara* (Calle Salazar): het gotische portaal van de in de 17de eeuw in barokstijl verbouwde kerk dateert uit de 16de eeuw. Van Pedro de Mena is er een gebeeldhouwde 'Mater Dolorosa'. *San Rafaelkerk*, 18de eeuw. *Kerk La Trinidad* (Calle Sánchez de la Feria): 17de eeuw. Altaren in churrigueresque stijl; sculpturen van José de Mora. *Kerk El Sagrado Corazón* (niet ver van de Plaza de Sevilla) met voormalige minaret uit de 10de eeuw. *Ermita de la Magdalena* (Plaza de la Magdalena): de kerk is een van de oudste van Córdoba. Fraaie Romaans-gotische portalen (begin 13de eeuw). Verbouwing in barokstijl in de 18de eeuw. *Capilla de San Bartolomé* (13de-14de eeuw): interieur versierd met stucwerk, bijzonder mooie blauwe tegels en Westgotische zuilen. *Capilla San Jacinto* (Calle de Torrijos): mooi laatgotisch portaal. *Oratorium San Felipe da Neri* (Calle de San Felipe): 16de eeuw, thans militair gouvernement. Gevel vermoedelijk van A. Berruguete. *Klooster Carmelitas Calzadas* (Puerta Nueva): in de mudéjarkerk (1580) een retabel met twaalf schilderijen van Valdes Leal. - *Klooster La Encarnación:* barokcomplex. *Convento Jesus Crucifiado* (Calle del Buen Pastor): gesticht in 1588; schitterend cassettenplafond; collectie van kapitelen. Voormalig *karmelietenklooster* (Calle del Buen Pastor):

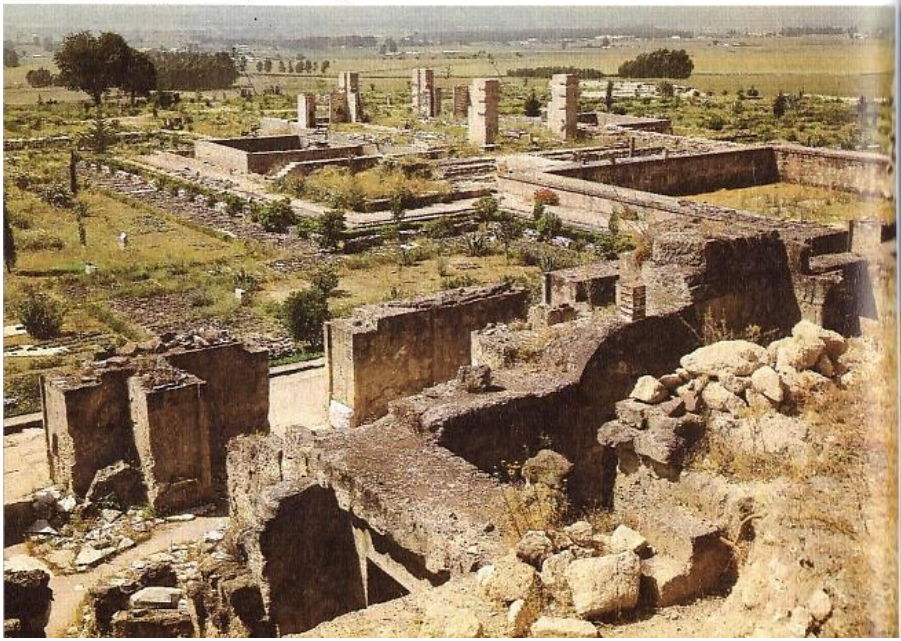
Medina Azahara (Córdoba)

hier woonde de H. Johannes van het Kruis. *Klooster Jesus Nazareno:* beeldhouwwerk van Antonio del Castillo. *Klooster San Cayetano* (Calle de A. El Sabio), gesticht door de H. Johannes van het Kruis (1580). Kerk 17de eeuw. *Klooster Santa Ana* (Alta de Santa Ana): 16de eeuw; beelden in het portaal 18de eeuw. *Colegio de la Merced* (Plaza de Colón): zeer fraaie barokgevel (1745). Voormalige kloosterkerk met een buitengewoon mooie renaissancepatio. De barokke kerk brandde in 1978 uit. *Ermitage los Mártires* (R. de los Mártires, aan de Guadalquivir): in de kerk 3de-eeuwse Romeinse sarcofaag (altaar). *Santuario de Nuestra Señora de la Fuensanta: bedevaartkerk* (1641). Schilderijen van Pablo des Cespedes en A. del Castillo. *Hospital de Agudos* (nabij Plaza de las Bulas): 18de eeuw. De *Capilla de San Bartolomé* (13de-14de eeuw): gotisch-mudéjar; interieur met stucwerk, zeer fraaie blauwe tegels en interessante Westgotische zuilen. *Casa de Hernán de Oliva* (Calle de San Pablo): gevel in plateresco-stijl. *Residentie van de familie Fernández de Córdoba:* weelderig renaissancegebouw bij de Plazuela de los Dolores.

Omgeving. Medina Azahara (8 km Z.W.): hier stond eens de destijds beroemde paleisstad van de Omajadenkalief Abd ar Rahman III, een van de mooiste complexen van profane Moorse architectuur. De talrijke gebouwen lagen verdeeld over een groot terrein van 1500 x 750 m; het geheel was gebouwd op drie terrassen tegen de hellingen van de Sierra Morena en omringd door een dubbele, met torens versterkte muur. De bouw begon in 936 op initiatief van Azahara ('de Bloem'), de favoriete vrouw van Abd ar Rahman en werd in 960 voltooid. De gehele hofhouding en het bestuur werden daarheen verplaatst,

er woonden ca. 1200 mensen. Op het onderste terras lagen de *moskee,* bestuursgebouwen, stallingen en onderkomens voor soldaten; op het middelste waren *tuinen* en *paviljoens;* het bovenste terras vormde met de mooiste *paleizen,* het eigenlijke alcázargebied. Voor het werk op het terrein waren ca. 10 000 arbeiders opgeroepen. Er zijn ca. 4000 zuilen met prachtige kapitelen opgericht; de bevloeiing (ook voor Córdoba), in het bijzonder voor de tuinen en badgelegenheden, werd verzorgd door een 16 km lang aquaduct. Reeds in 1010 werd het schitterende complex door de uit Marokko overgestoken Almoraviden geplunderd en verwoest, omdat zij met hun streng-religieuze opvattingen tegen elke luxe waren. Het gebied diende van toen af als steengroeve en onbeschadigde elementen werden in nieuwe gebouwen verwerkt (Sevilla, Granada). Op het terrein van de ruïne worden nu *restauratiewerkzaamheden* aan de hand van hetgeen er gevonden wordt (marmeren platen, fragmenten van stucwerk, versieringselementen), uitgevoerd, zoals aan de moskee, de 'Salón real o de los Visires', een driebeukig en een vijfbeukig paviljoen. Een klein *museum* geeft een overzicht van de opgegraven schatten, die vooral voor de wederopbouw van groot belang zijn. **San Jerónimo el Real de Valparaiso** (1,5 km van Medina Azahara): het klooster voor de hiëronymieten werd begin 15de eeuw bijna geheel uit de overblijfselen van het Omajadenkasteel opgebouwd. Mooie gotische *kloostergang.* De kerk werd begin 18de eeuw gebouwd. Het klooster heeft interessante vertrekken: vooral dat van Isabella de Katholieke. De geschiedenis van het klooster toont een nauw verband met de politieke ontwikkeling van Córdoba. **Las Ermitas** (14 km N.W.): de in het heerlijke landschap van de Sierra de Córdoba gelegen ermitages waren, te oordelen naar vondsten uit de 4de eeuw n.C., reeds in vroege tijden bekend als kluizenaarsverblijven en werden later een toevluchtsoord voor de Moren. Ze zijn ook nu nog ten dele bewoond (karmelieten). Kerk: 18de eeuw. **Santa María de Trasierra** (16 km N.O.): waarschijnlijk een vroegere Almohadenmoskee (12de eeuw) op het ruïnenveld van het kasteel. **Almódovar del Río** (24 km W.): hoog boven de

Medina Azahara (Córdoba)

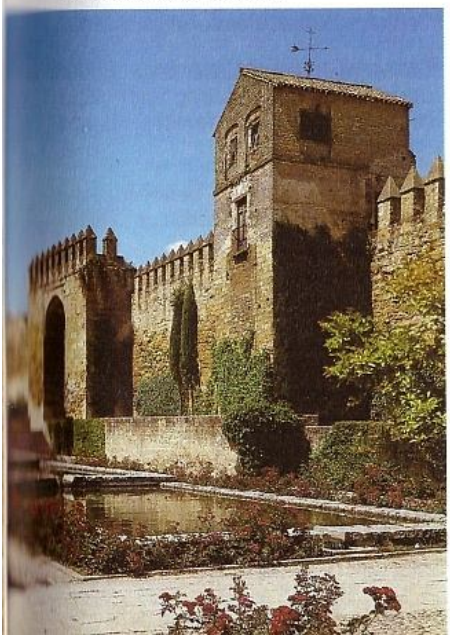
plaats verheft zich het indrukwekkende Moorse burchtcomplex (gerestaureerd) met geweldige muren, kantelen en een toren. **Posadas** (32 km. W.): *Capilla Santiago* met grafmonumenten uit de 13de eeuw. **Bujalance** (45 km O.): deze plaats met een Moorse naam (Romeins: 'Vogia') heeft een oeroude geschiedenis. Er zijn nog imposante resten van een door Abd ar Rahman III in 935 gesticht *burchtcomplex* met zeven *torens* te zien.

Belmez (71 km N.W.): indrukwekkend kasteel. **Hinojosa del Duque** (100 km N.): kerk *San Juan Bautista*, ook wel 'de kathedraal van de Sierra' genaamd met gevel in platerescostijl en mooi gotisch interieur. **Belalcázar** (9 km N. van Hinojosa del Duque): machtige, interessante burcht.

Coria
Cáceres/Extremadura blz. 392 □ D6

Schilderachtig bisschopsstadje, 68 km ten N. van Cáceres gelegen op een heuvel aan de rechteroever van de Alagón. Het oude Keltische Caura,

Córdoba, stadsmuren

dat de Romeinen later de naam *Caurium* of *Cauria Vetona* gaven, was onder Viriato het centrum van het verzet van de tegen Rome rebellerende Lusitaniërs. De stad kwam onder de Westgoten tot bloei en werd onder de Moren (9de eeuw) hoofdstad van een klein onafhankelijk koninkrijk. Na verscheidene pogingen slaagden de christenen onder Alfonso VIII erin de stad te heroveren.

Stadsmuren. De granieten muren behoren tot de best bewaard gebleven Romeinse verdedigingswerken in geheel Spanje (8 m dik, 480 m lengte). Er zijn nog vier poorten, geflankeerd door halfronde torentjes en verdere hoek- en verdedigingstorens. Torenachtig vijfhoekig kasteel met kantelen, 15de eeuw.

Kathedraal. De bouw van de zeer hoge, eenschepige kerk is in 1108 begonnen en werd voltooid in de 16de eeuw, waaruit ook het dubbele *hoofdportaal* met bizar decor in platerescostijl dateert. De plattegrond is een eenvoudige vierhoek, want het zeer langgerekte, hoge langschip heeft noch een transept, noch een absis. Het *zijportaal* aan de voet van de in de 18de eeuw opnieuw opgetrokken klokketoren vertoont een mengeling van laatgotische en platereseo-elementen (15de-16de eeuw).
Interieur: vleugelaltaar van Juan en Diego de Villanueva (barok, 1749). Churrigueresk *hoogaltaar.* Fraai gesneden laatgotisch koorgestoelte van 45 hoge en 28 lage zetels, waarvan een deel was gereserveerd voor de hertogen van Alba, die eens Heren van de stad waren. In het koor, afgesloten door een door Hugo de Santa Ursula gesmeed gotisch *hek* (1503), een fraaie lambrizering. Barokke koorlessenaar; in de ruimte achter het koor (trascoro) beeldhouwwerk van Miguel Villareal (1512); *Capilla Mayor* met grafmonumenten van de bisschoppen Pedro Jiménez de Préxamo († 1495) (van Juan Francés) en García de Galarza (van Lucas Mitata en Juan Bravo; 1596). *Capilla del Re-*

Roncesvalles
Navarra/Navarra blz. 388 □ J2

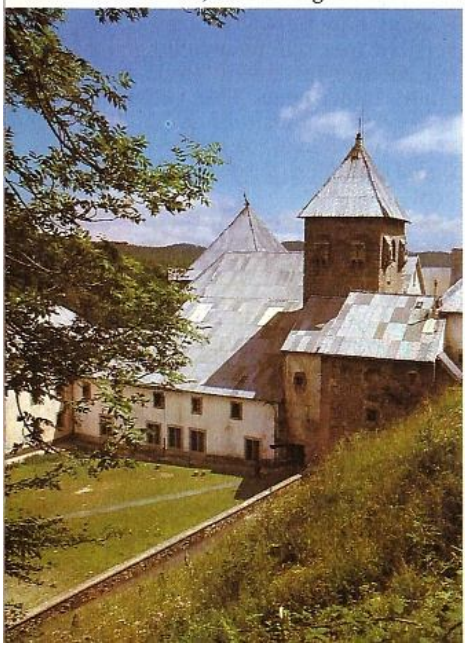
Reeds in oude tijden was de pas van Roncesvalles een der belangrijkste verbindingswegen van noord naar zuid. De pas werd beroemd door de veldtocht van Karel de Grote naar Spanje. Tijdens de terugtocht, nadat de slag bij Zaragoza verloren was, viel de held Roland op de 15de augustus 778 met de achterhoede van Karels leger in de handen van de Basken. Roland zou hier op zijn 'toverhoorn Olifant' geblazen hebben om de rest van het leger te waarschuwen. Toen hij en de twaalf keizerlijke paladijnen dodelijk gewond waren, zou Roland er zijn zwaard Durendal in het water hebben geworpen, opdat het niet in de handen van de vijand zou vallen. Roncesvalles was ook een belangrijke pleisterplaats voor de pelgrims van Frankrijk naar Santiago de Compostela. Het dorp Roncesvalles bestaat nu uit enige huizen, die rondom het machtige augustijnerklooster staan.

Kapel Sancti Spiritus. Dit is het oudste monument van Roncesvalles (begin 12de eeuw). *Crypte* met het gebeente van overleden Santiagopelgrims.

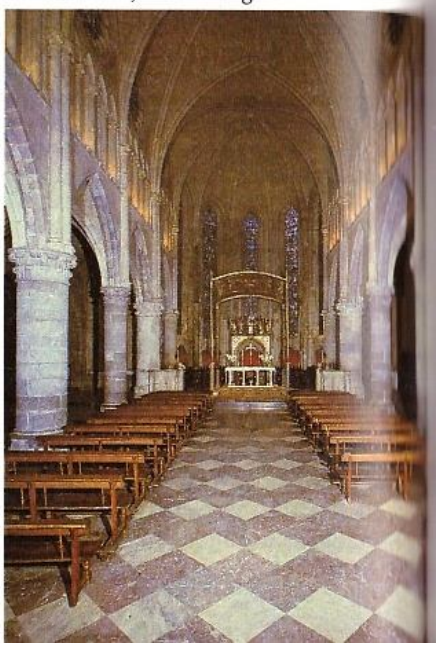
Ermita de San Salvador de Ibañeta. Dit kerkje zou staan op de plaats waar Karel de Grote een graftombe voor Roland en zijn gevolg heeft laten oprichten.

Real Colegiata. Dit bouwwerk rijst boven het in 1130 door de koning van Navarra Alfonso I el Batallador, gestichte klooster uit. De kerk werd gebouwd onder koning Sancho II el Fuerte en werd in 1219 gewijd. De drieschepige kloosterkerk geldt als een van de mooiste gotische bouwwerken uit het begin van de 13de eeuw in Spanje. Dit voorbeeld beïnvloedde de overgang van de Romaanse naar de gotische stijl in Spanje. De kerk heeft een hoge, vierkante *toren*. Op het hoogaltaar de beroemde gotische *Madonna van Roncesvalles*. Het werd door een meester van de Franse school eind 13de of begin 14de eeuw uit cederhout gesneden. Het beeld is met zilver bedekt, met kostbare edelstenen versierd en staat onder een zilveren baldakijn. Een *ander* beroemd *Mariabeeld* in deze kerk is de 'Moeder van Smarten'. Mogelijk

Roncesvalles, Real Colegiata

Roncesvalles, Real Colegiata

is dit terracottabeeld gemaakt door Pedro de Mena. Haar tranen zijn diamanten. De kloosterkerk bezit ook een rijk voorziene *schatkamer.* Daartoe behoort het *evangelieboek* (12de eeuw), waarop de koningen van Navarra de eed van trouw moesten afleggen. De band van het boek bestaat uit twee zilveren platen. Op de voorzijde de 'Verheerlijkte Christus', omringd door de symbolen van de vier evangelisten. De achterzijde toont de Gekruisigde, geflankeerd door de zon en de maan. Behalve deze concrete voorstellingen filigraanwerk en rankornamenten. Ook een *reliekschrijn* (eind 14de eeuw) met een uitbeelding van het Laatste Oordeel en versierd met goud, zilver en email, maakt deel uit van de verzameling. Bovendien zijn er nog twee kistjes die de aandacht trekken. Het eerste is zilversmeedwerk uit de 12de eeuw, versierd met gouden medaillons. Het andere is in mudéjarstijl met het wapen van de koningen van Navarra. Er hangt een *schilderij* van de H. Familie, een schitterend werk van Luis de Morales. Ten slotte kan men er een triptiek bewonderen, geschonken door de hertog van Orleans, die wordt toegeschreven aan de Nederlandse schilder Hiëronymus Bosch.

Klooster. De oorspronkelijke gebouwen werden in 1400 door brand verwoest. De voormalige kapittelzaal, later *San Agustínkapel,* bleef gespaard. Hierin bevinden zich de gotische *sarcofagen* van koning Sancho el Fuerte en zijn gemalin doña Clemencia de Toulouse (12de eeuw). Een fraai beeld van de vorst op zijn sarcofaag.

Andere bezienswaardigheden. *Santiagokerk* (12de eeuw); gebouwd in Romaans-gotische stijl. Deze stond de Santiagopelgrims ten dienste. Het *Hospital de Nuestra Señora de Roncesvalles* (voor de ziekenverpleging) dateert, evenals de *hospedería* voor de pelgrims (het gastenhuis) uit de 12de eeuw. Even voorbij het gebouwencomplex het *Pelgrimskruis* (14de eeuw).

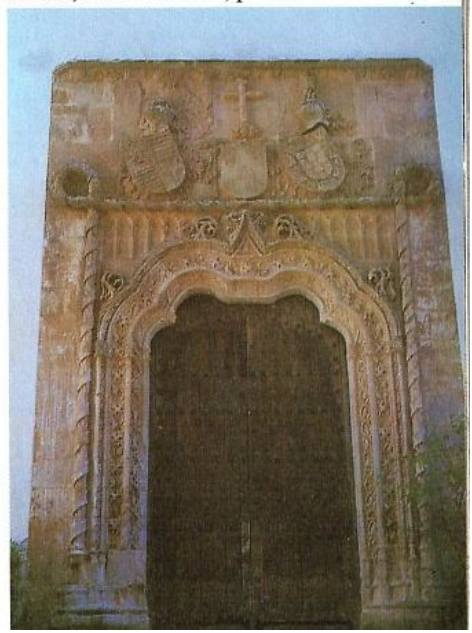
Ronda

Málaga/Andalusië blz. 394 □ E11

De Romeinse handelsvestiging *Arunda* behoort tot de oudste steden van Spanje. In de 8ste eeuw werd Ronda hoofdstad van een Moors emiraat, totdat de stad in 1485 tijdens de gevechten van de Reconquista veroverd werd door de 'katholieke koningen'. De inval van de Napoleontische troepen in 1808 was oorzaak van de verwoesting van het Moorse alcazaba. Een van de meest aantrekkelijke aspecten van deze stad is haar unieke ligging.

Kloosterkerk Santa María la Mayor (Plaza de la Ciudad en Plaza de la Duquesa de Parcent). De *voormalige moskee* met de minaret als klokketoren (achthoekig, in gotische stijl) is ook in het drieschepige gotische interieur (15de eeuw) nog herkenbaar: vier Moorse koepels, mihrabboog met stucornamenten en mihrab. De hoge Capilla Mayor is in platerescostijl uitgevoerd. Renaissance-sillería (koorbanken). De kerk heeft twee barokke altaren.

Ronda, San Francisco, portaal

Bruggen. De uitzonderlijke ligging van de stad op een vruchtbaar plateau (770 m), dat in het westen steil afdaalt, in de overigens woeste omgeving van de Serranía de Ronda, komt ook in de historisch interessante bruggen tot uitdrukking. Deze overspannen de geweldige kloof van de stortbeek de Guadalevin. De *Puente San Miguel* (ook wel Puente de los Cortadurias) is misschien van Romeinse oorsprong. De *Puente Viejo* (ook wel Puente de la Mina) werd in 1616 met hoefijzerbogen op Moorse fundamenten gebouwd. De geweldige stenen brug met drie bogen, de *Puente Nuevo* (70 m lang) met fraaie smeedijzeren balkonhekken voert op ca. 150 m hoogte over de hier zeer nauwe Tajo (insnijding) de Ronda. De brug werd in de 18de eeuw door de architect Martín Aldehuela gebouwd en verbindt de twee delen van de stad; in het noorden de nieuwe stad *Mercadillo* (koopmansstad), gebouwd op instigatie van de 'katholieke koningen', en de door muren versterkte oude stad *Ciudad,* zuidelijk van de kloof. Op rotshoogten in de kloof de *molinos* (oude Moorse molens).

Casa del Rey Moro (links van de Puente Nuevo, nummer 17). Het *Moorse paleis* met een prachtige tuin, waarin een achthoekige marmeren fontein, werd goed gerestaureerd. Van hier leidt een *trap* van 365 treden naar de bodem van de kloof.

Casa de Mondragón (niet ver en ten zuiden van de Plaza del Campillo). Het voormalige Moorse paleis (16de eeuw) werd verbouwd tot residentie van de 'katholieke koningen'. *Renaissanceportaal* en twee binnenhoven.

Casa del marqués de Salvatierra. Opvallend aan dit gebouw uit de 18de eeuw is het platerescoportaal. Bezienswaardig is ook de *patio.*

Casa del Gigante (Calle del Teniente Gorgo). Het *Moorse paleis* in mudéjarstijl stamt uit de 14de eeuw; mooie *patio* (marmeren zuilen met opvallende kapitelen), artesonado.

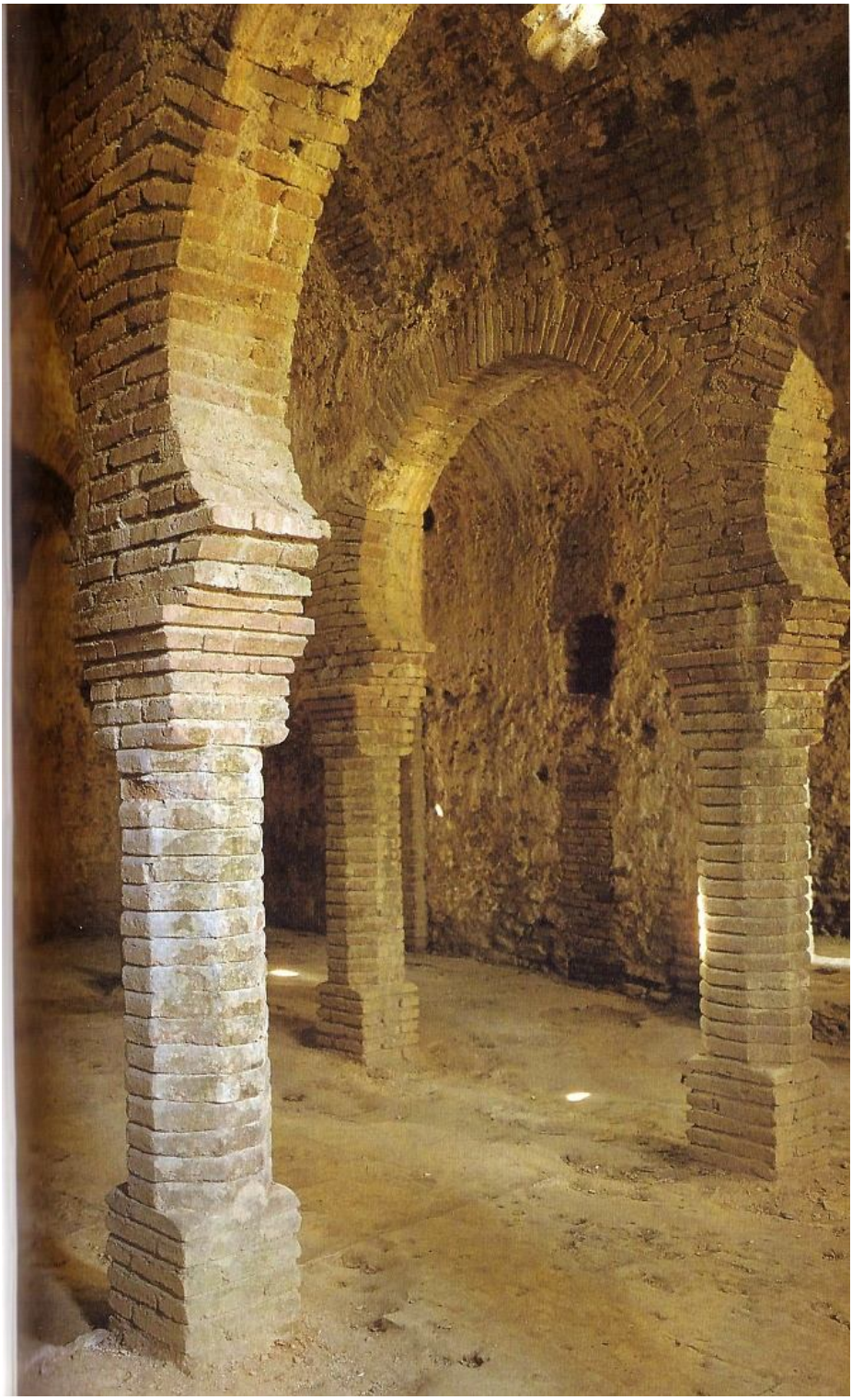
Puerto del Almocávar (Barrio de San Francisco). Historisch interessante poort met hoefijzerboog, die de hoofdtoegang tot de stad van de Moren was. De 'katholieke koning' Ferdinand trok hier in 1485 binnen. Een andere nog bestaande stadspoort is de *Arco del Cristo.*

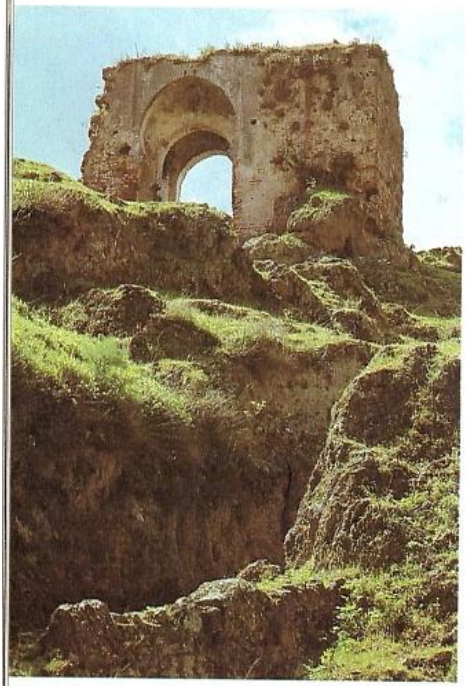
Arena. De Plaza de Toros (66 m middellijn) werd in 1785 gebouwd (barokke façade) en is de oudste van Spanje. De arena wordt omringd door arcaden in twee verdiepingen. In Ronda werd het stieregevecht te voet (in tegenstelling met de traditionele gevechten te paard) als 'estilo rondeño' met bijzondere regels ontwikkeld. De belangrijkste torero van de 18de eeuw, Pedro Romero, kreeg in het stadspark Almeda een *monument.* De beroemde arena inspireerde Goya tot een reeks doeken.

Andere bezienswaardigheden. *Kerk El Espiritú Santo* (nabij de alcazabaruïnes): de gotische kerk (15de eeuw) ontstond op initiatief van koning Ferdinand ter gedachtenis aan de Reconquista. *San Sebastiánkerk* met *alminar* (Calle de las Bóicas), een voormalige minaret: vensters met hoefijzerbogen. *San Franciscoklooster:* platerescoportaal. *Moorse baden:* in de overblijfselen op de rivieroever is een grote, door achthoekige zuilen afgebakende ruimte met hoefijzerbogen en tongewelf herkenbaar. *Hotel Reina Victoria* (Calle de Jerez): van december 1912 tot februari 1913 verbleef Rainer Maria *Rilke* hier: souvenirs aan de dichter. *Posada de las Animas* (nabij de Puente Viejo): in deze herberg (gebouwd rond 1500; alleen de gevel bleef bewaard) was de prozaschrijver Miguel de Cervantes Saavedra te gast.

Omgeving. Ronda la Vieja (12 km N.W.): de Romeinen bouwden de stad Acinipio op de resten van een Fenicische nederzetting. *Amfitheater.* **Cueva de la Pileta** (28 km W., bij Benaoján): de vroegere onderaardse waterloop vormde een 1500 m lange *grot,* waar-

Ronda, Moorse baden ▷

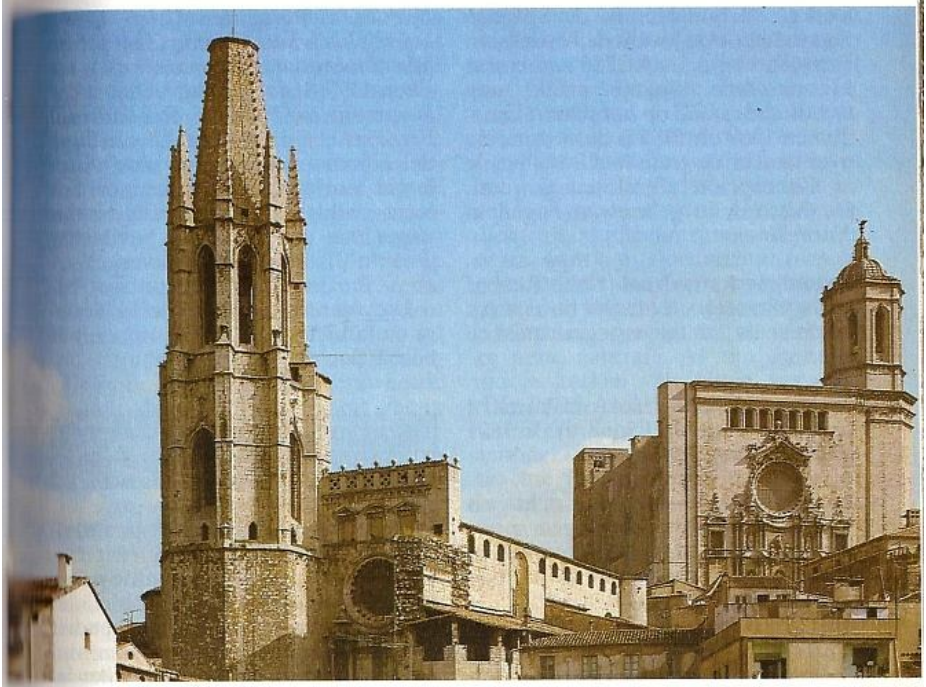

Ronda, Arco del Cristo

Ronda, San Sebastián, minaret

van de roodgele *rotstekeningen* uit het Paleolithicum stammen. Stilistisch vergelijkbaar met de rotstekeningen van Altamira; voorstellingen van paarden, geiten, stieren, vissen en koeien. Interessant zijn ook de zwarte magische tekens. **Grazalema** (30 km N.W.): 'Lacidulo' in de Romeinse tijd. Mooie gotische *kerk La Encarnación* met schatkamer waarin 16de-eeuwse priestergewaden en een zilveren monstrans. *San Juankerk:* Moorse bogen. **Zahara de la Sierra** (40 km N.W.): de op een bergrug gelegen plaats was een grensvesting als verdediging tegen het koninkrijk Granada. *Kasteelruïne* en *Moorse brug. Kerk Santa María de Mesa:* schilderijen (15de eeuw), schatkamer met liturgische gewaden (18de eeuw), *urn* met houtsnijwerk (de vier evangelisten Markus, Lukas, Mattheus, Johannes), vermoedelijk een werk van Andrés Ocampo; zilveren voorwerpen. **El Gastor** (35 km N.W.): resten van het hunebed *Graf van de Reus,* op 1500 m hoogte. **Setenil** (40 km N.): resten van de muren en toren van een *kasteel.* Gotische *kerk La Encarnación* (15de eeuw); *ayuntamiento* (16de eeuw), met zeer fraaie artesonado; *kapel San Sebastián del Carmen; kapel San Benito.* **Olvera** (50 km N.W.): voormalige *citadel* met belfort en vestingmuren. Niet ver van de plaats een mooie *bedevaartkapel* uit de 18de eeuw: *Nuestra Señora de los Remedios.* **Ardales** (40 km N.O.): buiten de plaats, bij de heuvels van de Encantada, liggen de *ruïnes van de oude Moorse stad Bobastro,* waarvan de stichting in de 9de eeuw gericht was tegen het emiraat van Córdoba. *Ermita de la Virgen de Villaverde:* aan de ruïnes is de Mozarabische stijl nog te zien. *Alcázar:* resten van muren en sporen van regenwaterbassins. *Grot de la Trinidad:* rotstekeningen uit het Paleolithicum.

Gerona, kathedraal en San Félix

ken. Interessant is de bovenbouw van het kleine bassin (met acht ranke pilaren, bekroond met kapitelen), dat zich voortzet in een achthoekige koepel.

Bisschoppelijk museum (Plaza de España). Iberische, Griekse en Romeinse archeologische *verzamelingen,* tevens Romaanse *fresco's* uit kerken in de omgeving. Bijzondere aandacht verdienen die uit Bellcaire, en verscheidene altaarstukken.

Provinciaal archeologisch museum (in het klooster San Pedro de Galligans). Het heeft in hoofdzaak verzamelingen van de vondsten uit Paleolithische grotten in de provincie en van opgravingen in Ampurias.

Omgeving. Palau Sacosta: in deze, thans tot Gerona behorende plaats ligt de vesting *Torres de Palau,* die in 1495 werd gebouwd op de plaats van een vroegere vesting die reeds in de 14de eeuw bekend was.

Gibraltar
Cádiz/Andalusië blz. 394 ☐ E11

Het rotsachtige schiereiland wordt wel beschouwd als een der zuilen van Hercules. Als 'tweede zuil van Hercules' gold de tegenoverliggende berg El Acho op de Marokkaanse kust met de Spaanse exclave Ceuta. De oude naam voor de inval van de Moren in 711 was *Calpe*. Het steunpunt van waaruit de verovering van Spanje begon, werd naar de aanvoerder van de Moren, de *Berber Tarik*, Djebel al Tarik (d.w.z. berg van Tarik) genaamd, verbasterd tot Gibraltar. Tot 1309 hielden de Moren de stad vast in handen, maar deze ging na vele gevechten midden 15de eeuw in Spaans bezit over. Keizer Karel V liet de vesting-

werken verbouwen. In de Spaanse Successieoorlog kwam de vesting aan Engeland en is sinds 1783 een Britse kroonkolonie. Spanje maakt nog steeds aanspraak op het schiereiland. Tussen 1969 en 1985 is de verbinding over land bij de grensstad La Linea de la Concepción afgesloten geweest. De historische gebouwen liggen in *North Town*.

Katholieke kathedraal (Calle Real of Main Street). Gotisch bouwwerk (16de eeuw), dat de vroegere moskee verving.

Anglicaanse kathedraal (of Church of England, Cathedral Square). In 1821 in Moorse stijl gebouwd.

Franciscanerklooster (gesticht in 1531; Main Street). Thans *paleis van de gouverneur.* **Moors fort.** Oorspronkelijk uit de 8ste eeuw; de huidige ruïne dateert uit de 14de eeuw.

Omgeving. Ceuta (op de Noordafrikaanse kust, tegenover Gibraltar): de Spaanse exclave behoort tot de provincie Cádiz.De stad kwam in 1580 onder Spaanse heerschappij. Kerk *Nuestra Señora de Africa* (18de eeuw); *kluis San Antonio* (1540). **Melilla** (Noordoostafrikaanse kust): de sinds 1497 Spaanse stad behoort tot de provincie Granada. Reeds in de Fenicische tijd was Melilla een handelskolonie, maar kon door de wisselende oorlogsomstandigheden niet tot ontwikkeling komen. De *ommuring* (16de eeuw) van de bovenstad 'Pueblo', is bewaard gebleven. *Kerk de la Purisima* (17de eeuw) met barokke altaren, een Mariabeeld 'Señora de la Victoria' (18de eeuw) en het beeld 'Socorro' (15de eeuw).

Gijón
Oviedo/Asturië blz. 387 □ E1

In 1744 werd in Gijón Gaspar Melchor de Jovellanos y Ramírez geboren, een van de meest begaafde priesters en diplomaten van het land, die als dichter, hervormer, encyclopedist en wiskundige een grote naam verwierf. Nadat de thans belangrijke industrie- en havenstad, ook als badplaats beroemd, in de Spaanse Burgeroorlog bijna geheel verwoest was,

Gerona, kathedraal, baptisterium

Grajal de Campos
León/León blz. 387 □ F3

San Miguel. De parochiekerk heeft drie beuken. De gewelfbogen steunen op Toscaanse zuilen. De Capilla Mayor dateert - evenals het paleis - uit de 16de eeuw. Hoofdaltaar uit de 17de eeuw met sculpturen in de stijl van Gregorio Fernández. Schilderijen uit de 16de eeuw.

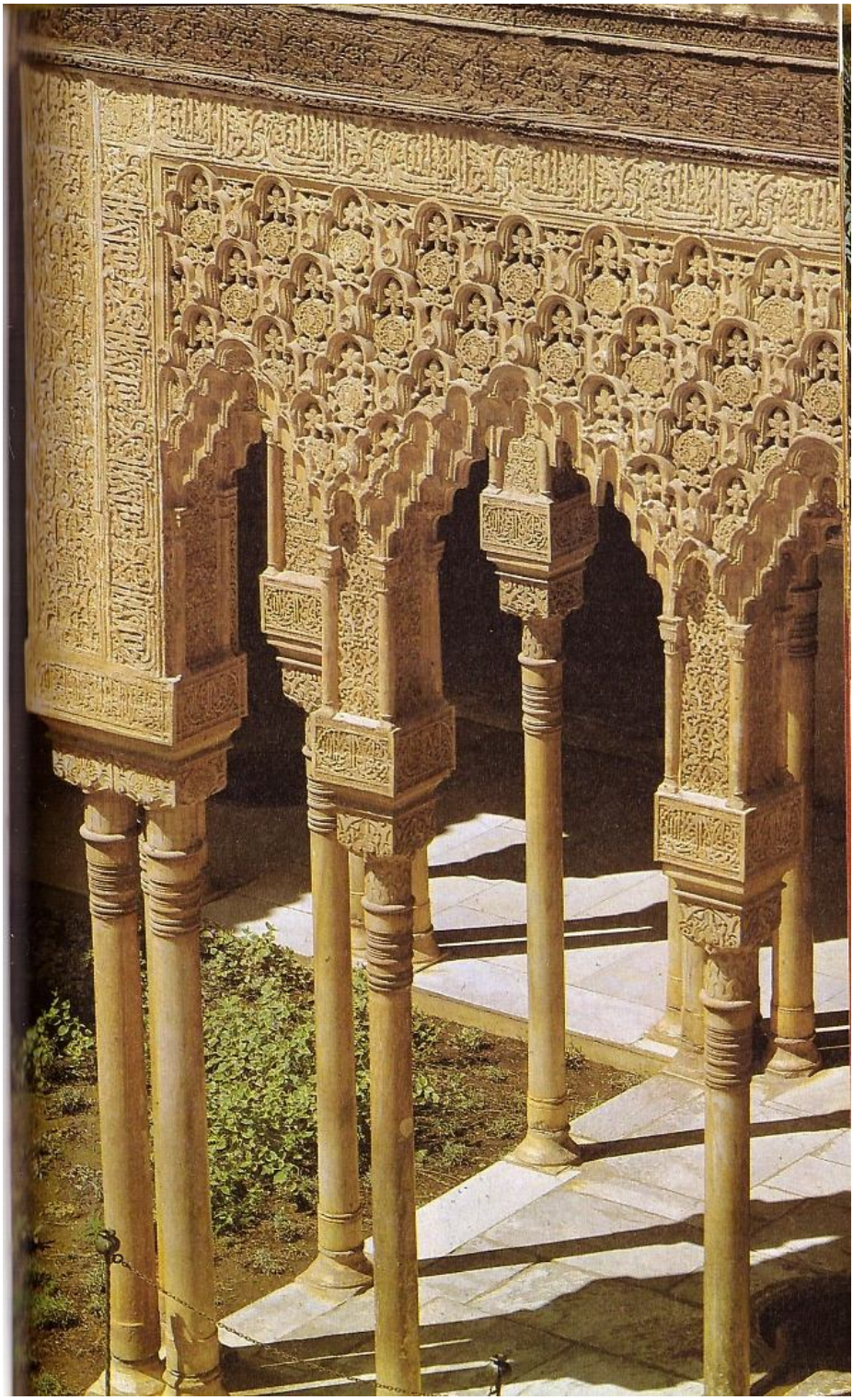
Castillo. Opmerkelijk vestingcomplex uit begin 16de eeuw. Centraal staat een groot vierkant gebouw met ronde torens op de hoeken, voorzien van vele schietgaten.

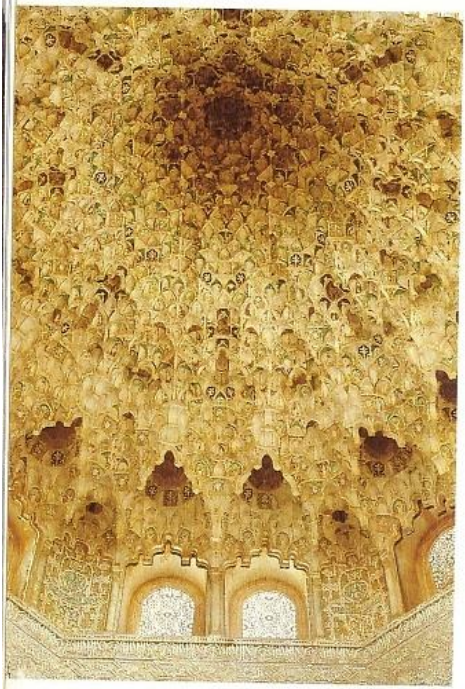
Palacio de los marqueses de Grajal. Het werd in 1540 naar het model van het Alcalá van Henares door de graaf van Grajal gebouwd. Het grondvlak is een grote vierhoek met torens op de hoeken. De façade heeft een vriendelijk aanzicht door een galerij in het zuiden. Het binnenhof van het paleis ligt binnen een halve cirkel van een rij bogen in twee verdiepingen.

Granada
Granada/Andalusië blz. 395 □ G10

Granada ligt aan de voet van Spanjes grootste bergmassief, de Sierra Nevada, en aan de rand van de buitengewoon vruchtbare Vega. De aan schilderachtige schoonheid en rijkdommen van de bouwkunst nauwelijks overtroffen stad, is met alle historische getuigenissen als geheel tot 'nationaal monument' uitgeroepen. De provinciehoofdstad, met een universiteit en zetel van een aartsbisschop, wordt door de Darro, die in het stadscentrum onder de grond loopt, verdeeld: op de rechteroever strekt zich de oudste wijk Albaicín uit; links verheft zich het indrukwekkende Alhambracomplex. De zuidelijke grens van de stad vormt de Río Genil, waarin de Darro uitmondt. Het vruchtbare gebied werd reeds in de 5de eeuw v.C. bewoond en was in de Romeinse oudheid bekend als *Iliberis*. De nederzetting geraakte onder Westgotische heerschappij, die met de overwinning van de Moren in 711 ten einde kwam. Dit 'Elvira' (Granada was slechts een nabijgelegen kolonie) was tot de ondergang van het kalifaat van Córdoba (1031) met zijn onderkoning afhankelijk van Córdoba. In de volgende twee eeuwen heersten de Marokkaanse Almoraviden en na hen de Berberdynastie van de Almohaden over de stad Granada, totdat de eerste Nasridenkoning Mohammed I in 1241 erin slaagde een koninkrijk te stichten. Na de verovering van Córdoba door de legers van de christenen (1236) groeide de betekenis van de stad en bereikte, geduld door de Castiliaanse koningen, onder de heerschappij van de Moorse Nasriden een glansrijk hoogtepunt. De stad werd het laatste bolwerk van de islam in Spanje, totdat de laatste koning van Granada (Boabdil) in 1492 de stad bij de 'vrede van Santa Fé' aan de 'katholieke koningen' moest overgeven. (De beroemde, in Granada geboren humanist Diego Hurtado de Mendoza (1503-1575) heeft de verovering van de stad beschreven.) Zoals het Alhambrapaleis ten tijde van de Nasriden ontstond en een levendig cultureel leven in de dichtbevolkte en rijke stad mogelijk was geworden, zo gelukte het ook de nieuwe Spaanse machthebbers Granada met waardevolle bouwwerken in renaissance- en barokstijl te verrijken. Niettemin nam na 1570 de economische betekenis van Granada af, toen de Moren werden verdreven, die herhaaldelijk in opstand waren gekomen tegen de onderdrukkingsmaatregelen van Filips II. De toen verwoeste bevloeiingswerken, die van levensbelang waren, werden pas in de 20ste eeuw hersteld. Weliswaar gelukte het aan de, in de 17de eeuw in Granada geboren, veelzijdige kunstenaar, schilder, beeldhouwer en architect Alonso Cano bij te dragen tot het aan-

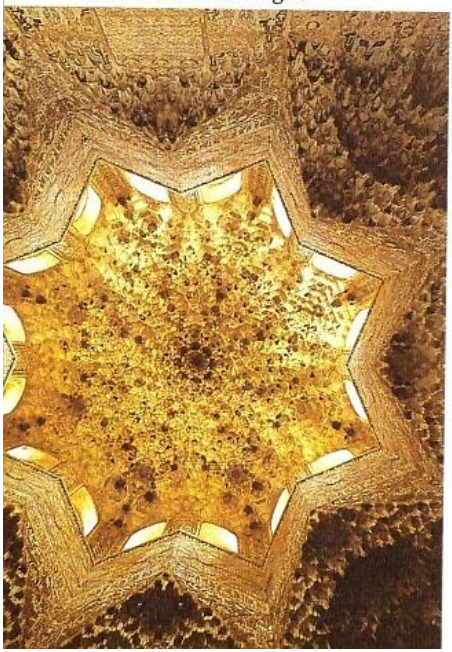
Granada, Alhambra, Leeuwenhof ▷

Granada, Alhambra, Mozarabische koepel van de Sala de los Abencerrages

Granada, Alhambra, koepel van de Sala de los Abencerrages

zien van de stad.

Alhambra. Op het hoge plateau van de Cerro del Sol, dat in het zuidoosten de stad beheerst, staat het gehele complex van het Alhambra met het schitterende paleis van de Moorse koningen van Granada, en is hoofdzakelijk in de 14de eeuw onder de Nasridenheersers Youssouf I (1333-1354) en Mohammed V (1354-1391) tot stand gekomen. Machtige torens en poorten omringen het paleiscomplex en benadrukken tegelijkertijd het vestingachtige karakter. Ook de resten van het *Alcazaba,* het in het westen gelegen koninklijk fort, dat Mohammed I in 1238 liet bouwen en het deels dubbele stel muren dragen hiertoe bij. De roodachtige glans van de stenen verklaart waarschijnlijk de naam 'Kala al Hamra' (rood kasteel). Van de 26 m hoge *Torre de la Vela* heeft men een mooi gezicht op het complex en op de omgeving van de Sierra Nevada. Door de *Puerta de las Granadas,* ontwerp van Pedro Machuca, met drie granaatappels op de triomfboog (rechts op de Monte Mauror de *Torres Bermejas* (12de eeuw), een deel van de vesting, dat verbinding gaf met het Alcazaba, begint de oprit door het Alhambrapark naar de zware *Puerta de la Justicia,* opgericht in 1348 door Youssouf I. Boven de hoefijzerboog van de poort is een hand gebeeldhouwd, die geldt als teken van afweer van het boze. De tweede hoefijzerboog van de poort is voorzien van vele Arabische inscripties. Opvallend zijn de mooie blauwe en groene azulejos. De toegang tot het eigenlijke Alhambragebied is pas mogelijk, nadat men vier, om strategische redenen rechthoekig op elkaar volgende bochten gepasseerd is. De renaissancefontein daarnaast dateert uit de tijd van Karel V en is een werk van Pedro Machuca (1545). De *Puerta del Vino* (14de eeuw) voert naar de *Plaza de los Aljibes* (plein van de regenwaterbassins). De 'Wijnpoort' geeft een imposant beeld van de Nas-

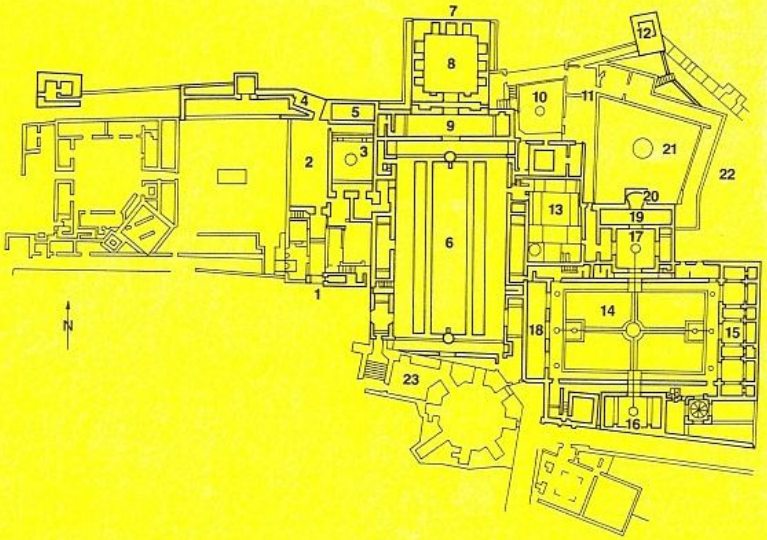
Granada, Alhambra, Sala de los Reyes ▷

Granada, Alhambra - totaal overzicht **1** Alcazaba **2** Torre de la Vela **3** Puerte de las Granadas **4** Torres Bermejas **5** Puerta de la Justicia **6** Puerta del Vino **7** Plaza de los Algibes **8** Palacio arabe de la Alhambra **9** Palacio de Carlos Quinto (paleis van Karel V) **10** Torre de Comares **11** Torre del Peinador **12** Torre de las Damas **13** Torre del Mihrab o de la Mezquita **14** Torre de los Picos **15** Torre del Candil **16** Torre de la Cautiva **17** Torre de las Infantes **18** Torre del Agua **19** Generalife **20** Santa María **21** San Francisco

Granada, Alhambra **1** Ingang **2** Mexuar **3** Patio del Mexuar **4** Oratorium **5** Cuarto Dorado **6** Patio de los Arrayanes **7** Torre de Comares **8** Sala de Embajadores **9** Sala de la Barca **10** Patio de la Reja **11** Departamentos de Carlos V **12** Peinador de la Reina **13** Baden **14** Patio de los Leones **15** Sala de los Reyes **16** Sala de los Abencerrages **17** Sala de las dos Hermanas **18** Sala de los Mozárabes **19** Sala de los Ajimeces **20** Mirador de Daraxa **21** Jardin de Daraxa **22** Jardines del Partal **23** Paleis van Karel V

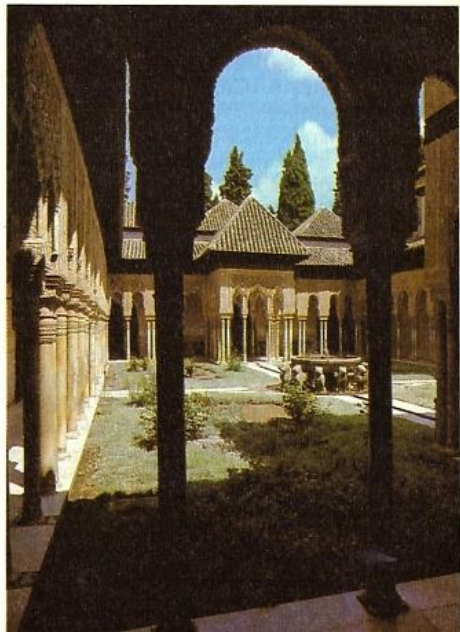
ridenstijl. Ten westen van het plein strekken zich de voormalige gebouwen van het Alcazaba uit, in het oosten ligt het *paleis van Karel V* en ten noorden daarvan het *Palacio árabe*.

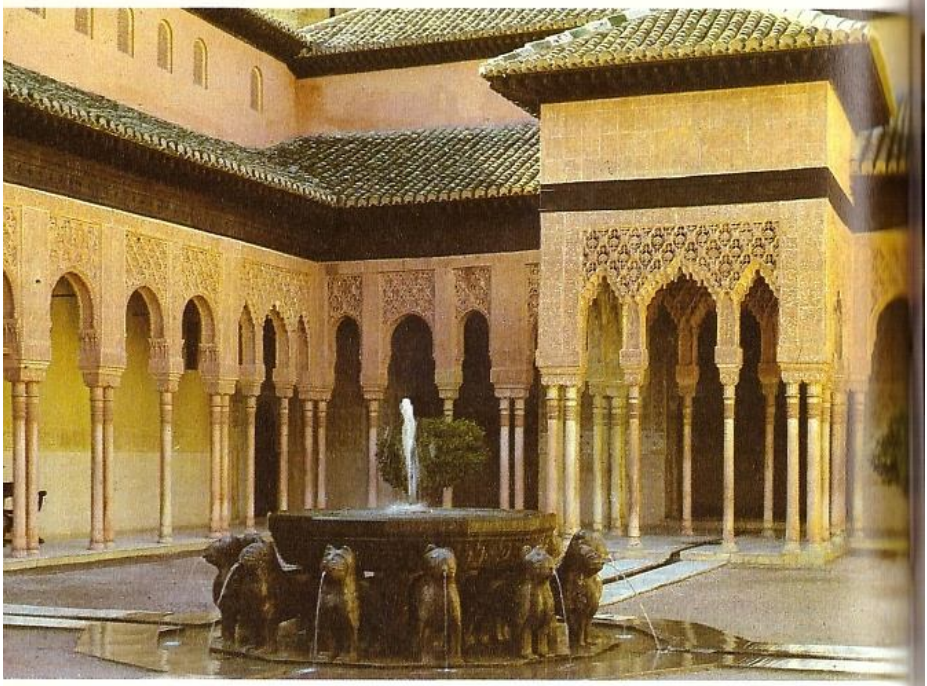
Palacio árabe de la Alhambra. Dit complex bestaat uit drie, voor Moorse paleizen karakteristieke gedeelten, waarvan de vertrekken steeds om een binnenhof (patio) als middelpunt gegroepeerd zijn: *Mexuar* (raads- en rechtszaal), *Diwân* (het officiële paleis met troonzaal) en *Harim* (particuliere vertrekken). Het Alhambrapaleis is vooral beroemd geworden om de rijke binnendecoratie, die de naam gegeven heeft aan een gehele stijlrichting: 'Alhambrastijl'. Het meest kenmerkende van deze decoratieve kunst (de plastische uitbeelding van de mens ontbreekt hier), die men in het alcázar overal kan vinden, wordt aangetroffen in de vlakvullende ornamentiek, waarmee de muren en ook de zwikken tussen de bogen bedekt zijn. Arabesken en dooreengevlochten lijnen zijn uitgevoerd in stucwerk. In het steile oud-Arabische blokschrift om de meer ronde Naskhilettertekens zijn zowel teksten uit de koran en lofzangen op Mohammed V, als het devies van de Nasriden 'Allah alleen is overwinnaar' in een gecompliceerd vlechtwerk van stucornamenten aangebracht. Deze aan oosterse tapijten herinnerende vormen in eindeloze herhaling, bestaan vooral uit ranken, rozetten, palmetten, het in de Almohadentijd geliefde ruitpatroon (respectievelijk Sebka-ornament), zoals ook op de Giralda in Sevilla, blad- en stermotieven. Ter bescherming van deze kostbare maar kwetsbare versieringen werden mooie, met tegels bedekte en enigszins uitstekende houten daken aangebracht. In harmonie met de stucornamenten op de muren zijn ook de trapsgewijs verlopende bogen, die op slanke, sierlijke pilaren rusten; de kapitelen zijn eveneens met de beschreven ornamentvormen versierd. De pilaren zelf hebben slechts zelden een dragende functie. De bekleding van

Granada, Alhambra, rustzaal

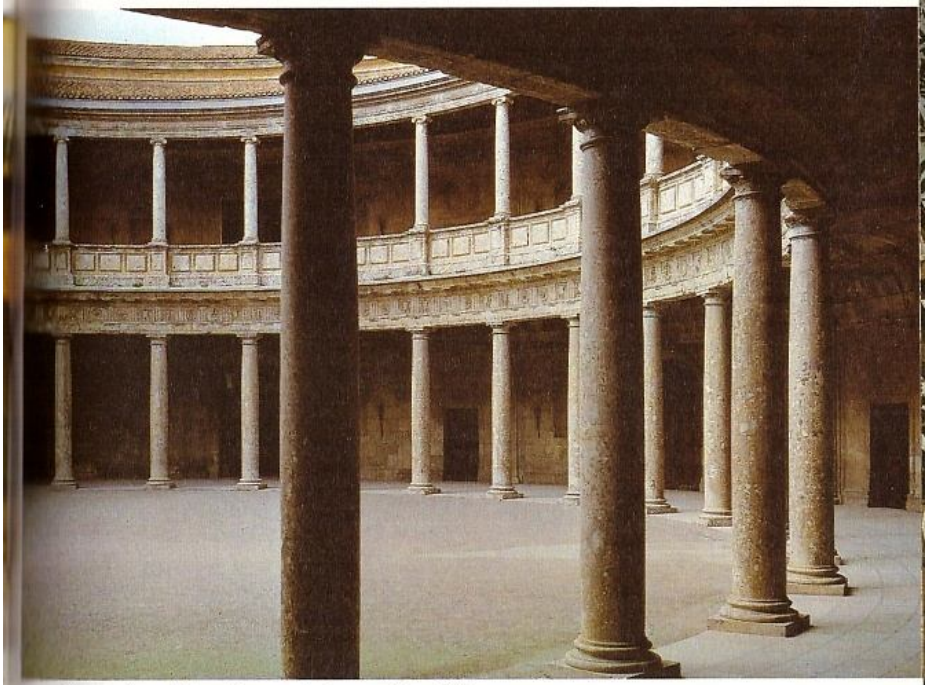
Granada, Alhambra, Leeuwenhof

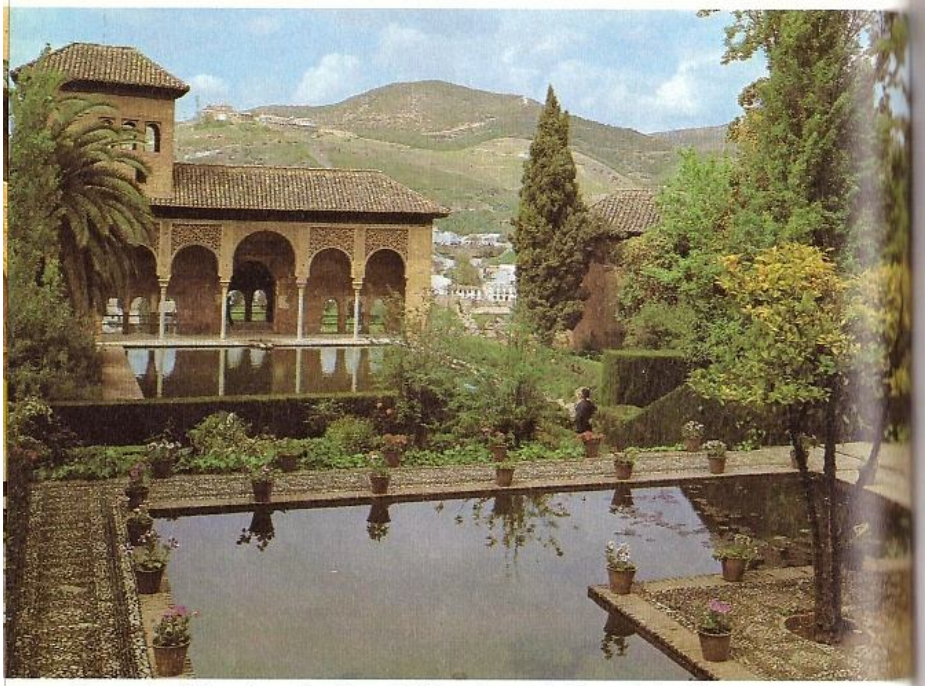
Granada, Alhambra, Leeuwenfontein

de sokkels bestaat uit interessante verglaasde tegels. Ook opvallend in het Palacio árabe de la Alhambra zijn de geweldige, zgn. stalactietkoepels met hun trapsgewijs opgebouwde cellen, die aan zware balken hangen. Het oudste deel vormt het *Palacio Mexuar* met de voormalige audiëntiezaal (sinds 1629 kapel), die gerestaureerd is, en een kleine gebedsruimte, het *oratorium*. De Mihrab is naar het oosten gericht. De *Patio del Mexuar* met marmeren vloertegels komt via drie bogen uit op de *Cuarto Dorado* (gouden woonverblijf). Van deze patio uit betreedt men het centrale deel van het gehele paleis, waarvan de vertrekken zich om de *Patio de los Arrayanes,* respectievelijk *Patio de los Mirtos,* groeperen. Twee rijen arcaden omzomen het langgerekte waterbassin van de Mirtenhof. Aan het noordeinde staat de *Torre de Comares* (45 m), bekroond met kantelen. Hier bevindt zich de troonzaal, *Sala de Embajadores,* het kostbaarste vertrek van het paleis. Daaraan vooraf gaat een kleinere ontvangstsalon, de *Sala de la Barca* (zaal van de genade of van de zegen) met een zeer fraaie, op een schip lijkende artesonado van cederhout. Een meesterwerk van Moorse houtsnijkunst is de cederhouten koepel, die de ca. 12 m² grote, weelderig met ornamenten en inscripties versierde ruimte (18 m hoog) overdekt. Bijzonder mooi zijn de met stucwerk versierde vensters. Door de *Patio de la Reja* komt men in de *Departamentos* (vertrekken) van *Carlos V,* in de *Peinador de la Reina* (boudoir) in de *Torre del Peinador* en in het *badhuis,* een diep gelegen, onder Youssouf I ingericht complex. Het mooiste gedeelte is de *Patio de los Leones* (Leeuwenhof) met de haremverblijven. Met de bouw werd in 1378 onder Mohammed V begonnen; 124 sierlijke marmeren pilaren dragen de arcaden, die het hof omringen. Er-

Granada, Alhambra, paleis van Karel V

vóór liggen aan de oost- en de westzijde twee sprookjesachtige paviljoens met buitengewoon fijn stalactietwerk. Daartussen bevindt zich de *Leeuwenfontein* met twaalf marmeren leeuwen die het bassin dragen. Op de rand rondom de fontein een Arabisch gedicht van Ibn Zamrak, waarin de schoonheid van de hof geprezen wordt. Eertijds werd het hof overschaduwd door palmen. De *Sala de los Reyes* (rechtszaal) is onderverdeeld in zeven 'alkoven' en overdekt met halfronde koepels. Stalactiet-bogen verbinden de afzonderlijke ruimten, waarin drie schilderingen op leer. De *Sala de los Abencerrages* in het zuiden heeft een mooie stalactietkoepel en deuren met fraai houtsnijwerk, bijzonder fijn bewerkte kapitelen en een twaalfhoekige marmeren fontein. De zaal werd genoemd naar een machtig adellijk geslacht. Tot de mooiste vertrekken behoort de in het noorden gelegen *Sala de las dos Hermanas,* die zijn naam ontleende aan twee als zusters op elkaar lijkende grote marmeren platen in de vloer. Het water van de fontein in het midden vloeit weer terug naar de Leeuwenfontein. Hier bevindt zich de grootste stalactietkoepel met ca. 5000 groeven. Boven de azulejobekleding van de muren een Arabisch gedicht, wederom van Ibn Zamrak, de vizier van Mohammed V, waarin hij hulde brengt aan de sultan. Achter deze ruimte de *Sala de los Ajimeces,* aldus genoemd naar de tweelingvensters. De zaal leidt ook naar de sprookjesachtige erker *Mirador de Daraxa* (afgeleid van 'dar Aischa'; Aischa was de naam van de jonge favoriete van de profeet), ook wel 'Mirador de Lindaraja' genoemd. Bijzonder mooie vloertegels in zwart, geel en wit. Door grote boogvensters ziet men de cipressen, citroen- en sinaasappelbomen en de hagen van de fraai aangelegde *Jardín de Daraxa;* in het mid-

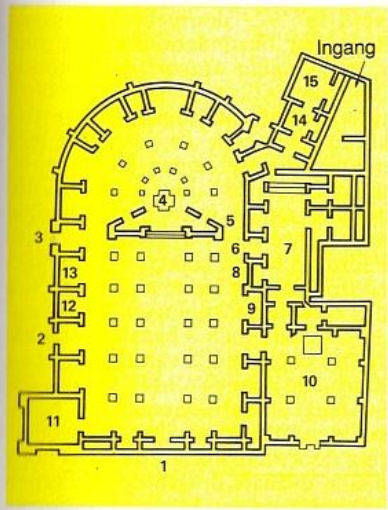

Granada, Alhambra, Jardines del Partal met de Torre de las Damas

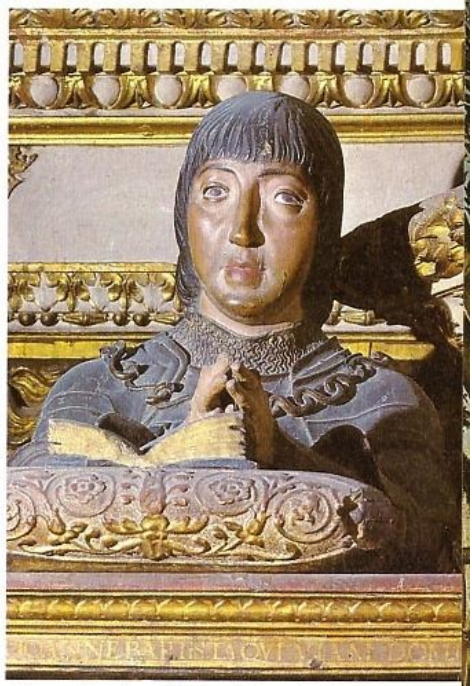
den een grote fontein (17de eeuw). In het oosten: de *Jardines del Partal* (Partal is de Moorse uitdrukking voor 'portaal') met de muur van de vesting en de vijfbogige arcadenhal van de *Torre de las Damas* achter een rechthoekig bassin. In de reeks **vestingtorens** zijn behalve de *Torre del Mihrab,* waarbij zich een kleine moskee (begin 14de eeuw) bevindt en ook een onderaardse gang, de *Torre de los Picos* met tinnen en de *Torre del Candil* van bijzonder belang de onder Youssouf I, met stucwerk en stalactieten versierde *Torre de la Cautiva* (toren der gevangenen), vloertegels, prachtige zaalplafonds en de *Torre de las Infantas* met luxueuze vertrekken (eind 14de eeuw). Ten slotte in het oosten de *Torre del Agua* met het aquaduct, dat het rivierwater van de Darro naar het Alhambra transporteerde.

Palacio del Generalife (eigenlijk Djennat al Arif, d.w.z. Tuin van de architect). Het in het oosten en hoger dan het Alhambra gelegen, eenvoudige gebouw (14de eeuw) was als zomerresidentie voor de koningen van Granada bedoeld. Er leidt een mooie cipressenlaan naartoe. De schitterende tuinaanleg met het kanaal en de talrijke fonteinen, grotten en terrassen bieden magnifieke uitzichten, vooral vanaf de 'Silla del Moro' (Zetel van de Moor).

Paleis van Karel V. Het in het zuiden op het alcázar van het Alhambra aansluitende paleis is het mooiste renaissancegebouw van Spanje, ook al passen de geweldige afmetingen in een vierkant (63 x 63 x 17 m) niet bij de Moorse stijl rondom. De in Italië geschoolde Pedro Machuca uit Toledo ontwierp het paleis in 1526. Helaas bleef het onvoltooid. Terwijl het onderste gedeelte van de gevels evenals de paleizen in Florence zijn opgetrokken uit ruwe vierkante blokken, zijn

Granada, kathedraal **1** Hoofdfaçade **2** Puerta de San Jerónimo **3** Puerta del Perdón **4** Capilla Mayor **5** Altar de Santiago **6** Portaal van de Capilla Real **7** Capilla Real **8** Altar de Jesús Nazareno **9** Capilla de la Trinidad **10** Sagrario **11** Schatkamer **12** Capilla de Nuestra Señora del Carmen **13** Capilla de Nuestra Señora de las Angustias **14** Vóórsacristie **15** Sacristie

Granada, Capilla Real, hoofdaltaar

de muurvlakken daarboven doorbroken door vensters en pilasters. Aan de west- en zuidzijde ziet men twee mooie portalen van grijs marmer. Een verrassende aanblik biedt de ronde, open zuilenhof, waarvan de cirkelvorm (doorsnede 31 m) een extra accent krijgt door zuilengalerijen in twee verdiepingen.

Museo Provincial de Bellas Artes (in het paleis van Karel V). De verzameling omvat sculpturen en een bijzonder rijke schat aan schilderijen. Werken van Fray Juan Sánchez Cotán, die van 1612 af in Granada (kartuizerklooster) leefde en werkte: 'Aanbidding door de herders' (entreehal), 'De kroning van Maria' (zaal II), schilderijen uit het kartuizerklooster (zaal III): zie vooral 'Bodegón del Cardo'. De school van Granada (zaal I) is bijzonder goed vertegenwoordigd: hier bevindt zich ook een schitterende triptiek, emaille van Leonard Penicaud uit Limoges; van Roberto Alemán 'Maria met Kind', 15de eeuw; van Jacobo Florentino el Indaco 'Graflegging', een zeer mooie sculptuur; van Diego de Siloé 'Maria met Kind', een prachtig basreliëf. Van de in Granada geboren en invloedrijke Alonso Cano zijn in zaal V te vinden: 'H. Bernardus van Siena', 'H. Johannes van Capistrano', 'Maria met Kind' en beeldhouwwerken zoals de 'Kop van de H. Johannes van het Kruis' en andere, samen met Pedro de Mena uitgevoerde plastieken. In dezelfde zaal bevinden zich ook schilderijen van de door A. Cano beïnvloede Pedro Anastasio Bocanegra, die bovendien te vinden is in de entreehal en in zaal VII. In de salon van de Italiaanse schouw (naar de schouw in veelkleurig marmer uit Genua, 16de eeuw) schilderijen uit de 17de en 18de eeuw. Verder werken uit de 19de en 20ste eeuw.

Museo Nacional de Arte Hispánico-Musulmán (museum voor Spaans-Arabische kunst; eveneens in het Paleis van Karel V). Behalve andere interessante voorwerpen (grafstenen, keramiek, glas, kapitelen enz.) is vooral de prachtige, beroemd geworden *Alhambravaas,* een Moors keramiekwerk uit de 14de eeuw (hoogte 1,3 m), bezienswaardig.

Santa María. Deze kerk (16de eeuw) van Juan de Herrera behoort tot het Alhambracomplex. Vroeger stond hier een moskee. In het hoofdportaal rechts staat een *zuil* ter gedachtenis aan twee franciscaanse martelaren. Binnen: drie *beelden* van Alonso de Mena: 'H. Ursula', 'H. Suzanne' en 'Christus aan het Kruis'; marmeren doopvont.

Klooster San Francisco (eveneens in het Alhambragebied). Dit bouwwerk uit 1495 op de plaats van een Moors paleis heeft verscheidene verbouwingen ondergaan en biedt thans onderdak aan een 'Parador Nacional'.

Kathedraal Santa María de la Encarnación. Met de bouw van deze geweldige kathedraal, Spanjes mooiste renaissancekerk, begon Enrique de Egas in 1523 naar een gotisch ontwerp. Vijf jaar later ging Diego de Siloé tot 1563 door in renaissancestijl. Hij was ook de schepper van de twee *noordelijke portalen:* de *Puerto de San Jerónimo* en de *Puerto del Perdón.* De machtige, westelijke *hoofdfaçade* met het portaal, waarvan de structuur overeenkomst vertoont met die van een Romeinse triomfboog, is het werk van Alonso Cano (1667); de reliëfs hebben betrekking op de Geboorte van Christus, de Boodschap aan en de Hemelvaart van Maria. Zijn schitterende werk diende als voorbeeld voor de stijl van vele gevels in die tijd. Het vijfschepige *interieur* (lengte 116 m, breedte 67 m) met machtige bundelpijlers en de hoge, door een koepel bedekte *Capilla Mayor* (hoogte 47 m) is rijk aan kunstwerken. Het trascoro in het midden werd in 1929 doorgebroken, waardoor een bijzondere doorkijk ontstond. *Capilla Mayor:* een rotonde (doorsnee 22 m), gevormd door twaalf pijlers, die toegang geeft tot de kooromgang. In de veertien zeer mooie Vlaamse ramen (16de eeuw) taferelen uit de Lijdensgeschiedenis. Andere ramen werden vervaardigd naar ontwerpen van Diego de Siloé. Pedro de Mena maakte tussen 1675 en 1677 de twee biddende figuren van de 'katholieke koningen' Ferdinand en Isabella. De twaalf vergulde apostelbeelden zijn van De Mena en Martín de Aranda (1614); Alonso Cano maakte de monumentale borstbeelden 'Adam en Eva' (beschildering door Juan Vélez de Ulloa) in de nissen evenals de grote schilderijen van het leven van Maria op de bovenverdieping. Boven de arcaden schilderijen van Juan de Sevilla en Bocanegra. Op de transeptaltaren schilderijen van Juan de Sevilla 'Milagro de San Benito' en van Bocanegra 'Visioen van de H. Bernardus', 'Marteling van de H. Cecilia'. *Koor:* barokorgel, 18de eeuw. *Santiago-altaar* met Jakobusbeeld (1640) door Alonso de Mena en het beeld van de 'Virgen de los Perdones', door paus Innocentius VIII in 1491 geschonken aan Isabella de Katholieke. *Linkerzijde: Capilla de Nuestra Señora de las Angustias:* Mariabeeld, 15de eeuw; churrigueresk altaar. *Schatkamer* (voormalige kapittelzaal): Vlaamse wandtapijten, goudsmeedkunst, zilveren monstrans van koningin Isabella; twee sculpturen van Alonso Cano 'Virgen de Belén', 'H. Paulus'. *Capilla de Nuestra Señora del Carmen:* 'Maria van de Carmel' door José de Mora. *Rechterzijde:* ingang van de, in de 18de eeuw aangebouwde *Sagrario;* thans parochiekerk, vroeger de moskee. Italiaans *marmeren doopvont* (1522). *Capilla de la Trinidad:* altaartriptiek van Alonso Cano; *altaar van Jesus Nazareno* met schilderijen van Alonso Cano ('H. Augustinus', 'de

Granada, Capilla Real, Botticelli: 'Jezus in de Hof van Olijven'

Maagd Maria', 'Christus', 'Lijdensweg') en Ribera ('Marteling van de H. Laurentius', 'H. Magdalena', 'Het Jezuskind verschijnt aan de H. Antonius', 'de H. Antonius als kluizenaar', een kopie). *Portaal naar de Capilla Real:* een mooi, laatgotisch werk van Enrique de Egas, ca. 1500. Een fraaie, door Diego de Siloé gemaakte deur (1534) voert naar de *voorsacristie. Sacristie:* een 'Maria-Hemelvaart' en een mooi beeld van de 'Immaculata' (1656) van Alonso Cano; door J.M. de Montañés 'Gekruisigde Christus', houtsnijwerk.

Capilla Real. Deze werd 13 jaar na de verovering van Granada als koninklijke grafkapel tussen 1505 en 1521 in laatgotische flamboyantstijl gebouwd door Enrique de Egas. Vroeger was de ingang van de kapel in de kathedraal. Een portaal in platerescostijl aan de Plazuela de la Lonja is nu de hoofdingang in de later gereedgekomen *façade.* Overal kan men de letters Y en F (Isabella en Ferdinand) ontdekken. Een grootse *reja* (1518) van meester Bartolomé de Jaen, de mooiste van Spanje, vormt in het eenschepige interieur de afscheiding van de eigenlijke grafkapel. Van het vergulde en beschilderde, smeedijzeren hek, bestaande uit drie boven elkaar gelegen gedeelten, geeft het bovenste - en mooiste - scènes uit het leven van Jezus en Zijn kruisiging weer. De in Carraramarmer uitgevoerde *tombe van de 'katholieke koningen'* (Isabella van Castilië stierf in 1504, Ferdinand van Aragón in 1516), is van de Italiaanse meester Domenico Fancelli, terwijl de *tombe* voor Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige door Bartolomé Ordoñez gemaakt werd. De latere Karel V gaf in 1519 opdracht voor dit werk. Voor het *hoofdaltaar* gaf Felipe de Borgoñia rond 1520 in prachtig houtsnijwerk historische thema's weer; bijzonder beziens-waardig zijn de gedwongen bekering van de Moren (1502) en scènes van de verovering van de stad. De *biddende figuren van de 'katholieke koningen'* aan weerszijden van het altaar zijn van Diego de Siloé. In de beide transeptarmen relikwie-altaren (1632) van Alonso de Mena. In het linkerdwarsschip bovendien een *triptiek* van Dierick Bouts. In de *sacristie:* 'Jezus op de Olijfberg' (school van Botticelli), 'Jezus' geboorte' en 'Pietà'

Granada, Capilla Real, kroon van Isabella de Katholieke

door Rogier van der Weyden, 'Madonna met Kind' door Dierick Bouts; van Hans Memling 'Kruisafneming', 'Christus' geboorte', 'De drie vrouwen bij het graf' en andere werken uit de Vlaamse school; het zwaard van koning Ferdinand en de scepter en kroon van koningin Isabella. In de *crypte* bevinden zich de eenvoudige loden doodkisten van de koninklijke familie.

San José (Plaza de San José). Van de vroegere moskee uit de 9de eeuw zijn nog muurresten en het onderste deel van de minaret (11de eeuw) te herkennen; van het oude moskeegebouw is bovendien het regenwaterbassin behouden gebleven. In het *interieur* van de kerk (begin 16de eeuw) een magnifieke achthoekige koepel in mudéjarstijl met verguld houten plafond; een Calvarie-uitbeelding vervaardigd door José de Mora.

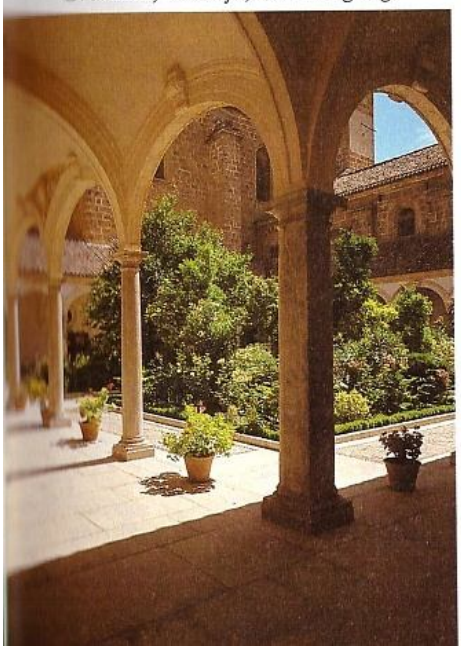
San Juan de los Reyes (Calle San Juan de los Reyes). De goed geconserveerde minaret van de vroegere moskee uit de 13de eeuw met zijn Sebka-ornamenten en blinde arcaden is nu de toren van de kerk (begin 16de eeuw) gebouwd door Rodrigo Fernández.

San Matías (Calle San Matías). De 16de-eeuwse kerk in platerescostijl bezit een geweldig barokaltaar en vooral het beeldhouwwerk van José Risueño *De H. Johannes van God* en andere werken van dezelfde kunstenaar; verder nog schilderijen van Bocanegra.

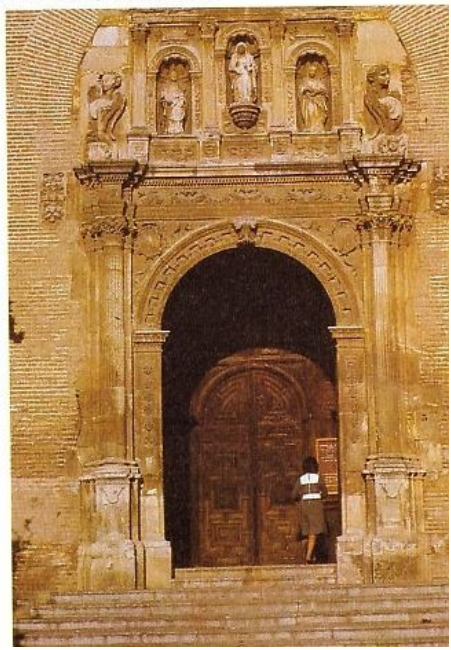
Santa Ana (Plaza de Santa Ana). Diego de Siloé deed in de 16de eeuw dit voorname kerkgebouw in renaissancestijl met het fraaie westelijke portaal in platerescostijl en de op de Mohammedaanse minaret geïnspireerde *toren* (1563) verrijzen: Ajimez, Alfices. Interieur: kunstig houtsnijwerk aan het plafond en een 'Mater Dolorosa', in het Spaans 'Virgen de la Soledad', van de naar een volmaakte uitbeelding strevende José de Mora.

Santo Domingo (Plaza de Santo Domingo). Opmerkelijk kerkgebouw uit de overgang van gotiek naar renaissance; gesticht door de 'katholieke koningen'. De kerk behoorde tot het klooster Santa Cruz la Real. Mooi *portaal* van drie bogen met de koninkl-

Granada, Cartuja, kloostergang

Granada, Santa Ana

lijke emblemen: juk en boog. In het *barokke interieur* een churrigueresk altaar met de 'Virgen de la Esperanza', een albasten beeld uit de 16de eeuw, en schilderijen uit de school van Granada (in het bijzonder Juan de Sevilla, Bocanegra, Pedro de Raxis).

San Jerónimo (Calle del Gran Capitán). Het voormalige door de 'katholieke koningen' gestichte klooster (1492) bezit twee binnenhoven, waarvan er één met 36 arcaden en zeven poorten door Diego de Siloé zeer fraai ontworpen is. Siloé heeft ook de eenschepige *kerk* (begin 16de eeuw) gebouwd. In de renaissancegevel zien wij een gotisch portaal; daarboven het beeld van de H. Hiëronymus. De muurschilderingen in het interieur dateren uit de 18de eeuw. Groot *renaissancealtaar* met taferelen uit het leven van Jezus. Aan weerszijden de *beelden* van 'El Gran Capitán' en zijn gemalin (duquesa de Sessa) in biddende houding. In de *Capilla Mayor* bevindt zich ook het graf van Gonzalo Fernández de Córdoba, El Gran Capitán (gestorven 1515). Op het plafond van het transept heldenfiguren uit de Oudheid.

Monasterio de la Cartuja (Calle Real de la Cartuja). Van het klooster, zoals het in de 16de eeuw gesticht werd, bleven kerk, sacristie, kloostergang en refter bewaard. De *kerk* met weelderig wit stucwerk kwam pas in de 17de eeuw in churriguereske stijl gereed. Spanjes late barokstijl komt hier tot zijn rijkste ontplooiing. Schilderijen van Bocanegra, een beeld van de H. Bruno van José de Mora. Bijzonder mooi is de overkoepelde *Sagrario* achter het koor met tabernakel. De *sacristie* werd beroemd als pronkstuk van de churriguereske stijl. De charmante barokke inrichting danken we aan Luis de Arévalo (18de eeuw). Fijne stucornamentiek, die schijnt te leven en te bewegen onder het wisselend spel van het invallende licht, beheerst de gehele ruimte. Kostbaar inlegwerk in de afsluitingen tussen de pijlers. Op het marmeren altaar een beeld van de H. Bruno. In de *refter* schilderijen van Fray Juan Sanchez Cotán. In andere vertrekken schilderijen van Bocanegra en de Italiaan Vicente Carducho. Vele schilderijen hebben de geschiedenis van de kartuizers als onderwerp.

Klooster Santa Isabel la Real (Calle de Santa Isabel la Real). De door Isabella van Castilië gestichte gemeenschap (1501) vestigde zich later in het Palacio Daralhorra (zie aldaar). De kerk heeft een prachtig portaal (met juk en pijlers als koninklijke emblemen); vermoedelijk is het gebouwd door Enrique de Egas. Interieur: mudéjarplafond, beeldhouwwerk van Caspar Becerra (16de eeuw) en José de Mora (17de-18de eeuw).

Klooster Santa Catalina de Zafra. Het in de 16de eeuw verbouwde Moorse paleis heeft een binnenhof in mudéjarstijl. Kerk met renaissanceportaal. In de kerk schilderijen van Bocanegra e.a.; ook beeldhouwwerk van Risueño.

Ermitage San Sebastián (Paseo del Violón). In de kleine Ermitage, versierd met hoefijzerbogen en koepel (eens een Moors gebedshuis 'Murabit'), die in 1615 werd gerestaureerd, stonden in 1492 koning Boabdil en Ferdinand van Aragón tegenover elkaar, voordat de christenlegers de stad binnendrongen.

Hospital Real (Ancha de Capuchinos). Het mooie gebouw (waaraan Enrique de Egas in 1504 begon en dat in 1522 door Juan García de Prades voltooid werd) met renaissancefront, versierd met beelden en barokhoofdportaal, verenigt in zijn totale complex *drie hospitaalgebouwen*. Opmerkelijke *mudéjarplafonds* op de bovenverdieping; mooie *patio* met arcaden, de andere binnenhoven bleven onvoltooid.

Granada, Cartuja, sacristie ▷
plafondschildering

Hospital de San Juan de Dios (Calle de San Jerónimo). In 1522 gesticht als eerste ziekenhuis van de Broeders van Barmhartigheid. Zeer mooi *marmeren portaal* (1609); prachtig *renaissancebinnenhof* met tegels. Barokke *kerk* (1737-1759); twee gelijke torens. Relieken van de H. Johannes de Deo. Beeld van de ordestichter door Alonso Cano.

Alcaicería (Plaza de Bibarrambla). De voormalige Moorse bazar voor de beroemde zijden stoffen van Granada is een getrouwe nabootsing (ca. 1845) van de oorspronkelijke nauwe straatjes met hoefijzerbogen voor de winkels en tweelingvensters in de gevels.

Alcázar Genil (nabij de Ermitage San Sebastián). Het in de 14de eeuw gestichte kasteelcomplex heeft een mooie zaal met *artesonadoplafond,* rustend op stalactietenbalkwerk en een voorhal. Het alcázar behoorde toe aan de moeder van koning Boabdil.

Moorse baden (Carrera del Darro 37). Het in de 20ste eeuw gerestaureerde complex uit de 11de eeuw - een van de best bewaarde in Spanje - heeft Romeinse, Westgotische en Moorse kapitelen en hoefijzerbogen op marmeren zuilen.

Casa del Carbón (Calle Mariana Pineda). Historisch belangrijk en in Spanje uniek gebouw; het werd in de 14de eeuw gesticht als *Arabische caravanserai,* bood later onderdak aan kolenbranders (vandaar de naam) en werd in de 16de eeuw verbouwd tot theater. Hoefijzerbogen van baksteen vormen de ingang, daarboven een mooi Ajimez-venster met inscriptie in Koefisch steilschrift; poortdoorgang met stalactietendecor; vierkante binnenplaats; arcaden in drie verdiepingen boven elkaar.

Casa de Castril (Carrera del Darro). Het *hoekhuis met hoekbalkons* maakt indruk door zijn gevel in plateresco-stijl (16de eeuw) met veel beeldhouwwerk. Het *archeologisch streekmuseum* met oudheidkundige vondsten uit de provincie Granada is daar ondergebracht.

Casa del Chapiz (Cuesta del Chapiz 14). In dit *Moorse landhuis* van Lorenzo el Chapiz (begin 16de eeuw, gerestaureerd) is thans een school voor de studie van het Arabisch gehuisvest. Mooie patio in mudéjar- en renaissancestijl.

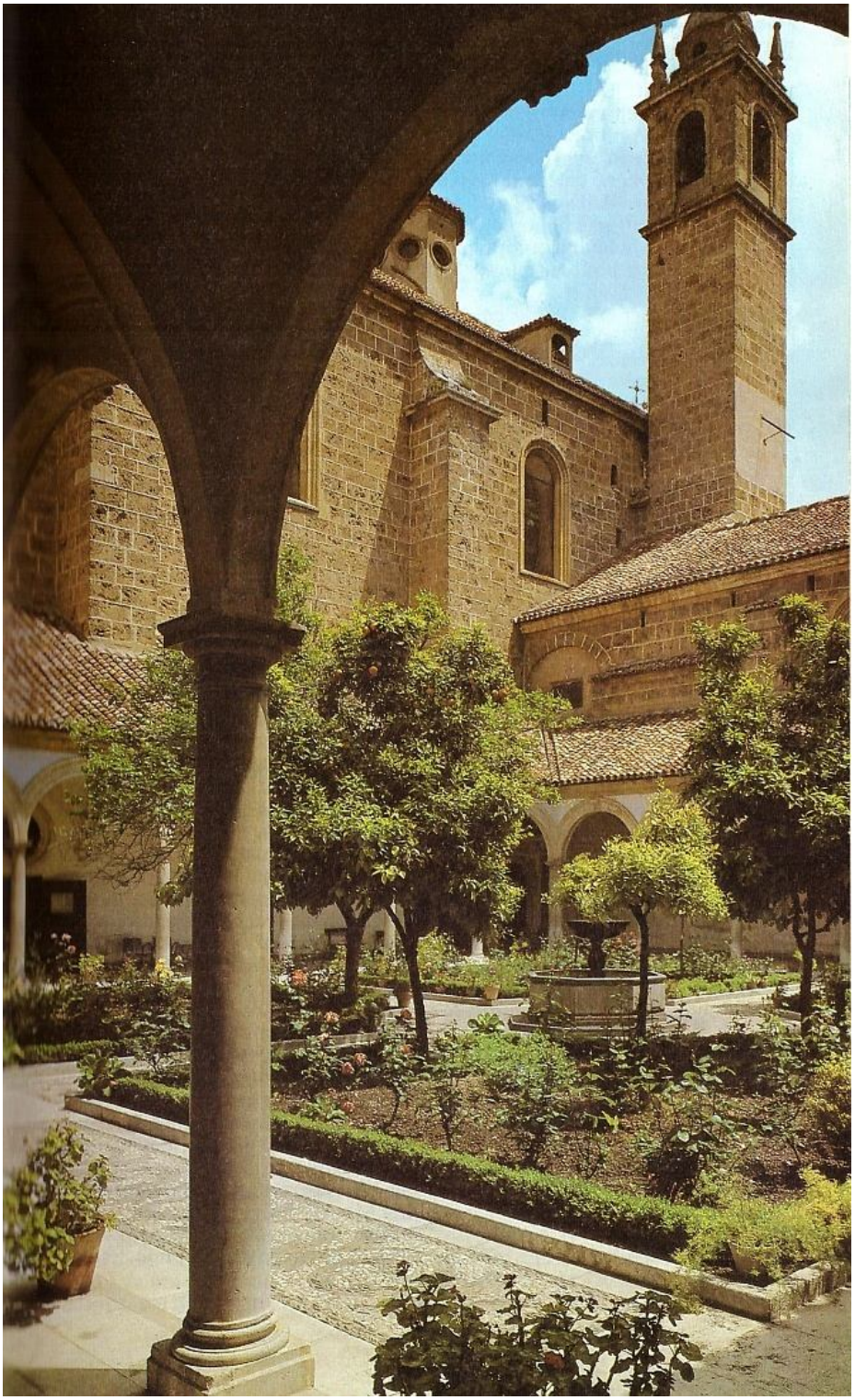
Casa de los Girones (Ancha de Santo Domingo). Restant van een *Moors paleis* (13de eeuw). In een van de zalen Arabische inscripties. Bovenverdieping en patio zijn uit de 16de eeuw.

Casa de los Tiros (Plaza de los Tiros). Het gebouw was oorspronkelijk opgenomen in de vestingmuur. Op de *gevel* van het huis in mudéjarstijl (16de eeuw) vijf mythologische figuren: Hercules, Theseus, Jason, Hector en Mercurius. Thans bevindt zich hier het *Staatsbureau voor Vreemdelingenverkeer* en bovendien een klein maar interessant *museum:* kunst uit Granada. Op de tweede verdieping een vertrek, dat een plafond met houtsnijwerk (16de eeuw) bezit; een ander vertrek is gewijd aan Washington Irving, die het Alhambra zo schitterend heeft beschreven; weer een ander houdt de herinnering levendig aan de in Granada geboren, latere keizerin Eugenie.

Audiencia (Plaza Nueva). De voormalige *staatskanselarij* bezit een zeer mooie renaissancegevel (voltooid in 1587). Op de grote *patio* Dorische en Ionische zuilen. *Trappehuis* met cassettenplafond.

Cuarto Real de Santo Domingo (Calle de Santo Domingo). Voorheen een *Moors paleis,* gelegen in een bijzonder fraaie tuin met laurierbomen, dat onder de 'katholieke koningen' verbouwd werd tot een klooster. Thans in

Granada, Cartuja Vieja ▷

particulier bezit. De destijds in de stadsmuren opgenomen *toren* (13de eeuw) bevat een grote *zaal* met zeer indrukwekkende ingangsboog, boognissen, fijn stucwerk en schitterende azulejos met fijn, blauw-wit-goud decor. Het licht valt naar binnen door tweevintig vensters in hoefijzervorm met geornamenteerde houten tralies.

Palacio Daralhorra (Callejon del Ladron del Agua). Hier bevond zich het oude, grote verdedigingscomplex, totdat het ommuurde Alhambragebied ontstond. Het uit de 15de eeuw daterende gebouw is een deel van het Convento de Santa Isabel la Real en behoorde eens toe aan de moeder van koning Boabdil. Mooie, grote *patio* met arcaden en fraaie, gekleurde houten plafonds.

Casa del Cabildo Antiguo (voormalig raadhuis, tegenover de Capilla Real). Ook Palacio de Tovar of *Palacio de la Madraza* ('Mederesa' is de koranschool) geheten; oorspronkelijk 14de-eeuws, verscheidene verbouwingen, barokke façade. Hier is ook het bureau van het *Festival Internacional de Música y Danza* gevestigd.

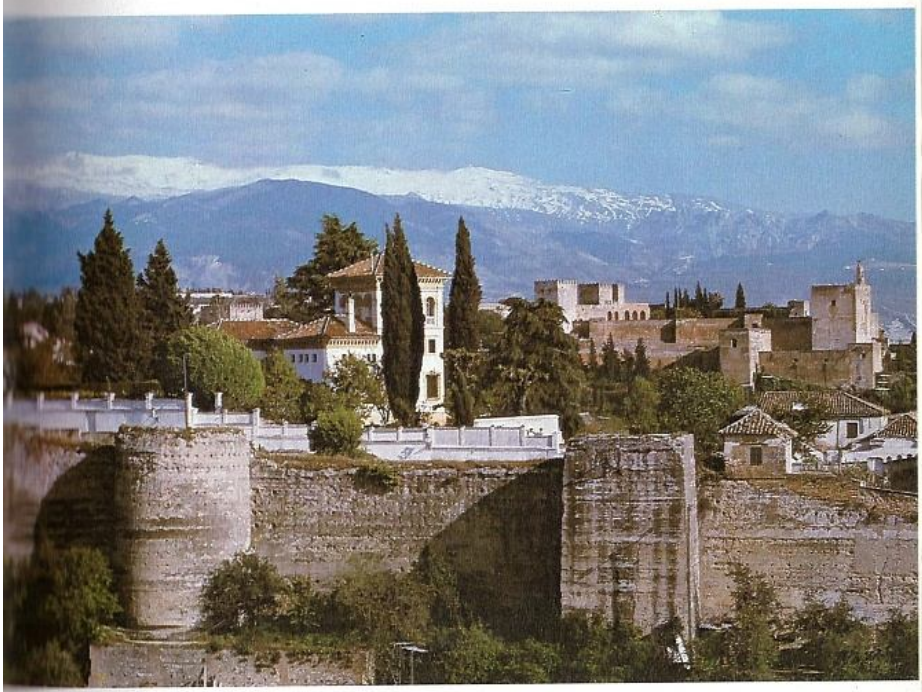
Lonja (oostelijk naast de Sagrario). De voormalige *Beurs* (16de eeuw) was een stichting van een bank in Genua. Het gebouw werd ontworpen door Enrique de Egas. Mooie gevel.

Universiteit (Plaza Universidad). In de 16de eeuw gesticht door keizer Karel V. Sinds 1759 bevindt deze zich in dit voormalig barokke jezuïetencollege.

Puerta de Elvira. 12de eeuw. De belangrijkste *poort* (zo genoemd naar de toenmalige naburige stad Elvira) werd gebouwd op een Romeins fundament. Alleen een monumentale hoefijzerboog met tinnen is ervan overgebleven.

Albaicín. Dit stadsdeel ligt met de aangrenzende wijk Alcazaba Cadima op een heuvel. De *stadswijk Albaicín* (Rabad al Baecin: zo genoemd naar de geëmigreerde Moren uit Baeza) noordelijk van het Alhambra wordt ongeveer begrensd door de Calle Elvira en het noordelijke deel van de vroegere *Moorse vestingmuur.* Hier bevindt zich de *oude Moorse wijk* met vele nauwe, bochtige, klimmende en dalende straatjes, witgekalkte huizen met Moorse stijlelementen en stille tuinen. Mooi uitzicht op de alcazaba van het Alhambracomplex, in het bijzonder vanaf de bekoorlijke Carrera del Darro, die tot de oudste straten van de stad behoort.

Andere bezienswaardigheden. *San Bartolomékerk* (Plaza de San Bartolomé): 16de eeuw, op de plaats van een moskee; zeer mooi portaal. *San Cristóbalkerk* (Carrera de San Cristóbal): gotische stijl; uitzicht over de wijk Alcazaba Cadima. *San Ildefonsokerk* (nabij het Gobierno Militar): 16de eeuw; mooi beeldhouwwerk van Juan de Alcántara (1554), mudéjarplafond, barokaltaar (18de eeuw). *San Nicoláskerk* (Plaza de San Nicolás): gotische stijl, 16de eeuw; in de 20ste eeuw gerestaureerd. *Kerk San Pedro y San Pablo* (Carrera del Darro): 16de eeuw. *San Salvadorkerk* (Plaza del Salvador): mudéjarstijl, eind 16de eeuw, op de plaats van een voormalige moskee. Op de patio een Moors regenwaterbassin. *Colegiata Santos Justos y Pastor* (Plaza Universidad): barokkerk in Spaanse jezuïetenstijl. *Basilica de Nuestra Señora de las Angustias* (Acera del Darro): grote kerk uit de 17de eeuw, twee torens, in de barokstijl van Granada, met het genadebeeld van de patrones van de stad, de Maagd Maria (beeld op het altaar); rijk versierde marmeren schrijn. *Casa de los Duques de Abrantes* (Plaza de Tovar): gotische gevel (16de eeuw) met enige bewaard gebleven Moorse stijlelementen. *Casa de los Mascarones* (Calle de Pages): het Moorse huis ontleende zijn naam aan twee grotesken op de gevel. *Casa Moriscas* (nabij de Plaza Albaida): oude Moorse huizen. *Casa de los Pisas* (Plaza de Santa Ana): hier stierf in

Granada, Alcazaba Vieja

1550 de *H. Johannes de Deo,* de stichter van de orde van de Barmhartige Broeders van Johannes de Deo. Zijn sterfkamer werd ingericht als oratorium. *Palacio Arzobispal* (aartsbisschoppelijk paleis; Plaza de Alonso Cano): 16de-17de eeuw. *Plaza del Triunfo:* Mariabeeld van Alonso de Mena, 1631. *Plaza de Alonso Cano:* bronzen monument voor de in 1601 in Granada geboren kunstenaar. *Plaza de Bibarrambla:* van het Arabische 'Bâb ar raml', d.w.z. Zandpoort. Eens kwam de zandige oever van de Darro tot hier. De gesloopte vestingtoren werd in de buurt van het Alhambra weer opgebouwd. *Neptunusfontein* uit de 17de eeuw. *Puerta Monaita* (of Puerta de la Era): de eerste poort in Spanje met een doorgang, die een rechte hoek maakt ten behoeve van de verdediging. *Gobierno Militar* (Plaza del Triunfo): voormalig klooster La Merced (gesticht in 1515) met een ruime binnenhof en een monumentale trap uit het begin van de 17de eeuw. **Sacromonte:** in deze beroemde voorstad in het oosten liggen de *Cuevas del Sacromonte,* de in de berghelling uitgehouwen woningen van de hier gevestigde zigeuners, die ook hun bekende dansen (flamenco, zambra) vertonen. *Abdij Sacro Monte:* deze benedictijnerabdij (17de eeuw) ligt op een hoogte, niet ver van de catacomben, waarin het gebeente werd gevonden dat zou toebehoren aan martelaren uit de 1ste eeuw n. C. (de HH. Caecilius en gezellen). Aangrenzend een *museum.*

Omgeving. Gabia la Grande (7 km Z.): vroegchristelijke *crypte* (5de eeuw); doopkapel, zaal en een toren met Moorse ornamenten (15de eeuw). **Ogijares** (6 km Z.): in de *kerk del Barrio Alto* een kleurig omlijst beeld van de *Inmaculata* van Pedro de Mena. **Viznar** (8 km N.): *graf* van de dichter Federico García Lorca. Het

kasteel bezit een serie fresco's met taferelen uit Cervantes' Don Quijote. **Atarfe** (7 km N.W.): *ruïnes* van het Moorse 'Elvira', van betekenis voordat Granada de hoofdstad werd van het emiraat. **Santafé** (12 km W.): de stad ontstond in 1491 tijdens de belegering van Granada door de 'katholieke koningen'. Bij de aanleg werd de plattegrond gevolgd van een Romeins militair kamp: een vierkant met vier poorten, waarop Ferdinand kapellen liet bouwen. Hier werd de capitulatie van Granada ondertekend, evenals een overeenkomst van de 'katholieke koningen' met Columbus (1492), waarin hem steun voor zijn ontdekkingsreizen werd verzekerd. *Kerk,* 18de eeuw. **Pinos Puente** (22 km N.W.): zeer interessante *Westgotische brug* over de Rio Cubillas: imposante middelste boog in hoefijzervorm, rechts en links twee kleinere bogen. **Moclín** (40 km N.W.): Moors *kasteel La Mota;* met ronde torens versterkte Moorse *stadsmuur.* **Lanjarón** (50 km Z.): ruïne van een Moors *alcázar.* **Alhama de Granada** (55 km Z.W.): op 850 m hoogte gelegen, reeds in de Romeinse en Moorse tijd bekende warmwaterbron (Arabisch: haman = heteluchtbad). Ruïnes van de *warme baden; brug; Moors bad. Parochiekerk* (16de eeuw): Enrique de Egas ontwierp de gevel en Diego de Siloé de toren; interieur: fraai artesonadoplafond. In de sacristie: geborduurde liturgische gewaden. **Orgiva** (63 km Z.): *kasteel* van de graven van Sástago. Parochiekerk op de plaats van een voormalige moskee.

Gran Canaria
Las Palmas de Gran Canaria/
Canarische Eilanden blz. 397 □ M/N10/11

Het bijna ronde eiland (het derde in grootte) van de archipel wordt wegens de sterke tegenstellingen van het landschap (Afrikaans aandoende zuidkust, het dichtbeboste noorden en de op de Alpen lijkende bergen, te midden waarvan zich de *Pozo de las Nievas* tot 1951 m verheft) vaak als miniatuurcontinent aangeduid.

◁ *Granada, Hospital de San Juan de Dios, hoofdaltaar*

Las Palmas. De hoofdstad van het eiland en de grootste stad van de archipel is een van de belangrijkste havens van Spanje en strekt zich uit over een 12 km lange kuststrook. De stad werd in 1478 gesticht door de Spaanse generaal Juan de Réjon, die van hier uit de overgebleven Guanches (oorspronkelijke bewoners) van het eiland verdreef. In 1492 deed Columbus op zijn zoektocht naar Indië, die zou leiden tot de ontdekking van Amerika, voor het eerst dit eiland aan, opnieuw bij zijn terugkeer en tijdens zijn tweede reis. In die tijd werd begonnen met de bouw van de *kathedraal* en van het *Castillo Nuestra Señora de la Luz* ter bescherming van de haveningang. Overvallen van piraten en een landingspoging van de Engelsen onder Sir Francis Drake in de 16de eeuw konden met succes worden afgeslagen. In de volgende eeuwen, waarin ook de meeste kerken en paleizen werden gebouwd, had een grote economische opbloei plaats. In 1826 werd Las Palmas hoofdstad van het eiland en in 1927 hoofdstad van de provincie Gran Canaria.

Kathedraal Santa Ana. De bouw begon in 1497 in gotische stijl; wijding in 1570. Verbouwing in barokstijl tussen 1781 en 1820. Evenals vele andere gebouwen op het eiland opgetrokken uit basalt. De *gevel* is overwegend classicistisch, terwijl het hoge gotische schip nog ribgewelven bezit. Preekstoel met houtsnijwerk uit de 18de eeuw. In het hoofdschip een zilveren kroonluchter, gemaakt in Genua. Portret van bisschop Codina, toegeschreven aan Goya. In de *schatkamer* (sacristie) een verguld zilveren monstrans, vermoedelijk een werk van Benvenuto Cellini. *Kapittelzaal* met azulejos, een sfeervolle *kloostergang* met houten galerijen en tropische beplanting.

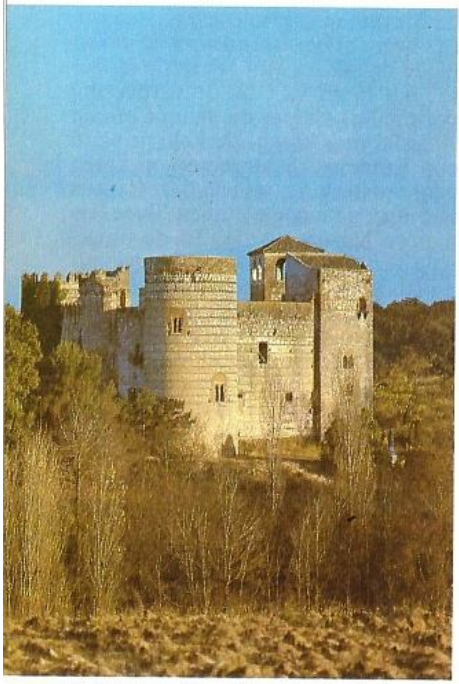
door Abd ar Rahman gebouwd. Later behoorde het aan de graven van Castilië, die de oorspronkelijke Moorse vesting in de 12de tot de 15de eeuw uitbreidden. Het heeft de vorm van een vierkant met ronde en hoekige torens. **Cantalejo** (ca. 25 km Z.W.): de drieschepige *parochiekerk San Andrés* werd eind 17de eeuw gebouwd en heeft een grote retabel met marmeren pilaren en een beeld van de H. Andreas. De Romaanse *kerk El Pinar* behoorde vroeger aan de tempeliers.

Sevilla
Sevilla/Andalusië blz. 394 □ D10

De levendige hoofstad van Andalusië ziet terug op een verleden, rijk aan gebeurtenissen, hetgeen zich laat aflezen aan de voor de cultuurgeschiedenis van Spanje zo belangrijke gebouwen en ook aan de traditionele feesten. De buitengewoon gunstige ligging in de vruchtbare vlakte aan de Guadalquivir, die de stad in een flauwe bocht omsluit en tot ongeveer 90 km vanaf de monding bij San Lucar de Barrameda bevaarbaar is, was van het begin af beslissend voor de wisselende bevolking van het oude *Hispalis*, dat in 45 v.C. na de verovering door Julius Caesar de naam *Colonia Julia Romula* kreeg. De kolonie werd een Romeins rechtsgebied en kreeg een versterking waarvan restanten van muren nu nog getuigen. Twee Romeinse keizers werden in de omgeving van Sevilla geboren: Hadrianus en Trajanus. De begeerde havenstad viel in 411 in handen van de Vandalen en iets later, in 441, in die van de Westgoten. In de hoofdstad van dit koninkrijk vocht de beroemde aartsbisschop van Sevilla (†636) tegen de leer van het Arianisme. Bij de verovering door de Moren in 712 kreeg de stad weer een andere naam. Uit het Arabische *Ichbilija* ontstond het tegenwoordige *Sevilla*. Verscheidene dynastieën, zoals in de 10de eeuw de Omayaden, in de 11de eeuw de orthodoxe, strijdbare monniken uit de mohammedaanse kloosters in de Sahara, de Almoraviden, en midden 12de eeuw vooral de Berberdynastie van de Almohaden, op wier bouwkundige bedrijvigheid de meeste van de bewaard gebleven Moorse monumen-

Sepúlveda, panorama

Castilnovo (Sepúlveda), kasteel

ten teruggaan, beheersten de stad en brachten haar ook tot bloei, zodat Sevilla enige tijd met de machtige kaliefenstad Córdoba kon wedijveren. In de loop van de Reconquista werd de Moorse invloed teruggedrongen: Ferdinand III de Heilige veroverde in 1248 de stad met zijn Castiliaanse troepen, koos deze stad als residentie en liet christenen uit Castilië zich hier vestigen, die er een hoog ontwikkelde cultuur en een levendig geestelijk centrum aantroffen, maar die ook van hun kant wat architectuur betreft - door de invoering van de gotische en later van de renaissancestijl - de alom voorkomende gemengde stijl creëerden. De geschiedenis van de stad tot *die* tijd wordt geschetst door een trotse zin op een van de poorten van Sevilla: 'Hercules bouwde mij, Julius Caesar omgaf mij met muren en torens, de heilige koning (d.w.z. Ferdinand III) veroverde mij'. Na Alfonso X de Wijze (1252-1284) en de populair geworden Pedro I de Wrede (1350-1369) en vooral na de ontdekking van Amerika en onder Filips II bereikte Sevilla een hoogtepunt in de nieuwe wereldpolitiek. De stad verkreeg een monopolistische positie in de overzeese handel en werd Spanjes voornaamste havenstad met een marineopleidingsschool en een handelsbeurs. Onder Filips IV taande de betekenis van de stad die echter uit alle oorlogen en schermutselingen nagenoeg zonder schade te voorschijn is gekomen en waarvan de levensenergie in vele feesten tot uitdrukking komt. In de 17de eeuw werkte in Sevilla een aantal aldaar geboren kunstenaars, te rekenen onder de belangrijkste van Spanje: Velázquez, Murillo, Valdés Leal, Herrera de O. en Herrera de J. Ook Zurbarán werkte hier in de geboortestad van zijn meester Juan de las Roelas, evenals de voornaamste vertegenwoordiger van de Spaanse barokke beeldhouwkunst J.M. Montañés, de 'god van het hout'. Tot de cultureel grootste evenementen behoren de feestelijke processies in de Goede Week met versierde beelden en beeldengroepen, de 'Pasos', die door 52 lekebroederschappen, de 'confradías', worden meegedragen, waarbij de 'saetas', korte klaagzangen op thema's uit de Passie, worden aangeheven. De leden van de broederschappen dragen boetegewaden (pijen en maskers) en trekken als 'nazarenos', d.w.z. Godaanbidders, door de straten. Na de Goede Week heeft de eveneens beroemde, zesdaagse 'Feria de Abril' plaats, een volksfeest, dat in de 19de eeuw ontstond en met muziek, dansen (sevillana, seguidilla), kunstrijden en stieregevechten gevierd wordt. Ook Sacramentsdag wordt in de kathedraal met Andalusische uitbundigheid gevierd: een groep jongens voert dan de 'baile de los seises' (dans van de zes) in mooie oude kostuums uit de 17de eeuw uit. Op het feest van de patrones van de stad, de 'Virgen de los Reyes' (15 augustus) wordt het beroemde beeld uit de Capilla Real de kathedraal rondgedragen. Vervolgens

Gezicht op Sevilla, ets, 16de eeuw

dient de even feestelijke als beroemde bedevaart van de inwoners van Sevilla naar het heiligdom El Rocio bij Almonte (Huelva) genoemd te worden, die in de week van Pinksteren plaatsvindt. Aan deze 'Ramería del Rocío' neemt geheel West-Andalusië, d.w.z. de provincies Sevilla, Cádiz en Huelva, deel.

Kathedraal Santa María. Het grootse gebouw, waaraan 100 jaar gewerkt is (1402-1506), verheft zich op de vloer van een voormalige Westgotische dom, op de plaats waar de Almohaden in 1172 een belangrijke moskee bouwden. Deze kwam in 1248 weer ter beschikking van de christelijke eredienst en werd met inwendige verbouwingen gebruikt tot het begin van de nieuwbouw (1402). Het gelovig elan deed nu een kathedraal oprijzen, die als de grootste gotische domkerk en als derde in grootte (na de St.-Pieter in Rome en de St.-Paul in Londen) van de christelijke wereld genoemd dient te worden.

Toegang door negen *portalen:* in de hoofdfaçade (W.-zijde) wordt de *Puerta Mayor* (deels 19de eeuw) door twee als kunstwerk waardevolle portalen geflankeerd: de *Puerta del Bautismo* en de *Puerta del Nacimiento* met het fraaie *beeldhouwwerk* (15de eeuw) van Lorenzo Mercadante en Pedro Millán. Mercadante heeft het thema van Jezus' geboorte met buitengewone charme in een terracottareliëf uitgebeeld. Bijzonder interessant is de mooie *Puerta del Perdón* (N.-zijde) in mudéjarstijl, die zich verheft boven 'las gradas' (de trappen) en toegang geeft tot de *Patio de los Naranjos,* de hof van de sinaasappelbomen. De bronzen platen van de deurvleugels dragen koranteksten (12de eeuw) in steil Koefisch schrift. Dit portaal en de Patio de los Naranjos getuigen van het Moorse verleden. De achthoekige *marmeren fontein* in het midden van de patio dateert uit de Westgotische tijd; de Moren diende hij voor rituele wassingen. In totaal zijn er

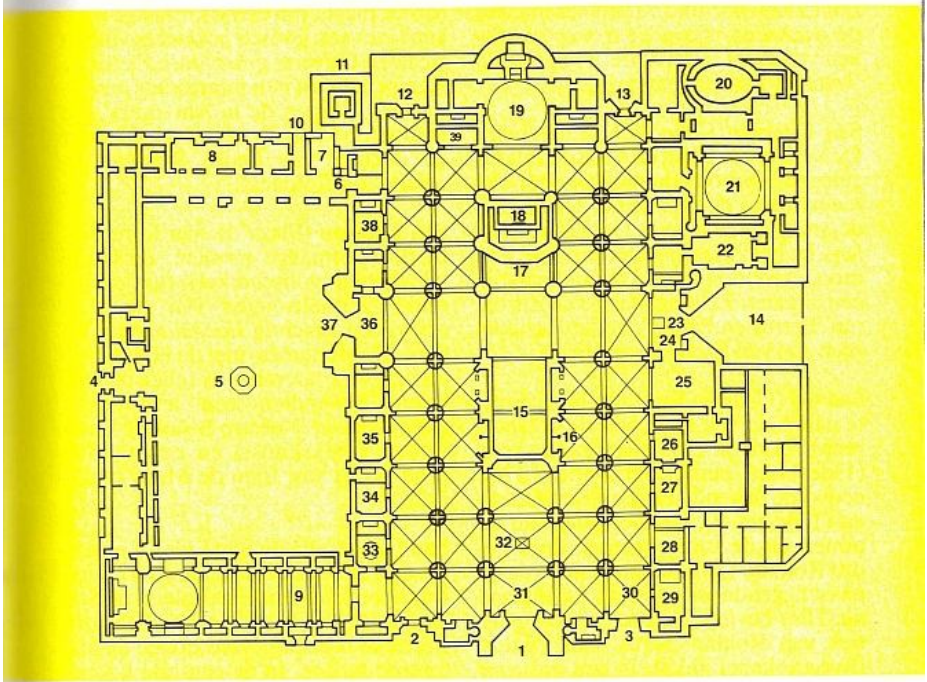
negentien hoefijzerbogen uit deze tijd bewaard gebleven. Ook de met kantelen bekroonde muren aan weerszijden van de Puerta del Perdón stammen uit de periode der Almohaden. Links van de *Puerta del Lagarto* met hoefijzerboog en een artesonadoplafond in mudéjarstijl bevindt zich de *Capilla de la Granada,* waarbij Westgotisch bouwmateriaal (kapitelen, boogreliëfs enz.) is gebruikt en die waarschijnlijk gediend heeft voor de Moorse eredienst. In het oosten van de patio de *Biblioteca Colombina* (oorspronkelijk 13de eeuw), met handschriften, getijdenboeken uit de 13de tot 15de eeuw en werken met persoonlijke kanttekeningen van Columbus. De bibliotheek dankt de inventaris voor een deel aan een schenking door Fernán Colón, Columbus' zoon. Het westen van de patio grenst aan de barokke, eenschepige Sagrario (17de eeuw), de huidige *parochiekerk*. Tussen de *Puerta de Oriente* en de *Puerta de los Palos* rijst de klokketoren de *Giralda* op die een hoogte heeft van 97 m en het silhouet van de stad domineert. De toren heeft zijn naam te danken aan het 4 m hoge beeld, dat 'het geloof' (fides) voorstelt, in 1564 gemaakt door Bartolomé Morel. Het beeld met een banier in de hand is draaibaar en diende als windwijzer (giraldillo, afgeleid van girar = draaien) en de gehele toren werd 'Giralda' genoemd. Oorspronkelijk behoorde de Giralda als minaret bij de moskee; gebouwd tussen 1184 en 1196. In Sevilla staan nog twaalf, later verbouwde minaretten. De liseenachtige driedeling van de fronten wordt door tweelingvensters (ajimez) met Westgotische en Moorse kapitelen onderbroken. De toren kreeg het hoogste gedeelte van vijf verdiepingen in 1568 (bouwmeester: Hernán Ruiz). Het carillon heeft 24 klokken. Vanaf het platform heeft men een prachtig uitzicht over Sevilla en omgeving. Miguel Perrin versierde de *Puerta de los Palos* met een mooi reliëf in het timpaan 'De aanbidding door de Drie Koningen' (1520). Dezelfde kunstenaar maakte ook het tafereel 'Jezus' intocht in Jeruzalem' (1522) in het timpaan van de volgende *Puerta de las Campanillas*. De vormgeving van de zuidelijke, neogotische *Puerta de San Cristóbal* (of *Puerta de la Lonja*) dateert uit de 19de eeuw. *Interieur:* het 76 m brede, vijfschepige interieur, vermeerderd met een rij aan weerszijden aangebouwde kapellen, heeft dezelfde plattegrond als een Moorse hoofdmoskee. De totale lengte is 117 m, de hoogte 40 m (in de viering 56 m) geaccentueerd door bundelpijlers. Er is een geweldige rijkdom aan kunstschatten. De reusachtige ruimte ontvangt licht door prachtige gebrandschilderde ramen (16de-19de eeuw). De lengteas wordt bepaald door drie zeer mooie ingebouwde elementen: het *koor* in het midden van het schip is versierd met een beziens-waardige reja (hek, 1519) van de kartuizer fray Francisco de Salamanca. Er zijn fraai gesneden sillería (koorbanken, 1478) met 117 zitplaatsen. Tussen het schitterende houtsnijwerk ook een uitbeelding van de Giralda. Bovendien zijn de *albasten kapellen 'Capillos de los Alabastros'* in laatgotische en platerescostijl tegen de buitenwanden van het koor, eveneens met mooie smeedijzeren hekken, het bezichtigen waard. In de *Capilla de la Concepción chica* staat een prachtig houten beeld, voorstellend de 'Inmaculata' door M. Montañés. De aangrenzende *Capilla Mayor* is aan drie zijden met vergulde *rejas* (16de eeuw) omgeven. Het middenstuk met in het bovenste gedeelte de 'Graflegging' is van fray Francisco de Salamanca, de zijhekken zijn van Sancho Muñoz en meester Bartolomé van Jaén. Bovendien verdienen twee smeedijzeren *kansels* met bas-reliëfs de aandacht. In de Capilla Mayor staat de reusachtige *retabel* (23 m hoog, 20 m breed), ontworpen door de Nederlander Pieter Dancart, die er ook zelf aan heeft meegebouwd (1482). De zijvleugels werden er wat later aan toegevoegd. Ca. 1000 beeldjes vormen 45 taferelen uit het leven van Jezus en Maria; daartoe behoren ook de heiligenbeelden (waaronder de patronen van de stad Sevilla) in het filigraan- en

Sevilla, La Giralda ▷

maaswerk van de nissen, die het geheel verdelen. De beeldjes zijn beschilderd door Alejo Fernández en Andrés de Covarrubias. Het gedeeltelijk in zilver gevatte, gekleurde Mariabeeld 'Virgen de la Sede' dateert uit eind 13de eeuw. In de *Sacristía Alta* achter het altaar een goed plateresco-artesonado en drie schilderijen van Alejo Fernández. Het derde ingebouwde element is de *Capilla Real* (16de eeuw), de koninklijke grafkapel aan het oosteinde van de kathedraal, gewijd aan Ferdinand de Heilige, de veroveraar van Sevilla; het *hek* (18de eeuw) beeldt de overhandiging van de sleutels uit. Het renaissancistische, overkoepelde bouwwerk bevat de *grafmonumenten* van Alfonso X de Wijze en van zijn moeder Beatrix van Schwaben. Een zilveren schrijn (18de eeuw) voor het hoofdaltaar bevat het gebeente van de H. Ferdinand. In het midden staat de rijk versierde *Virgen de los Reyes,* een Romaans Mariabeeld uit de 13de eeuw, dat Ferdinand in de strijd met zich meenam. Zij is de patrones van Sevilla. In de *crypte* rusten Castiliaanse regenten, onder wie Pedro I de Wrede en zijn geliefde María de Padilla. Hier staat ook een ivoren beeldje (14de eeuw), de 'Virgen de las Batallas', een Frans werk, dat Ferdinand eveneens als talisman op zijn veldtochten bij zich zou hebben gedragen. In de sacristie hangt het schilderij 'Mater Dolorosa' van Murillo; in de kapittelzaal een aan Murillo toegeschreven portret van Ferdinand III. In de ovale, door kunstenaars uit Sevilla ingerichte *kapittelzaal* vele kunstwerken, waaronder een 'Inmaculata' door Murillo. De buitengewoon mooie *Sacristía Mayor* werd in platerescostijl gedecoreerd. Hier bevindt zich de rijke *kerkschat:* een als triptiek bewerkt reliekschrijn, de 'Tablas Alfonsinas'; een grote zilveren processiemonstrans van Juan de Arfe (16de eeuw);een meer dan 6m hoge bronzen kandelaar, de 'Tenebrario', van Bartolomé Morel (midden 16de eeuw); een mooie plastiek van de 'Kruisafneming' door Pieter de Kempenaer (Pedro de Campaña (1548); van Zurbarán 'De Moeder Gods van Barmhartigheid'; van Alonso Cano een uit ivoor gesneden Christus, enz. In de gotische *Sacristía de los Calices* (16de eeuw) naast *schilderijen* van Murillo (Christuskop; bijzonder mooi is zijn 'H. Familie'), Schongauer, Goya ('De HH. Justina en Rufina', martelaressen en beschermheiligen van Sevilla), Cano, Pacheco, Valdés Leal, Morales, Zurbarán, Roelas, Titiaan, een prachtige, realistische crucifix van M. Montañés 'Cristo de la Clemencia' (17de eeuw) enz. Bij de aangrenzende *Puerta de la Lonja* is een groot *fresco* van de H. Christoffel (16de eeuw) te zien. In het dwarsschip bevindt zich hier ook het in 1699 uit Havanna overgebrachte *praalgraf van Columbus* (1891). In de *Capilla de la Concepción* (ook wel *de la Gamba*) een buitengewoon mooi *altaarschilderij* van Luis de Vargas, waarop Adam en Eva de Moeder Gods met Kind vereren. *Capilla de la Antigua* met Mariafresco en een *sacristie,* waar schilderijen van Zurbarán, Cano e.a. hangen. *Capilla de San Hermenegildo:* prachtig laatgotisch *albasten grafmonument* voor aartsbisschop Juan de Cervantes van Lorenzo Mercadante (1458). *Capilla de San José: schilderijen* van Valdés Leal en Luca Giordano. *Capilla de Santa Ana:* gotisch altaar (rond 1500). Bij de *Puerta del Nacimiento* het *Altar del Nacimiento* door Luis de Vargas. Bij de *Puerto Mayor* (links) het *Altar del Santo Angel* met een zeer mooi schilde-

Sevilla, kathedraal Santa María 1 Puerta Mayor 2 Puerta del Bautismo 3 Puerta del Nacimiento respektievelijk Puerta de San Miguel 4 Puerta del Perdón 5 Patio de los Naranjos 6 Puerta de Lagarto 7 Capilla de la Granada 8 Biblioteca Colombina 9 Sagrario 10 Puerta de Oriente 11 Giralda 12 Puerta de los Palos 13 Puerta de las Campanillas 14 Puerta de San Cristóbal respektievelijk Puerta de la Lonja 15 Coro 16 Capilla de la Concepción chica 17 Capilla Mayor 18 Sacristía Alta 19 Capilla Real 20 Kapittelzaal 21 Sacristía Mayor 22 Sacristía de los Cálcices 23 Graftombe van Christoforus Columbus 24 Capilla de la Concepción respektievelijk de la Gamba 25 Capilla de la Antigua 26 Capilla de San Hermenegildo 27 Capilla de San José 28 Capilla de Santa Ana 29 Capilla de San Laureano 30 Altar de Nacimiento 31 Alta del Santo Angel 32 Grafzerk voor Fernán Colón 33 Capilla de San Antonio respektievelijk del Bautisterio 34 Capilla de Escalas 35 Capilla de Santiago 36 Altaar van de Virgin de Belén 37 Puerta de los Naranjos 38 Capilla de los Evangelistas 39 Capilla de San Pedro

rij van een engelbewaarder door Murillo. Van dezelfde het prachtige late werk 'Visioen van de H. Antonius van Padua' (1656); zijn 'De Doop van Christus' vindt men in de *Capilla de San Antonio* (ook wel *del Bautisterio*). Tegenover de Puerta Mayor is de *grafzerk* van Fernán Colón (†1540), zoon van Columbus, te vinden. *Capilla de Escalas:* met een geëmailleerd terracottawerkstuk uit het atelier van Della Robbia. *Capilla de Santiago:* 'De H. Jakobus de M. in de slag bij Clavijo' (1609) door Juan de Roelas, schilderijen van Zurbarán ('Maria'), Simon de Vos, Antonio Pérez ('Sybillen en Profeten', 16de eeuw). Links van de *Puerta de los Naranjos* het *Altar de la Virgen de Belén* (= Betlehem) met een 'Maria' van Alonso Cano. In de *Capilla de los Evangelistas* ontwaart men bij het altaar (links onderaan) een uitbeelding van de Giralda voor de verhoging met het klokkengedeelte. Pedro Millán maakte rond 1500 het Mariabeeld op het altaar 'Nuestra Señora del Pilar'. In de *Capilla de San Pedro* een vroeg altaarstuk van Zurbarán met taferelen uit het leven van de H. Petrus.

Kerk Omnium Sanctorum (Calle de la Feria). Gerestaureerd na een verwoestende brand in 1936. Mooie *toren* in mudéjarstijl met Sebcha-ornamentiek. Gotische *portalen* in de mudéjarfaçade, Moorse kapel.

El Salvadorkerk (Plaza del Salvador). De grote, eind 17de eeuw gebouwde en hoogst interessante drieschepige kerk neemt de plaats in van een voormalige moskee. De gotische *klokketoren* heeft nòg de Moorse onderbouw van een minaret; de torenkap is barok. Ook de patio maakte reeds deel uit van de moskee. Bijzonder interessant zijn het geweldige *portaal van de Sagrario* en de *retabel:* beide in churrigueresque stijl. *Interieur:* een zeer mooi werk van Juan de Mesa, de 'Cristo del Amor';

zijn leraar Martínez Montañés maakte de eveneens bijzonder mooie plastieken van de H. Christoffel en het beeld 'Jesús de Pasión' (Sagrario).

San Esteban (Calle de San Esteban). De kerk is een nabij de Casa de Pilatos gelegen, verbouwde moskee met elementen van de Romaanse tot de mudéjarstijl (14de eeuw). Gotische *portalen*. In het drieschepige *interieur* een mooi cassettenplafond in mudéjarstijl, een altaarstuk (hoogaltaar) van Zurbarán 'Petrus en Paulus'; andere schilderijen zijn van Pacheco en Roelas.

San Gil (Calle de San Luis; in de directe nabijheid van de Puerta de la Macarena). In de in 1936 uitgebrande kerk (13de-14de eeuw, renovaties 17de eeuw) de bekende *Virgen de la Macarena* (17de eeuw), beschermster van de armen en de stierevechters, door Pedro Roldán. Dit beeld staat nu in de ernaast liggende nieuwe kerk *La Macarena*. Hier bevindt zich een andere plastiek van Roldán 'Jezus voor Pilatus' (tweede kapel links). In een *museum* zijn o.m. pronkgewaden voor het Mariabeeld en de kleding van beroemde matadores (Manolete, Sánchez Mejias, Joselito e.a.) te zien.

San Isidoro (Calle de San Isidoro). Het gotische zuidportaal van de kerk is met azulejos versierd. In het *interieur* een reeks interessante *schilderijen* van de beide Herrera's, van Luis de Morales e.a.; in het bijzonder dient genoemd te worden een belangrijk werk van Juan de las Roelas 'Tránsito de San Isidoro' (sacristie) en een 'Kruisafneming' van Alonso Cano.

San José (Calle de Jovellanos). De bijzonder sierlijke barokke kerk (17de eeuw) werd in opdracht van het schrijnwerkersgilde gebouwd en gedecoreerd. Zoals in vele andere kerken van de stad bevindt zich hier een beeldhouwwerk van Roldán, 'Engelentroon'.

San Juan de la Palma (Calle de San Juan de la Palma). In deze kleine kerk (op de plaats van een voormalige moskee) met een gotisch *portaal* bevinden zich een *Calvarie-groep* door Pieter de Kempenaer en een interessant *processiebeeld* 'Virgen de la Amargura' (de bedroefde Maagd), vermoedelijk door de dochter van Pedro Roldán, genaamd 'La Roldana'.

San Lorenzo (Plaza de San Lorenzo). In de voormalige moskee, de latere vijfschepige gotische kerk met de barokke vernieuwingen van de 17de eeuw, een prachtig *hoogaltaar* (1638) door M. Montañés, met de H. Laurentius en vier taferelen in reliëf uit zijn leven; bovendien een levensgroot *Christusbeeld* 'Nuestro Señor de Gran Poder' (volkskunst) en een schitterend beeld van Juan de Mesa (zijkapel).

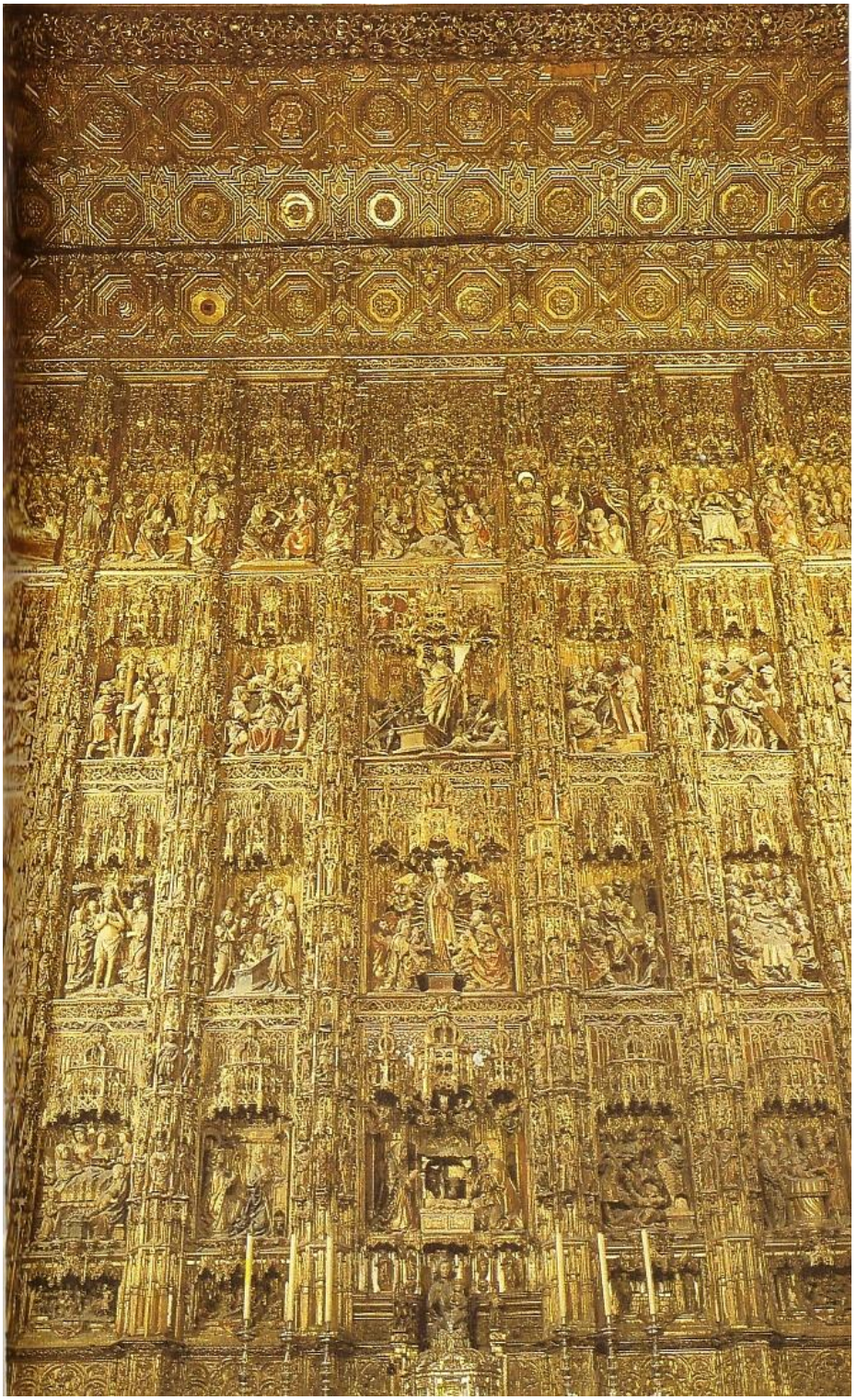
San Luis (Calle de San Luis). Leonardo de Figueroa voltooide in 1731 de fraaie kerk, die met het paleis van San Telmo tot zijn beste werken behoort. Barokke *tweelingtorens* boven de plateresco *façade*. In de centrale koepel van de op een vierkant grondplan gebouwde kerk een mooie *fresco* van Lucas Valdés.

San Marcos (Calle de San Luis). 14de eeuw. Van de helaas door brand grotendeels verwoeste kerk zijn een mooi met beeldhouwwerk versierd *portaal* en de bezienswaardige *Almohadenminaret* gespaard gebleven.

San Martín (Plaza de San Martín). 14de-15de eeuw. In een *zijkapel* van de kerk (rechts) bevinden zich vijf *schilderijen* met thema's uit het leven van Jezus, vermoedelijk van Alonso Cano. Op het *hoogaltaar* een Christusvoorstelling en heiligenbeelden van Montañés; links daarvan een reliëf 'Kruisafneming' door Roldán.

San Pedro (Plaza del Cristo de Burgos). In deze hoge, gotische kerk (14de eeuw) met een op de Giralda

Sevilla, kathedraal, hoofdaltaar ▷

gelijkende *mudéjartoren* werd Diego Velázquez in 1599 gedoopt. *Interieur: hoogaltaar* , retabel (16de eeuw), met een mooi altaarstuk van Roelas 'De Bevrijding van Petrus uit de Gevangenis' (eerste kapel rechts), en acht schilderijen van Pedro de Campaña.

Santa Ana (Calle de la Pureza). De in de wijk Triana gelegen drieschepige kerk (gotisch-mudéjar) werd herhaaldelijk ingrijpend verbouwd, maar mag niettemin de *oudste kerk van Sevilla* heten. Interieur: plateresco *hoogaltaar* met zeventien schilderijen van Pieter de Kempenaer (ook Pedro de Campaña genoemd); in het *dwarsschip* de 'Virgen de la Rosa' (begin 16de eeuw) van Alejo Fernández; *grafmonument van geglazuurde klei* van Nicoloso Pisano (rechterzijschip) uit 1503.

Santa Catalina (Plaza Ponce de León). Voormalige moskee met minaret uit de Almohadentijd en de daarbovenop gebouwde, gekanteelde *mudéjartoren;* dezelfde stijl vindt men in de absissen. *Interieur:* prachtig *artesonadoplafond* en *altaarwand* in churrigueresque barokstijl (18de eeuw). Van Pieter de Kempenaer is de geschilderde 'Man van Smarten' (barokke kapel links).

Santa María la Blanca (Calle de Santa María la Blanca). *Voormalige synagoge;* wellicht is de kerk reeds van Moorse oorsprong (met Westgotische kapitelen); kreeg in de 17de eeuw een rococodecoratie. *Schilderijen* van Vargas en Murillo.

Santa María Magdalena (Calle de San Pablo). De voormalige gotische dominicanerkerk San Pablo leverde het fundament voor de grote en mooie kerk van L. de Figueroa in de voor Sevilla karakteristieke barokstijl. Murillo werd er gedoopt (1618). In het drieschepige *interieur fresco's* van Lucas Valdés (rond 1600). *Capilla de la Quinta Angustia:* interessante mudéjarkoepel. *Capilla Sacramental:* twee goede *schilderijen* van Zurbarán. Bovendien werken van P. Roldán (o.m. een 'Kruisafneming') en van M. Montañés.

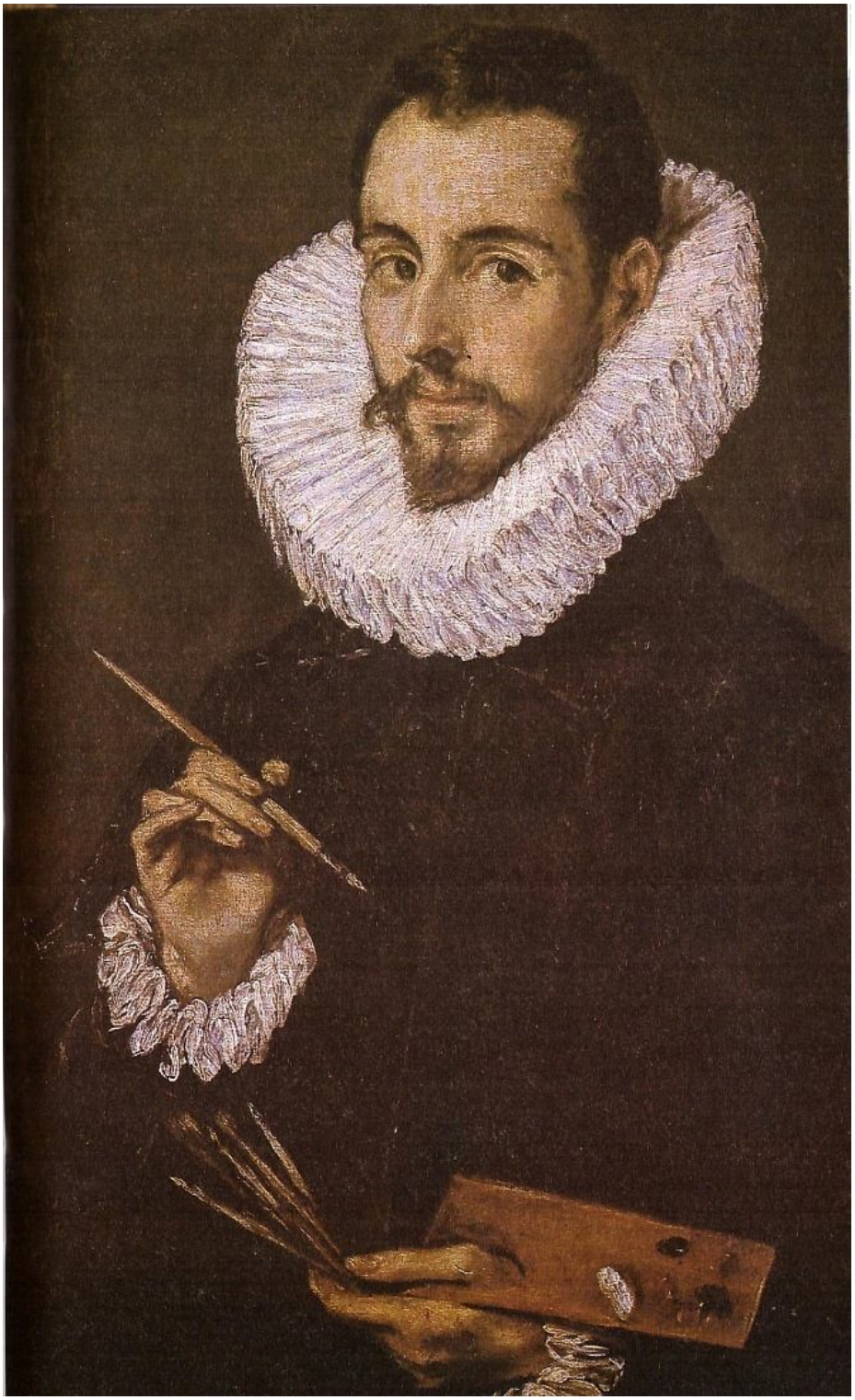
Santa Marina (Calle de San Luis). Voormalige moskee, Moorse *klokketoren,* gotisch *portaal* met beelden onder baldakijn (13de eeuw). Het bouwwerk werd na zware beschadiging ten gevolge van de Burgeroorlog gerenoveerd.

Universiteitskerk (Calle de Laraña). De universiteit, gesticht in 1502, was na 1771 jezuïetencollege. Deze *oude universiteit* (de nieuwe bevindt zich in de tabaksfabriek) beschikt over een mooie *handschriftenzaal* (*schilderijen* van Roelas, Valdés Leal, Herrera de J.; beeldhouwwerk van A. Cano) en een interessante *renaissancekerk* (16de eeuw), gebouwd door de jezuïet Bartolomé de Bustamente. Hier vindt men de *grafmonumenten* van don Pedro Enríquez en zijn vrouw (fraaie Genuese kunstwerken, 1520). De uitbeelding van een heilige in de *retabel* van het hoogaltaar werd gemaakt door Juan de las Roelas; de 'Johannes de Doper' en 'Johannes op Patmos' (hoogaltaar) zijn van A. Cano; van M. Montañés zijn de 'H. Franciscus Borgia' en de 'H. Ignatius van Loyola' (hoogaltaar), evenals het 'altaar van de Onbevlekte Ontvangenis'. De 'Santo Cristo de la Buena Muerte' door Juan de Mesa bevindt zich nu in de kapel van de nieuwe universiteit.

Klooster San Clemente (Calle del Torneo). Het klooster, gesticht in de 13de eeuw, nam de plaats in van een paleis uit de Abbasidentijd, en was lange tijd *koninklijke begraafplaats.* In de *kerk* (17de eeuw) een zeer mooi *artesonadoplafond* en azulejos (16de eeuw). *Fresco's* van Valdés Leal. Vermoedelijk maakte Montañés het *hoogaltaar.*

Klooster Santa Clara (Calle de Santa Clara). Een fraaie *patio* geeft toegang

Sevilla, Museo de bellas Artes, ▷
El Greco: 'Portret van een schilder'

tot het klooster, gesticht in de 13de eeuw. In de absis van de *renaissancekerk* zijn sporen van de mudéjarstijl te vinden. Prachtig *artesonadoplafond;* bekleding met azulejos (16de eeuw), beeldhouwwerk van Montañés op het altaar en op de zijaltaren: o.a. een mooie voorstelling van de H. Franciscus van Assisi (rechts). Ook is interessant (in de tuin) een *toren* van drie verdiepingen *Torre de don Fadrique* in Romaans-gotische stijl (midden 13de eeuw), eens een deel van het koninklijk paleis. Don Fadrique was de oudste zoon van Alfonso X de Wijze.

Klooster Santa Paula (Calle de Santa Paula). Het in de 15de eeuw gestichte klooster heeft in het binnenhof een buitengewoon mooi *portaal* (16de eeuw) met een mengeling van gotische, mudéjar- en renaissance-elementen met kleurige medaillons (wapens en heiligen) door Francisco Nicoloso Pisano en Pedro Millán. Het eenschepige *interieur* heeft een artesonadoplafond. Gotische absis; drie interessante *grafmonumenten* met prachtige *azulejos.*

Hospicio (of **Asilo) de los Venerables Sacerdotes** (Calle de Jamerdana). Dit hospitaal werd in 1657 als een tehuis voor geestelijken gebouwd en heeft een prachtige *patio.* In de rijk gedecoreerde *kapel fresco's* van Valdés Leal (koepel) en van Lucas Valdés (muren); op het *hoogaltaar* een *schilderij* van Roelas 'Laatste Avondmaal'; van Alonso Cano 'Christus', een ivoren beeldje; van Rubens kopergravures, van Sassoferrato een mooie 'Madonna met Kind', van Valdés Leal bovendien een 'H. Ferdinand' (hoogaltaar), van Montañés 'Johannes de Doper' en 'Johannes de Evangelist' als bas-reliëfs, ook een 'H. Stefanus'. In het *museum van de Goede Week* zijn de kunstschatten van de broederschappen (confradías) van Sevilla tentoongesteld.

Hospital de la Caridad (Plaza de Jurado, O.-zijde). Het mooie barokke *hospitium* (zetel van een broederschap) werd gebouwd tussen 1661 en 1664 in opdracht en als stichting van don Miguel de Mañara. Mañara zou het prototype van de Don Juan zijn geweest; zijn geest was echter diep onder de indruk van het verlies van zijn jonge vrouw. Een bronzen beeld (Susillo, 1902) met een stervende bedelaar stelt hem dan ook als een weldoener voor. Het gasthuis moest zich het lot van zieken, veroordeelden, armen en gebrekkigen aantrekken. De façade van de barokke kerk is versierd met mooie, in blauwe tinten gehouden azulejos, waarop voorstellingen van geloof, hoop en liefde, de H. Georgius, de H. Rochus. *Interieur:* twee indrukwekkende, realistische *schilderijen* (1672) van Valdés Leal, die de dood en de vergankelijkheid met alle aspecten van de ontbinding tot thema hebben: *In ictu oculi,* en *Finis gloriae mundi.* De zes werken van Murillo daarentegen (1660-1674) richten zich op de uitbeelding van de barmhartigheid; bijzonder interessant zijn 'De wonderbare broodvermenigvuldiging', 'Mozes slaat water uit de rots' en 'De H. Elisabeth verpleegt melaatsen'. Op het *hoogaltaar* bevindt zich een prachtig werk van Pedro Roldán: zijn *retabel* met de 'Graflegging' (1673). In de *kapittelzaal* o.a. een portret van de stichter Mañara door Valdés Leal. Aan don Miguel de Mañara, hier in 1679 overleden, herinneren ook zijn dodenmasker en zijn zwaard.

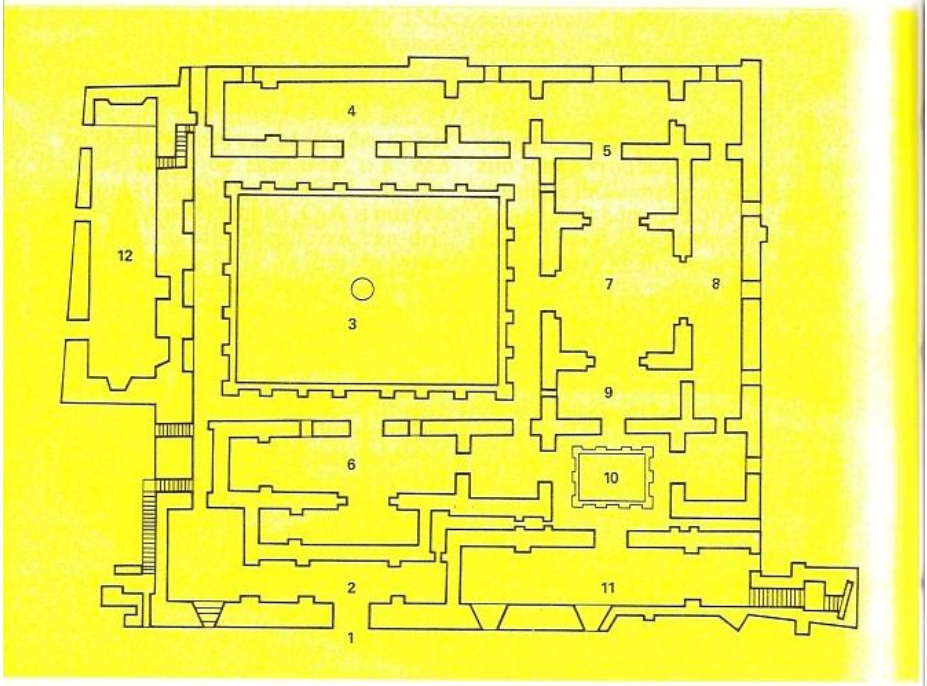
Hospital de las Cinco Llagas (Hospitaal der vijf wonden), ook **Hospital de la Sangre** (Calle de don Fadrique). Voornaam gebouw uit de 16de eeuw, met marmeren *façade.* De *kerk,* in het midden van de 16de eeuw gebouwd door Hernán Ruiz heeft een mooie *toren.* Schilderijen van Roelas en A. Vázquez; het altaar is van Diego López.

Alcázar. Het *koninklijk paleis* heeft een lange bouwgeschiedenis. Het is architectonisch het belangrijkste bouwwerk in mudéjarstijl. Van het vestingachtige karakter uit de Almo-

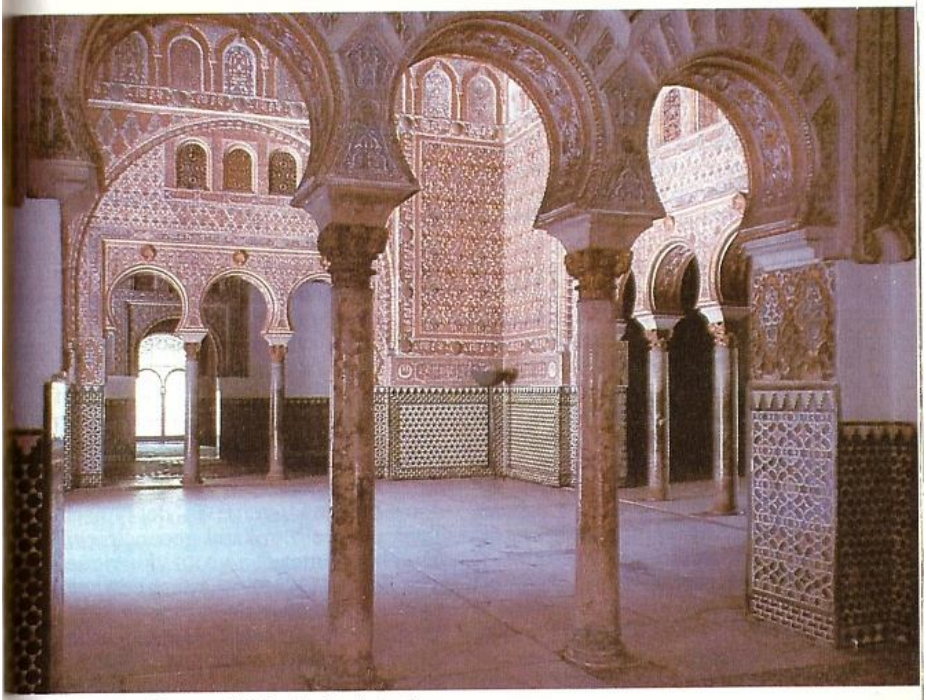
Sevilla, Plaza de España

hadentijd in de 12de eeuw bleef slechts weinig bewaard: zoals de *Patio del Yeso* met bogen en stucornamenten. Overheersend werd de beïnvloeding door de Toledaanse kunst en de toegepaste Alhambrastijl met gecompliceerde stucdecoraties door *Moorse kunstenaars* uit Granada onder Pedro I de Wrede (14de eeuw). In de 15de eeuw hadden vernieuwingen plaats, in 1526 uitbreiding onder Karel V, restauraties onder Filips VI, tot in de 19de eeuw, waardoor classicistische trekken te onderscheiden zijn. Verderop komt men op de *Patio de los Leones*. Rechts bevindt zich de *Casa de Contratación* (1503), de *handelskamer* voor het verkeer met de Westindische eilanden. Deze kamer bevat prachtige Vlaamse *wandtapijten* met mythologische thema's (17de-18de eeuw). In de kapel een bekend schilderij van Alejo Fernández 'De Madonna der Zeevarenden' (ca. 1530-1535). Links de *Patio de la Montería*. Van hieruit heeft men een mooi gezicht op de *façade van het paleis*. Het rechthoekige, streng onderverdeelde portaalfront wordt door een drielingvenster en twee tweelingvensters doorbroken; daaronder Sebchaornamentiek en blinde arcaden. Boven de vensters een inscriptie, waarvan de tekst betrekking heeft op Pedro I en de oprichting van dit deel van het alcázar (1364). De blauw-witte *tegelband* verkondigt en herhaalt in steil Koefisch schrift het koranvers 'Er is geen overwinnaar dan Allah'. De aangebouwde vleugels stammen uit de 16de en 17de eeuw. Vanaf het voor het publiek toegankelijke deel van de *mexuar* tussen de gekanteelde muur en het eigenlijke paleis betreedt men de *Patio de las Doncellas* (Meisjes- of Maagdenhof, eigenlijk een hof voor dames van stand). Hier omheen zijn de officiële vertrekken gegroepeerd. De arcadengangen met waaierbogen rusten op 52 slanke marme-

Sevilla, alcázar **1** Puerta Principal **2** Vestibulo **3** Patio de las Doncellas **4** Salón del techo de Carlos Quinto **5** Vertrekken van María de Padilla **6** Dormitorio de los Reyes Moros **7** Salón de Embajadores **8** Salón del techo (respektievelijk Comedor) de Felipe II **9** Dormitorio de Felipe II **10** Patio de las Muñecas **11** Salón del Principe **12** Capilla

ren dubbelpilaren. Bijzonder fraai zijn de bekleding met azulejos (14de eeuw), de filigraanachtige stucdecoratie en de versieringen van de houten plafonds en deuren. Om het binnenhof liggen de *Salón del techo de Carlos Quinto* met schitterend cassettenplafond (16de eeuw) van cederhout in renaissancestijl, de *vertrekken van María de Padilla*, de *Dormitorio de los Reyes Moros* en vooral de prachtige *Salón de Embajadores (Zaal van de gezanten)* met schitterende decoratie uit de tijd van Pedro I. Een geweldige *koepel* (pas in 1420 gebouwd) met meetkundige figuren, veelkleurig stucwerk, vergulдsel en stalactietenwerk rust op de hoge muren van de zaal. Deze heeft aan drie zijden een ingang onder hoefijzerbogen. Filips II liet het *portrettenfries* van Spaanse regenten aanbrengen. De *Salon del techo de Felipe II* leidt naar het derde deel van het paleis: de *Patio de las Muñecas* (Poppenhof, zo genoemd wegens de kleine popperige gezichten op de arcadezwikken). Hier bevinden zich de *harem-*, en *woonvertrekken*. De kapitelen van de arcadenzuilen zijn vooral afkomstig uit Córdoba en Medina Azahara. Ook in dit deel van het paleis is de decoratie van hoge kwaliteit, zij het wat ingetogener. Op de eerste verdieping zalen met kostbare tapisserieën uit de 17de en 18de eeuw, de koninklijke vertrekken en de *kapel van koningin Isabella* met een altaar waarvan de bekleding met kleurige tegels in 1503 gemaakt werd door Francisco Nicoloso Pisano. Achter de *Patio de María de Padilla* (18de eeuw) met enige nog

Sevilla, alcázar, Salón de Embajadores

intact gebleven gotische bogen en de 'baden van María de Padilla' bevindt zich het *paleis van Karel V* met de *salon van de keizer:* daarin een schitterende reeks van twaalf tapijten met historische uitbeeldingen van de keizerlijke veldtocht naar Tunis, 1535, uitgevoerd door de Vlaming Pannemaker (1554). Zeer mooie azulejos (16de eeuw). Dit gedeelte van het gebouw dateert uit de 18de eeuw, omdat de aardbeving van 1755 het oudere gotische paleis had verwoest. In de *kapel* een verzameling schilderijen uit de school van Granada. Uitzonderlijk mooi zijn de *tuinen van het alcázar,* waarin verschillende stijlen te herkennen zijn: Moorse (tuinen van de 'Galera' en 'Gruta'), renaissance (zoals de 'Jardín Grande' en de 'Jardín de la Naranja') en ook moderne tuinen (zoals die in de voormalige 'Huerta del Retiro'). Een grottenmuur deelt de tuinen in tweeën. Sinaasappelbomen, palmen, betegelde banken, fonteinen en in het midden het *paviljoen van Karel V* (midden 16de eeuw) met fraaie, 3 m hoge azulejobekleding.

Casa de Pilatos (Plaza de Pilatos). Het prachtig uitgevoerde paleis (eind 15de-begin 16de eeuw) met een groot binnenhof en vele kleinere patio's dankt zijn naam aan een legende, die in het gebouw een nabootsing van het huis van Pilatus wil zien. Elk vertrek draagt een naam, die betrekking heeft op de lijdensgeschiedenis. Het paleis werd gebouwd in de stijl van de Romeinse villa's door Fadrique de Ribera, toen hij in 1519 was teruggekeerd uit Jeruzalem. Bij het huis van Pilatus begonnen ook de *processies* tijdens de *Goede Week,* die eindigden bij het *Cruz del Campo* (buiten de stadsmuren); de lengte van deze 'Kruisweg' kwam overeen met de afstand tussen het pretorium van Pilatus en Golgotha in Jeruzalem. De go-

tische, Moorse en renaissancestijl vormen hier te zamen een bijzonder geslaagde eenheid. Het versierde *marmeren portaal* in de vorm van een triomfboog is het werk van de Genuees Antonio María d'Aprile (1533). Het grote *renaissancebinnenhof* is omgeven door op marmeren pilaren rustende arcaden in twee verdiepingen. Het weelderig stucdecor overtreft nog de pracht van de enige meters hoge azulejoversiering tegen de muren (1538). Antieke bustes, ook uit de renaissance, vier standbeelden in de hoeken en de met de Januskop versierde, fraaie *fontein* vertolken de sterk gevoelde verbondenheid met de Grieks-Romeinse oudheid. In de *Salón del Pretorio* (rechtszaal) een schitterend mudéjarcassettenplafond en fijne rejas in platerescostijl. *Gotische kapel* met zwaar mudéjarstucwerk; zeer mooie azulejos. In het interessante *Romeins museum* antieke beelden en bustes, waaronder een Griekse 'Minerva' (mogelijk van Phidias, 5de eeuw v.C.), een Grieks Dionysosbeeld, Romeinse kopieën van Griekse kunstwerken, ook Romeinse portretten enz. Het *trappehuis* wordt bekroond door de 'Medianaranja' (halve sinaasappel) genoemde *koepel*. Op de bovenverdiepingen bevinden zich *archieven* van een aantal Andalusische steden; links ook een zaal met een plafond waarop mythologische scènes, door Pacheco (1645).

Casa Lonja (Plaza del Triunfo). Het mooie, evenwichtige renaissancegebouw van de *handelsbeurs* werd door Juan de Herrera ontworpen en gebouwd tussen 1585 en 1598. Bekoorlijk *binnenhof* met zuilen in de Dorische en Ionische orde. Hier werd in 1660 ook de *kunstacademie* opgericht, met als initiatiefnemers Murillo, Valdés Leal en Herrera de J.

Palacio de San Telmo (Avenida de Roma). Het mooie, in de 18de eeuw door L. de Figueroa in de typisch Zuidspaanse barokstijl geconcipieerde gebouw met een groot churrigueresk *portaal* (1734), was eens een zeevaartschool, nu, samen met de kerk, het San Luisseminarie. Het paleis behoort tot de beste scheppingen van Figueroa.

Fábrica de Tabacos (Gloriete de San Diego). Het reusachtige barokke

Sevilla, Casa de Pilatos, binnenhof

complex (1757) met vier geweldige façades, meer dan 100 binnenhoven en een vestingachtig aanzien (grachten, schildwachthuisjes) was het middelpunt van het *tabaksmonopolie* (ook het literair toneel van Prosper Mérimée's 'Carmen'; Georges Bizet componeerde op dit thema zijn gelijknamige opera), thans *universiteitsgebouw.* Na El Escorial in Madrid is de tabaksfabriek het in oppervlak grootste gebouw van Spanje.

Casa del Ayuntamiento (raadhuis; Plaza de la Falange Española). Het renaissancegebouw (1527-1564) met zijn grootse platerescofaçade, waarvan de weelderige ornamentiek toch beheerst wordt door een evenwichtige indeling, werd naar het ontwerp van Diego de Riaño gebouwd. Het inwendige vertoont gotische en renaissancebouwelementen. Het biedt plaats aan het *stadsarchief* en men vindt er de stadsbanier (15de eeuw) met een afbeelding van Ferdinand de Heilige. In de *pinacotheek* schilderijen van Valdés Leal, Zurbarán en vele anderen.

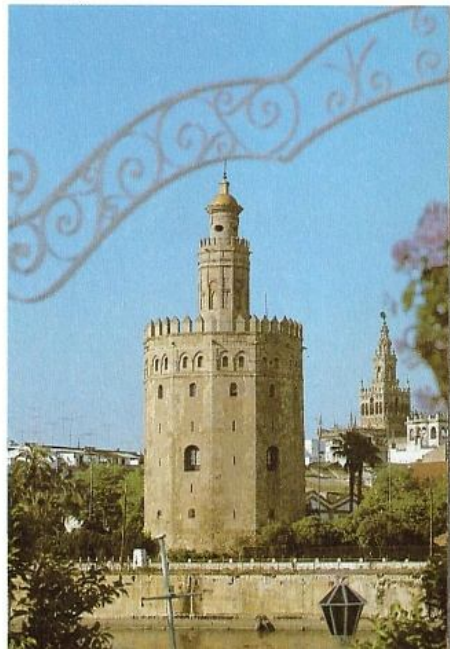
Aartsbisschoppelijk paleis (Plaza de la Virgen de los Reyes). Zeer mooi *barokportaal* (1704) van Lorenzo Fernández de Iglesias; de compositie van deze representatieve ingang lijkt op een barokke retabel. In het paleis een verzameling *schilderijen:* Velázquez, Alejo Fernández, Murillo e.a.

Torre del Oro (Paseo de Cristóbal Colón). De twaalfhoekige *vestingtoren* (1220) uit de tijd der Almohaden behoorde tot de verdedigingswerken van het alcázar. Deze was door een zware ketting verbonden met een toren op de tegenoverliggende zijde van de Guadalquivir. De toren zou destijds versierd zijn geweest met vergulde tegels, vandaar de naam. Later werd er een gevangenis in gevestigd, nu is er een klein *museum van de marine* in ondergebracht en is mèt de Giralda een *herkenningsteken van de stad* (de lantaarn van de toren dateert uit de 18de eeuw). Dichtbij, in de Calle de Santander, de achthoekige, gekanteelde *Torre de la Plata (zilveren toren).*

Puerta de la Macarena (Calle de San Luis). De toren draagt de naam van een Moorse koningsdochter en is deel van de muur der Almohaden, die zich, met torens versterkt (zeven rechthoekige en een achthoekige) en met kantelen over ca. 400 m uitstrekt tot de Puerta de Córdoba.

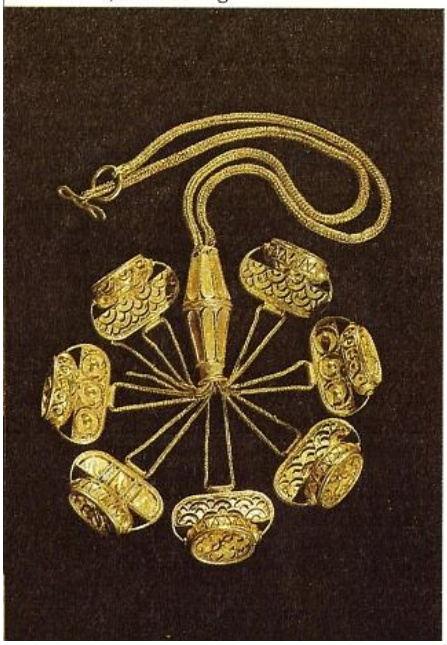
Museo de Bellas Artes (Plaza del Museo). D.i. het voormalig *Convento de la Merced* (16de-17de eeuw; de kerk werd begin 17de eeuw door Juan de Oviedo gebouwd) met prachtige *binnenhoven* en een barokke *façade.* Herbergt sinds 1838 in meer dan twintig zalen een prachtige *schilderijenverzameling.* In de zalen I en II: schilderijen en sculpturen van de 13de-16de eeuw (ook uit de school van Sevilla, bijv. Cristóbal de Morales, 'Graflegging'; Vlaamse schilders). Zaal III: hier zijn vooral kunstenaars uit de renaissance vertegenwoordigd, zoals Pietro Torrigiani ('H. Hiëronymus'); van hem is ook het Mariabeeld 'De Moeder Gods van Betlehem'. Zaal IV: schilderijen van Francisco Pacheco; El Greco's

Sevilla, Torre del Oro

'Portret van Jorge Manuel'. Zaal V: doeken van Ribera, Bocanegra, Alonso Cano, Herrera de O., Juan de Roelas ('Marteling van de H. Andreas' e.a.), A. Vázquez enz. Zaal VI: prachtige werken van Zurbarán ('Apotheose van de H. Thomas van Aquino'; de 'H. Hugo van Grenoble'; de beroemde 'Virgen de las Cuevas' ('Madonna van de Grotten'); 'Paus Urbanus II;'San Luis Beltrán' e.a.); ook een sculptuur van M. Montañés 'De H. Dominicus'. Zaal VII: meer dan twintig werken van Murillo, waaronder drie op het zo geliefd geworden thema van de Inmaculata ('Purísima', 'De HH. Justina en Rufina', 'Madonna met de doek' e.a.). Tot Murillo's bekendste werken behoort het schilderij 'De barmhartigheid van de H. Thomas Villenueva'. Zaal IX (bovenverdieping): hier hangen prachtige werken van de grote meester van de Spaanse barok Juan de Valdés Leal ('De vlucht van de Saracenen voor de muren van Assisi'; 'De H. Hiëronymus'; 'De bekoring van de H. Hiëronymus'; 'Processie met een monstrans' enz.). Op deze verdieping ook nog andere interessante schilderijen, zowel uit de romantische periode als uit de moderne tijd.

Sevilla, provinciaal archeologisch museum, halsketting

Provinciaal archeologisch museum (Plaza de América). De in een renaissancepaviljoen ondergebrachte verzameling omvat *prehistorische* vondsten (rond 2000 v.C.), ook uit het nabijgelegen Itálica, en uit de *Iberische* tijd, die vooral met voorwerpen uit Andalusische begraafplaatsen vertegenwoordigd is. Uit de *Romeinse* oudheid stamt een mooi *vloermozaïek* (3de eeuw n.C.) met een voorstelling van Bacchus. Onder de verzameling Romeinse kunstwerken (kopieën van Griekse originelen, portretbustes, bouwelementen zoals zuilen enz.) verdienen een groot beeld van keizer Trajanus en een Hermes (of Mercurius) en de kop van een godin, bekend onder de naam 'Hispania', bijzondere aandacht, evenals een fijn bewerkte Venustors. Verzameling Romeinse glazen. Zeer interessant is bovendien de *Schat van El Carambolo* (heuvel nabij Sevilla), die in 1958 ontdekt werd en uit 21 gouden sieraden bestaat: armbanden, broches, een bijzonder mooie ketting; de herkomst van de gevonden voorwerpen is onzeker, mogelijk zijn ze afkomstig uit Tartessos.

Tuinen en parken. Sevilla is terecht beroemd om zijn prachtige plantsoenen: *tuinen van het alcázar* (zie aldaar). *Jardínes de las Delicias* (Patio de las Delicias): de paviljoenen, gedeeltelijk in koloniale stijl, werden in 1929 gebouwd in het kader van de Ibero-Amerikaanse tentoonstelling. *Jardínes de Cristina* (Avenida de Roma): bijzonder bekoorlijk aangelegd. *Jardínes de Murillo* (Plaza de Santa Cruz): deze waren destijds een deel van het alcázar. Berceaus. *Parque de María Luisa* (Plaza de España): de Franse tuinarchitect Forestier legde in de 19de eeuw aanvankelijk in Engelse stijl prachtige plantsoenen aan met vele fonteinen, lanen, azulejosversieringen, het *gedenkteken* voor de romantische dichter Gustavo Adolfo Bécquer uit Sevilla. Hier liggen de interessante, door arcaden omgeven *Plaza de España*, met het in een halfrond gebouwde Palacio Es-

pañol (in 1929 aangelegd voor de Ibero-Amerikaanse tentoonstelling), en midden in het park de *Plaza de América* met drie paviljoenen: 'Pabellón Real', 'Pabellón mudéjar' en 'Palacio del Renacimento' (zie provinciaal archeologisch museum).

Stadswijken. Afgezien van de gedenktekens en gebouwen, hebben de verschillende wijken elk hun eigen karakter.

Barrio de Santa Cruz. In de voormalige *jodenwijk* met zijn talloze steegjes, patio's, witgekalkte huizen, versierde erkers, hekwerk en bloemen, is veel van de Andalusische sfeer aanwezig. De overdekte Calle de Judería leidt direct naar de wijk, evenals de Callejón de Santa Marta bij de kathedraal en andere toegangsstraten. Bekoorlijke *pleinen* zijn de 'Plaza de doña Elvira' (vroeger werden daar toneelspelen opgevoerd), de 'Plaza de las Cruces' (drie kruisen, waarvan een het mooie smeedijzeren Cerrajeriakruis uit de 17de eeuw is), en de 'Plaza de la Alianza'. Van de vele *straatjes* dient vermeld te worden: Calle de Mármoles (drie hoge Romeinse marmeren zuilen).

Wijk La Macarena. De aan de rand van de stad gelegen wijk geldt als bijzonder *traditiegetrouw.* Het *beeld* van de beroemde 'Macarena' (in de kerk naast San Gil) wordt op Witte Donderdag in feestelijke processie rondgedragen.

Wijk rondom de Alameda de Hercules. Vroeger een moeras. In de 16de eeuw werd er een *promenade* aangelegd. Aan noord- en zuideinde twee grote *zuilen.* In het zuiden twee Romeinse granieten *zuilen* met de standbeelden van Hercules en Caesar (de stichters van de stad) door Diego de Pesquera (16de eeuw). In de omgeving vele en belangrijke *kerken* en *kloosters.*

Triana. Het voormalige Romeinse 'Trajana' was destijds een volkswijk buiten Sevilla. Deze wordt door de Puente Isabel II met het stadscentrum verbonden.

Calle de las Sierpes. *Beroemde,* onregelmatig verlopende, lange en smalle *straat* (nu voetgangersgebied), overdag met doeken overspannen en be-

Sevilla, Museo de Bellas Artes, Goya: 'Portret van Canónigo Duaso'

Sevilla, Museo de Belles Artes, Murillo: 'De HH. Justa en Rufina'

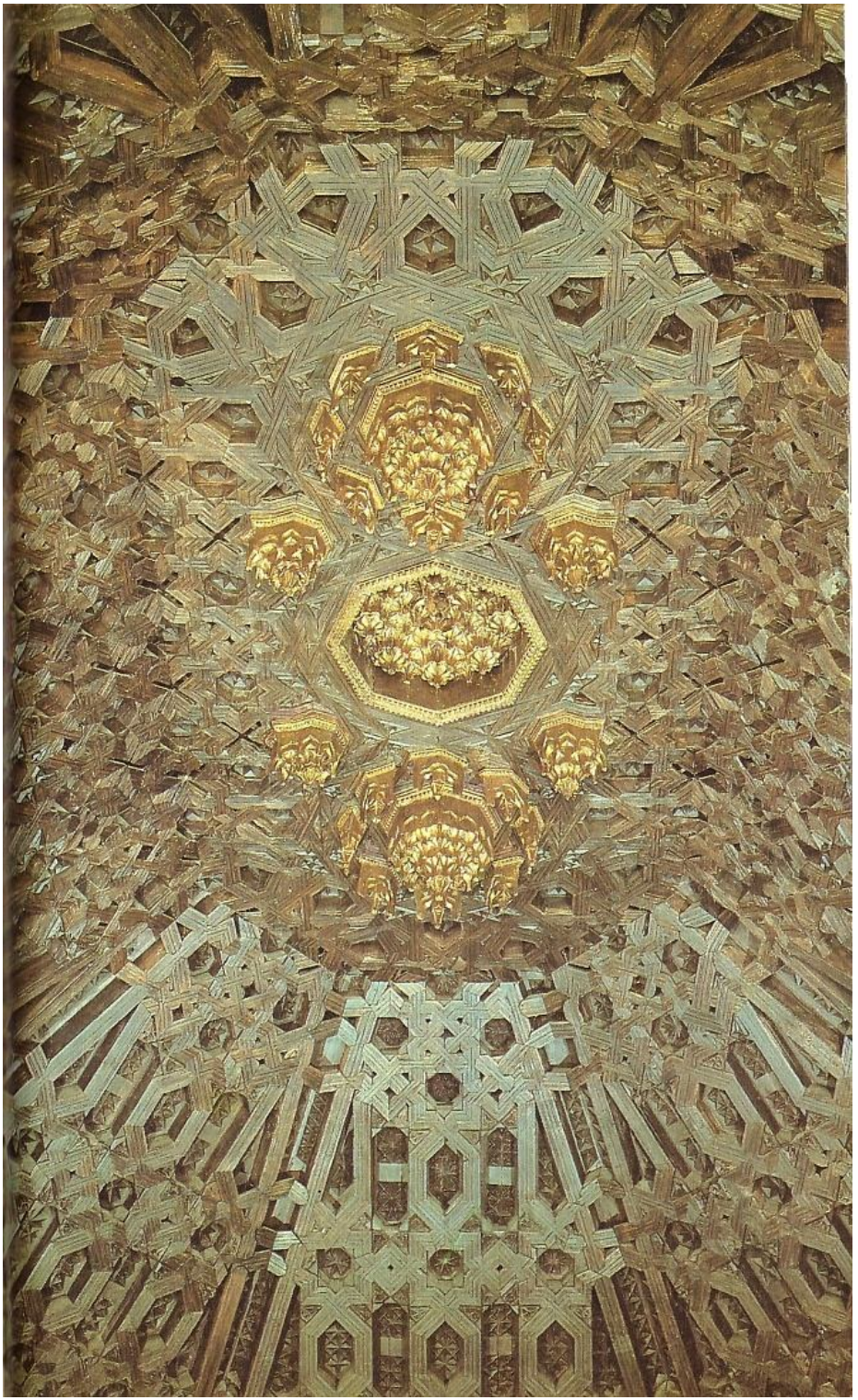

grensd door de 'Campaña' en de 'Plaza de San Francisco'. Door deze winkelstraat gaan ook de processies van de Semana Santa, de *Goede Week*.

Andere bezienswaardigheden. *San Andréskerk* (Plaza de San Andrés): een 'Inmaculata' van M. Montañés. *San Benitokerk* (Calle de Luis Montoto): 16de-eeuws; Mariabeeld uit de 14de eeuw. *San Buenaventurakerk* (Calle de Carlos Cañal): schilderijen van Herrera de Oude. *San Ildefonsokerk* (nabij de Casa de Pilatos): schilderijen van Juan de Roelas, vooral vermeldenswaardig 'De dood van de H. Ildefonso'. *San Jacintokerk* (Calle de San Jacinto): 18de-eeuws. In de grote, drieschepige barokke kerk (1775) mooie koepelfresco's en processiebeelden (Pasos); *San Nicoláskerk* (Calle de Mármoles): 18de eeuw. *San Románkerk* (Plaza de San Román): 14de eeuw; sculpturen van Montañés. *San Vicentekerk* (Calle de San Vicente): in het gotische bouwwerk, met een portaal in renaissancestijl (16de eeuw), mooie barokke altaren. *Santa Isabelkerk* (Plaza Santa Isabel): renaissance bouwwerk (begin 17de eeuw). *Capilla del Patrocinio* (Calle de Castilla): bekende Christusvoorstelling 'Cristo de la Expiración' of 'Cachorro' (17de eeuw) door Francisco Antonio Gijón. *Capilla del Seminario* (Plaza de Calvo Sotelo): gotische kapel (1506) met mooi portaal; eenschepig interieur met een goed artesonadoplafond; sierlijke *retabel* door Alejo Fernández; Cuencategels. *Cartuja de las Cuevas* (Calle de Castilla): het in 1401 gestichte kartuizerklooster is sinds 1839 als *aardewerkfabriek* in gebruik. Mooi kerkportaal in mudéjarstijl met renaissance-elementen; kloostergang. *Klooster La Madre de Dios* (bij de San Nicolás): eind 16de-eeuws; hoogaltaar met sculpturen van M. Montañés en Jerónimo Hernández. *Klooster Santa Inés* (Calle de doña María): de gotische kapel is vooral interessant om een aantal kunstwerken, vermoedelijk gemaakt door M. Montañés: Mariabeeld, sculpturen van de HH. Clara en Inés. *Klooster Santa María de Jesús* (Calle de Aguilas): gebouwd in de 16de eeuw, gewijzigd in de 17de eeuw; bij het portaal een Mariabeeld van Pietro Torrigiani. *Palacio de las Dueñas* (Calle de Castellar): 15de-eeuws, mudéjarpaleis. *Palacio de la Condesa de Lebrija* (Calle de Cuna 18): mooi paleis. Trap (16de-17de eeuw) met azulejoversieringen, mudéjarartesonado (16de eeuw). Hier zijn Romeinse *vloermozaïeken* uit *Itálica*, standbeelden en bustes tentoongesteld. *Palacio de Santa Coloma* (Calle de Santa Clara): 17de-eeuws. *Audiencia* (Plaza de la Falange Española): de façade van het gerechtsgebouw (16de eeuw) dateert uit het begin van de 17de eeuw. *Casa del Duque de Alba* (Calle de las Dueñas 5): paleis uit de 15de eeuw. *Geboortehuis van Miguel de Mañara*, de stichter van het 'Hospital de la Caridad' (Calle de Levies 23): fraai paleis. *Maestranza de Artillería* (Paseo de Cristóbal Colón): de *artillerie-academie* werd in 1587 gesticht. *Plaza de Toros de la Maestranza:* de *arena voor de stieregevechten* werd in 1760 gebouwd; deze biedt plaats aan ca. 14000 toeschouwers. *Postigo de San Rafael* (Calle del Almirantazgo): op deze *poort* uit 1573 het wapenschild van Filips III. *Acueducto de Carmona* (Calle de Luis Montoto): ruïnes van een Moors *aquaduct* (12de eeuw).

Omgeving. San Juan de Aznalfarache (4 km W.): kasteelruïnes; *kerk* met schilderijen van Juan del Castillo. **Castilleja de la Cuesta** (6 km W.): klein *museum* (Convento de las Irlandesas). Het *sterfhuis van Hernán Cortés* (†1547), de veroveraar van Mexico en vernietiger van het rijk der Azteken. In de nabijheid de *Cueva de la Pastora*, een begraaf- en cultusplaats uit 3000 v.C. **Castilleja de Guzmán** (nabij de Cueva de la Pastora): het *kasteel* behoorde aan de hertogen van Medina Sidonia. **Alcalá del Río** (14 km N.): overblijfselen van een voormalige *Romeinse nederzetting* (baden en necropolis). **Coria del Río** (15 km Z.): er zijn nog sporen te zien van de oude Fenicische kolonie Caura. **Sanlucár la Mayor** (20

Sevilla, Museo de Bellas Artes, plafond ▷

km W.): *Santa Maríakerk.* De oorspronkelijke Almohadenmoskee werd in de 13de eeuw in gotische mudéjarstijl verbouwd (hoefijzerbogen, artesonado, koor in gotische stijl). De *toren* behoorde tot de moskee. *San Pedrokerk:* 12de eeuw. Ook aan dit vestingachtige gebouw is duidelijk het Moorse verleden te zien; er zijn zelfs nog resten van Romeins muurwerk zichtbaar. *Puerta del Sol:* Moorse poort. Ruïnes van het alcázar. **Bollullos de la Mitación** (14 km W.): in de nabijheid vinden we de *Ermita Cuatrovita,* die als voormalige moskee een opvallende *minaret* (12de eeuw) heeft. **Pilas** (29 km Z.W.): in deze plaats staat een huis waar Murillo enige tijd gewoond heeft. **Villamanrique de la Condesa** (35 km Z.W.): het buitengewoon fraaie *slot* behoorde toe aan de infante *don Carlos* en heeft sedert de 16de eeuw een reeks verbouwingen ondergaan.

La Algaba (12 km N.): *parochiekerk Nuestra Señora de las Nieves:* oorspronkelijk opgetrokken in mudéjarstijl, na de aardbeving van 1755 herbouwd. Hoogaltaar en koorbanken uit de 18de eeuw. Renaissancekapel met mooi altaar en interessante schilderijen. Andere altaren in classicistische stijl. *Torre de los Guzmanes:* met een marmeren steen waarop het wapen van de Guzmanes. Interessant zijn de verschillend gevormde vensters. In de nabijgelegen plaats **Ares:** *Ermita de la Concepción* met barokke en classicistische altaren. **Guillena** (24 km N.): *kerk Nuestra Señora de la Granada:* 15de eeuw, mudéjarstijl. Barokke altaren; *Onze Lieve Vrouw van de Rozenkrans* (1578) door Jerónimo Hernández. Ingang van de sacristie met azulejos uit de16de eeuw en uit de periode van de barok. Uit de gotische tijd aanzienlijke resten van de vestingwerken met een *toren. Megaliet-dolmens* in de omgeving; het meest interessant is de Llamado de las Canteras met ronde kamer, waarheen een gang leidt. *Brug* over de Bureba met Romeinse restanten. **Albaida del Aljarafe** (ca. 25 km N.W.): de *parochiekerk* stamt uit de 18de eeuw; classicistische stijlelementen in de gevel. Interieur: een classicistisch hoogaltaar en schilderijen uit de 17de en 18de eeuw, waaronder een 'Hemelvaart van Maria' uit de school van Murillo en een Pietà (epistelzijde), uit het midden van de 18de eeuw. *Capilla de la Vera Cruz:* schilderijen (17de en 18de eeuw) uit de school van Sevilla; een oud binnenhof met gotisch portaal. *Torre Mocha:* de rechthoekige toren werd gebouwd door don Fadrique (broer van Ferdinand III de Heilige). Deze toren was slechts toegankelijk via een ladder, terwijl hellingen naar de bovenverdieping leidden. **Dos Hermanas** (ca. 19 km Z.): *parochiekerk Santa María Magdalena.* Een fraai gebouw uit de 18de eeuw verving de oude kerk in gemengde gotisch-mudéjarstijl. In de kerk barokke schilderijen (deze bevonden zich eerder in het klooster van de ongeschoeide karmelietessen van Carmona). Het schilderij op het hoogaltaar met een voorstelling van Maria is afkomstig van de school van de duque Cornejo. In de Sacramentskapel een Mariasculptuur (13de eeuw); in de sacristie barok- en renaissancegoudsmeedwerk, waaronder een processiemonstrans (18de eeuw). *Kloosterkerk Santa Ana:* eenschepig; artesonado; altaarstuk 'Maria met Kind' (begin 14de eeuw, gerestaureerd) en een 'H. Rochus' (uit de school van Bautista Vázquez 'El Viejo'). *Ermitage Nuestra Señora de Valme:* eenschepig bouwwerk in mudéjarstijl; barokaltaar (18de eeuw). Moorse *vestingtorens.*

Las Cabezas de San Juan (53 km Z.): *kerk San Juan Bautista.* Het barokke bouwwerk ontstond tussen 1762 en 1777; men bespeurt reeds classicistische kenmerken. In de kerk mooie barokke altaren. De schilderijen van het hoogaltaar zijn van Francisco Augustín. Het werk 'Cristo de la Vera Cruz' (evangeliezijde) wordt toegeschreven aan Juan de Mesa. Zeer interessante *kerkschat* in de sacristie. *San Roquekerk* met een bijzonder mooi beeld van de H. Anna, toegeschreven aan Montes de Oca. Huizen met mooie *gevels* uit de 18de eeuw. *Vestingruïnes.*

Aznalcázar (ca. 30 km W.): *parochiekerk San Pablo.* Het zeer mooie bouwwerk (mudéjar) lijkt, wat de stijl be-

treft, op verscheidene kerken in Sevilla, zoals de kerken San Andrés en Omnium Sanctorum. De oorspronkelijke decoratie van het interieur werd verwoest door een brand in 1936. *Kerk Nuestro Padre Jesús del Gran Poder:* in dit bouwwerk uit het einde van de 19de eeuw een barokhoogaltaar, een beeld van de H. Jozef uit het atelier van M. Montañés en een doopvont in mudéjarstijl. Bezienswaardig zijn ook verscheidene mooie huizen: *Casa de los Camargo, Casa Capitulares.* Bovendien zijn er een *necropolis* (buiten de plaats) en *vestingruïnes.*

Sigena
Huesca/Aragón blz. 389 □ L4

Ca. 16 km Z.O. van Sariñena bevindt zich een van de interessantste kloosters in Spanje, het Monasterio de Sigena. Het werd in 1183 gesticht door prinses doña Sancha van Castilië, dochter van Alfonso II en onder de hoede gesteld van de zusters van de H. Johannes van Jeruzalem. In de Burgeroorlog werd het klooster voor een deel verwoest.

Kerk. Ondanks de vermelde verwoestingen blijft de Romaanse kerk uit 1188 een bezienswaardigheid; ze is drieschepig en in de vorm van een Latijns kruis gebouwd. Het indrukwekkende Romaanse *portaal* heeft diepe archivolten. In het transept is een plateresco-*altaar* van albast uit de 16de eeuw. In deze kerk werden de abdissen van het klooster bijgezet; men vindt er nog hun zerken. De *schilderingen* in de hoofdabsis stammen uit een latere periode. Er zijn alleen restanten van te zien. De *Capilla de San Juan* dateert uit 1720. Het koor heeft spitsbogen; waarschijnlijk stamt de betimmering uit de 15de eeuw. Het *Panteón Real* bevindt zich in de *Capilla de San Pedro* met de graven van Pedro II van Aragón, zijn zusters en de

Sevilla, provinciaal archeologisch museum, Aphrodite ▷

Nerja
Málaga/Andalusië blz. 395 □ G11

Deze badplaats aan de Costa del Sol heeft ca. 8700 inwoners. Vanaf het *Balcón de Europa* prachtig uitzicht op de zee.

Cueva de Nerja (4 km O.). In de in 1959 ontdekte, indrukwekkende druipsteengrot (800 m diep; stalactieten tot 60 m lengte), ook 'Kathedraal van de Prehistorie' genaamd, werden belangrijke voorhistorische vondsten gedaan, nl. uit het Neolithicum (4000-1800 v.C.); deze zijn in een klein *museum* te bezichtigen - aardewerk en schedelresten van de Cro-Magnon mens. In de grot ontdekte men prehistorische tekeningen van geiten, paarden en vissen (waarschijnlijk uit het Mesolithicum, de Midden-Steentijd).

Niebla
Huelva/Andalusië blz. 394 □ D10

De Romeinse plaats *Ilipula* werd in de Westgotische tijd bisschopszetel en later ook het middelpunt van een klein, onafhankelijk koninkrijk. Alfonso X, koning van Castilië, kon de stad pas na een zes maanden durende belegering innemen.

Santa María de la Granada. De gerestaureerde kerk met portalen uit de 10de en 11de eeuw diende ook in de Moorse tijd nog voor de uitoefening van de christelijke eredienst, maar werd onder de Almohaden in een moskee veranderd. In de 15de eeuw volgde een verbouwing in de gotische stijl. De vierkante *toren* heeft fraaie vensters.

Stadsmuren. De geweldige muren, opgetrokken in de mohammedaanse schelpenbouwtechniek, bevatten nog een als 'cyclopenmuur' aangeduid deel uit de Iberische tijd; 46 vestingtorens zijn bewaard gebleven en vier oude *poorten:* de Puerta de Socorro en de Puerto del Buey met hoefijzerbogen, de uit de Romeinse tijd daterende Puerta de Sevilla en de Puerta de Agua. De Franse troepen verwoestten in 1813 het alcázar.

Andere bezienswaardigheden. Ruïne van de *San Martínkerk* uit de Moorse tijd met een fresco van de H. Martinus (15de eeuw). Ook is er een *archeologisch museum.*

Omgeving. La Lobita (7 km W.): hier bevindt zich een hoogst interessante grafgalerij, de *Dolmen del Zancarrón de Soto* uit het Neolithicum (ca. 2000 v.C.). Een 20 m lange gang voert naar de grafkamer; in de muren zijn symbolische tekens gegrift. In de buurt nog andere *dolmens* (hunebedden), mogelijk uit de Bronstijd. **La Palma del Condado** (12 km O.): *kerk San Juan Bautista.* In het interieur van het overkoepelde barokke bouwwerk uit de 18de eeuw een mooi hoogaltaar en barokke kapellen. **Villalba del Alcor** (21 km O.): de interessante stijlmengeling van de *San Bartolomékerk* wordt reeds aangekondigd door de façade met gotisch portaal en hoefijzerbogenvenster; versieringen, azulejosbekleding, wapenschilden (eind 15de eeuw). De toren stamt nog uit de tijd, dat de kerk een moskee was. Het interieur van de kerk is overwegend gotisch. De koepel van de Capilla Mayor en de Capilla Santa Ana met hoefijzerbogen stammen uit de Almohadentijd.

Noya
La Coruña/Galicië blz. 386 □ B2

In de Romeinse tijd droeg de stad de naam *Noega.* Het werd een belangrijke havenstad, behorend tot het bisdom Compostela. Zo kwam Noya in de 15de eeuw tot bloei en rijkdom, waarvan nog thans mooie oude straten en gebouwen getuigen. Niet voor niets draagt Noya de bijnaam 'Klein Florence'.